

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

JUNG KÁROLY: GINKGO BILOBA (ESSZÉ)
MAI SZERB KÖLTŐK VERSEI
VLADA UROSEVICS PRÓZAVERSE
MAI OSZTRÁK KÖLTŐK
BALÁZS ATTILA ELBESZÉLÉSE
CSÁTH GÉZA NAPLÓJA
BORI IMRE, KONTRA FERENC
ÉS PHILIP ROTH CSÁTH-TANULMÁNYA
UTASI CSABA, BOSNYÁK ISTVÁN ÉS
PAPP GYÖRGY ÍRÁSA KONCZ ISTVÁN
KÖLTÉSZETÉRŐL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1988

Január

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

LII. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Major Nándor, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Jung Károly: Ginkgo biloba (esszé)</i>	1
<i>P. Nagy István: Együtt, egymás mellett (vers)</i>	4
<i>Mai szerb költők (Stevan Raičković, Miodrag Pavlović, Judita Šalgo, Boško Ivkov, Miloš Komadina, Ivan V. Lalić, Jovan Zivlak, Vuk Krnjević és Raša Livada versei; Ladányi István ford.)</i>	6
<i>Vlada Urosević: Szertartások (próza-vers; Ács Károly ford.)</i>	15
<i>Mai osztrák költők (Ernst David, Michael Guttenbrunner, Friedricke Mayröcker, Ilse Tielsch, Rotraud Sarker és Stefan Wolf versei; Bata János ford.)</i>	19
<i>Balázs Attila: Hipotézis (elbeszélés)</i>	27
<i>Brasnyó István: Macula (regény, 14. rész)</i>	41

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Csáth Géza: Napló 1912—1913 (1. rész)</i>	61
<i>Bori Imre: A szerkesztő megjegyzése</i>	75

GINKGO BILOBA

JUNG KÁROLY

A látogató — nevezzük merő tapintatból Weinsteinnek, sőt: a nyomok eltörlelendők és az azonosítás lehetetlenné teendő: Vejnszejnek — azzal állított be a városba, hogy itt biztosan előfordul a Ginkgo biloba, hisz olvasta valahol, valami növénytani kézikönyvben, hogy Szegeden egy utcában (Arany János utca?) két sor is van belőle, a futaki uradalmi parkban pedig két hatalmas példánya található.

A közlés — abban a pillanatban — kis híján érdektelennek tűnt a látogatót átmenetileg kalauzoló városlakó számára, ám a dolgok valahogy úgy alakultak, hogy az október végi szitáló esőben mégis bejárták a futaki uradalmi parkot. A városlakó nem tudta, hogy is nézhet ki az a fa, hisz addig sohasem hallott róla, a látogató azonban hosszan mesélt a kicsírázásra alig bírható, csontkemény magról, az avas csizmazsírra emlékeztető illatú termésről. A fa azonban csak nem került elő, a látogató viszont délnek vitorlázott. A felírt név évekig ázott a pusztuló francia gépkocsi polcán ottfelgett számlák, papírok, egyebek szomszédságában.

A városlakó közben nem tudta, hogy ősztájt, ha szitáló esőben a Munkásegyletem kék épülete felé halad, a szél orra előtt röppent fel zöld legyezőket, talpa alatt a tócsákban halcsontvázak merednek az égig, s pogány zengőnyilakként muzsikálnak a szélben az örökzöld bokrokon fönnakadt falevelek.

S mint ahogy egy zimankós téli estén — teljesen váratlanul — a galápagosi őshüllők néztek vele farkasszemet a telepi könyvtár polcáról, úgy merültek, bukkantak fel megnevezetlen előidőkből és ősterekből a dürieri metszetek hajszálfinom szakállerezeteit, elképzelt, dús fanszörzeteit idéző és megidéző párhuzamos levélerek. Ekkor azonosította a Vejnszejn által hosszan ecsetelt japán legyezőt, képtelenre nagyított barbár nyílhegyet és halfarokcsontot a falevéllal,

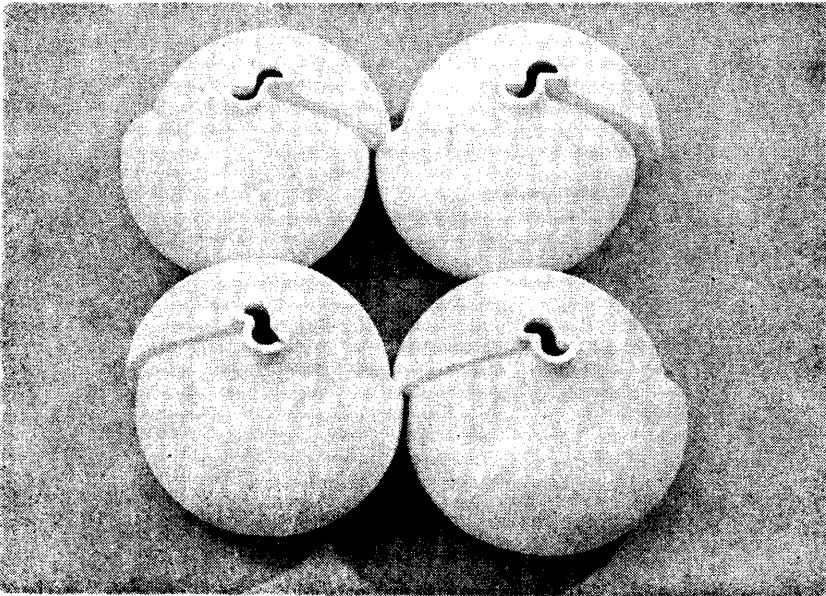
amely évek óta elfeledetten lapult egy könyvben. Ott van tehát a falevél, amely lassan két évtizede súlytalanra időtlenült.

Valóban; a kötet húsz esztendeje ott száradt az ifjúkor amerikai világirodalmának kiadványai között. Felső élébe beleette magát a por szürkéje: az ösztönös mozdulat, ahogy a városlakó a szája elé emelte, hogy lefújja róla, teljesen reménytelennek látszott — s bizonyult is természetesen. A könyv lakkozott fedele sárga patinát nyert, gerince pedig — bizonyára a rézsút ráeső, átszűrt napfénytől — néhány árnyalattal még sárgább lett, sőt: inkább már a barnásba hajlott át; ahogy kiemelte Updike és Salinger közül, valami varázsos könnyűség jutott eszébe, azok a pehelykönnyű papírú, háború előtti könyvek, melyeknek anyagáról sokáig azt hitte, hogy csak az lehet a merített papír. (Persze tévedett.)

A városlakó ferde sámánhüvelykjének begyével könnyű mozdulattal átpörgette a lapokat, majd megismételte hosszan is, miközben a kötet anyagával még nem azonosult por könnyű fuvallatként megzendített egy képzeletbeli zengőnyilat, hamar elillanó, pentaton futamot egy barbár madárcsontfurulyán. Ekkor szétnyílt a könyv, szét-tárult valahol a közepén; egy cím mellett valóban ott állt a falevél, simára, súlytalanra száradva. A levél nyílhegye az iguána éjszakája felé mutatott, ekkor már csapdosott a mexikói vihar, az óriási halfarokra emlékeztető pálmalegyezők a földig hajoltak, s Ava Gardner sátáni kacajjal rohant a tenger felé. Az orkán zengőnyilai füttyögtek, a festőnő csak beszélt, óriáshalak csapdostak hatalmas uszonyaikkal a bujaságtól megtébolyult nő körül, amikor Szerb Antal horkantó és süket aggastyánja kirohant az erkélyre, tollba mondta évekig írt utolsó versét, s hanyatt vágódott.

A festőnő csak beszélt, monoton hangja nyomán a megkötözött, részeg és elfuserált életű férfi mintha megnyugodott volna, de aztán egy váratlan mozdulatra elváltak a földtől a pálmalegyezők, el-cikáztak az óriáshalak, s a tegezbe nyúló, barbár jobb elenyészett az időben. A városlakó váratlan mozdulattal széttárta a könyvet, amely hangos roppanással vált ketté, a falevelet pedig vitte magával a légáram egy megmagyarázhatatlan östérbe, ahol madonnaarcú parasztasszonyok simogatják imakönyvükben az Alpesekből hozott, pehelykönnyű, száraz havasi gyopárt, mert aki hozta, annak a kezét már csak az emlékezet érintheti meg. Innen egyre közelített visszafelé az irdatlan előidőkbe, hogy egy kőszénderabban — aranyosan csillogó piritkristályok mellett — otffeledje lenyomatát: kitárt kézfej negatívban, soha meg nem lelt barlangfalon.

A városlakó végül aztán sohasem tudta meg, hogy Vejnstejnnek sikerült-e rábukkannia a Ginkgo bilobára, a titkok, az ősterek, a megnevezhetetlen előidők japán páfrányfenyőjére. Azóta dél felé vitorlázva nem áll meg a városban, pedig a városlakó ma már legalább két helyen megmutathatná neki a zengőnyilakként röppenő, metszetfinom rajzú leveleket, a meredező halfarkcsontokat egy elképzelt földtörténeti kőülettárban. Már csupán a kicsírázni, életre kelni, életben maradni, tovább élni nem akaró lények érdeklik: a fák és az emberek, a lények, kiknek csak híre marad meg nemsokára az egyre inkább elvaduló, uradalmi parkokban, rég megszenségtelenített parókiakertek bodzafái és ecetfái mellett. Az jár egyre eszében, hogy össze kellene gyűjteni a finom rajzolatú faleveleket, az avas csizmazsírra emlékeztető illatú makacs magvakat, s hónapokig áztatva és rothasztva ódon borospince mélyén és csendjében csírázásra készíteni vagy kényszeríteni — hátha mégis el lehetne ültetni, szárba szökkeníteni valahol a kertben a szilvafa, a kajszibarackfa, a württenbergi ezüstfenyő és a tulipánfa mellé. S hátha megújulna a dallam is a barbár csontfurulyán, a tegez felé nyúló jobb pedig üdvözlésre hajlana.

EGYÜTT, EGYMÁS MELLETT

Annának

P. NAGY ISTVÁN

Ahogy ajtót nyitsz, ágyazol,
lúdtollal degeszre tömött,
pufók párnákat paskolsz: ám
legyen, ám így legyen, ha te
így akarod, én nem ellenkezem;
és nyúlok, ha kezem rám
hallgat, megérintelek. Csak azért,
hogy leleplezhessem a bennem (. . .)
a hozzád közelítve sem (. . .)
és így sem. Mint amikor a
sor végéről egy betű lemara
d. Mindezt én nem így akartam,
nem ezt, és nem ennyire nyíltan:
csak úgy teszek, *mintha*. Ha-álom
nem kell, ködöt nem zabálok; kinek
oldalán, ha félébren is, ha
kipeckelt szemekkel is, hálok: az,
és senki más. A kényszer engem indít
reggelente, utcán egymagamban
kutyagolok, hivatalban (hivatalból)
egyedül ülök, ám annyi és annyi a
félíg vagy a ki sem mondott
gondolat, hirtelen fejmozdulat,
elharapott szó és félmosoly,
mi csak hozzá egyedül, és ismételten
csak hozzá (. . .). Tornyosult
félelmek idején lesz-e bárki is,
ki hazugul akár, de görcsoldó

szavakat mondhat; nem. Nem lehet
elárverezni, az árjegyzékből
kilóg ez-az, mondjuk nagynak,
vagy fennköltnek akár. Fedetlen
fővel állsz, látlak, a szakadó
esőben, a bunkerszerű föld-
mélyedésekben csobban az esővíz,
és újra és újra csobban, valahányszor (. . .).
És akkor, ott, gondoltál-e arra, hogy
egyszer, mikor éppen zárod el a
csapot, füledben még ott a vízsuhogás,
valaki majd ujjal rád mutat, és
téged választ. A szomjas föld-
repedések itták, egyre itták a
vizet, és akkor, ott, két
gömb egymásba zárult.
Akkor és ott („Csecse-Becsén”), nem
pedig most, mondanám, de
itt az *azóta*, a három év, a kocódások,
a csatangolások ideje, a nyári lak,
és mi minden még, mi
elmondhatatlan. Ott kellene, ha
lehetne, ha nem lenne lehetetlen, ott
kellene kezdeni, előlről, a
kérdések kérdésével:
„Milyenek a szándékai, fiatalember?”

MAI SZERB KÖLTŐK*
STEVAN RAIČKOVIĆ
FÖLJEGYZÉS

Félálomban

A sötétben fölálltam

És rakosgattam egy tárgyat a szobában
valami teljesen körvonalazatlan
és halvány szimmetria szerint
Mely talán segít
Fölbukkanva egy keskeny repedésben

Az álom

És teközted.

És újra lefeküdtem

És aztán megint fölkeltem

És lefeküdtem

Ki tudja hányszor újra.

(Egész éjjel úgy éreztem hogy a dolgok körülöttem
rendetlenségben hevernek téves helyen mindegyik
hogy az alapvető egyensúly bennem véglegesen
és helyrehozhatatlanul széttört és nem tudom
összeforrasztani többé sehogyan és többé sohasem.)

* A Republika c. folyóirat válogatása alapján

MIODRAG PAVLOVIĆ

VERMEER

*A festő műtermében üresen
maradt egy szék, elöl, a teremhez közel.
A mester a vászonra visz valamit,
amiből csak a háta látszik.
A lány sem néz előtte senkire,
míg azúrba öltözve, mesterkélten,
mégis bájosan, a kezében könyvet és trombitát tart.*

Ő, aki a művészeteket testesíti meg,
feledkezik meg róluk legelőbb.

JUDITA ŠALGO

SEBES SZERELEM

A fennkölt dolgokról emelt hangon,
a törékenyekről aprólékosan;
a vízről folyékonyan, a késről metszőn,
teljességben a mindenségről.

Sebes a szerelemben,
Első látásra nyilatkozom,
az első pillanattól a másik életébe nézek,
másokkal harmadik személyben élek,
a világ arca előtt négy lábon állok,
készen arra, hogy egy ötödikkel betapasszam
mind az öt érzékelem.
A hat munkanap alatt a szív legvégére elérek:
a hetediket, az úrén, fületem a hetedik lakatra tapasztva
hallgatom őt, hogy üti titkon számomra
más fejében a pihenés, idejét.

BOŠKO IVKOV

JURAJ T*

1.

madárka

piciny
madárkaujjongó
tűz
a testébenönmaga
gyújtja meg
önmagábanmagától
lobog

önmagát lobbantja lángra

többé a
tűzből
fölröppenni
nem fogcsak annak
majd csak annak
ki szétkaparja
a forró hamut
lobbantja fel
szeme lángját
piciny
hunyorzó parazsa

* Juraj Tušiak jugoszláviai szlovák költő és műfordító; 1935-ben született, és 1986. I. 17-én halt meg.

2.

míg állunk
az udvaron
lefödött
leszögezett hamvai fölött
egyszerre csak
juraj lánya
ugyanakkor
juraj fia
végighúzta ujját
a poros fődélen
mintha apjuk
nem egy napja
volna halott
de száz éve

vagy mintha a
halál
mindnyájunknak ugyanaz a
vén lenne
és sorra kerülnénk
amikor eljut hozzánk
az idő
és az út
porával takarva

3.

nézd
juraj mennyire
hasonlított
szülőházához

alacsony eresz
keskeny tornác
galambok a
tetőgerincen
gyümölcsfák lepecsételve
a januárral
mint gazdájuk
a hallgatással

4.

a temető mellé
helyeztük hamvait
a fakadó búzába
egy nyárfa alá
valaki meglátta
a tévedést

jurtuš
ugyanis
annak idején
erősen megfogadta
hogy
hamvaiból
hársként fog
feltámadni

de hogy
tévedés történt-e
most még
nem tudhatjuk

jövő júliusban
kell megszagolni
hogyan fog
a nyárfa
illatozni

(1986. I. 18—19.)

MILOŠ KOMADINA

TITKOS HELYEK

Léteznek titkos helyek a városban,
melyeket senki nem ismer biztosan.
Szárzarak. Porosak. Világosak.

Egy ilyen padlás testén
néhány üveg és festmény
hever porlepetten.

Egyedül te tudsz róla.
Néha eljössz, hogy nézzed
a szép és poros tárgyakat,
és semmit nem érint kezed.

A fény betölt.
Bűvösen nyugodt leszel.
Mint egy szerzetes. Hallgatsz.
Hallgatsz.
Vagy imádkozol?

IVAN V. LALIĆ

MELANKÓLIA

Lassan távozó esztendő, romló márciusi hó,
Üzemény a kerti munkákra korlátlan mennyiségben,
A tél agarai még visszaneznek elmenőben,
Nedves irhájuk alatt már valótlanok; ez az ünnep
Az ürességé, a csorgással szegélyezve, ami csöpög
A tetőkről hajnalonként. Ez a hang foltta fog
Sűrűsödni, és a ház nyugati falát áztatja —
Így az üresség látható ellentétévé áll össze,
Mely a bomlást jelzi. Ez lenne az, amit néz
Az a koronás és szárnyas nő gondos
Rendtelenségbe metszve egy rézlemezre Nürnbergben
A távoli, talán ezeröttszáztizennégyes évben.
Délen a tavasz oldozza a nedves szelek béklyóit,
A halálnak nyirkos az árnyéka, míg áthatol a falon.

JOVAN ZIVLAK

KÖHÖGÉS

most is amikor a tél a közelünkben
 engedmények nélkül amelyek megszólalhatnak
 a mondatok mélyéből
 kezek sötétjében melyek sebesen összetapadtak
 mint szaglás a korai száraz fagyban
 a föl nem ébresztett teremtmény
 kicsinyeskedő
 ostoba
 a teljességet szeretné bekötni egy zsákba
 és üvöltve
 kidobni a forró és sajtó mélységet
 bensőjéből
 amely a szerelemre emlékezteti
 a betegségre
 az ütésekre melyeket elszenvedett
 szelídségből
 mely egy pillanat alatt
 dühvé változik
 mindezt a lidércnyomást
 mindezt a bolhaköhögést
 ő meg fogja munkálni
 piciny meleg kertecskét fog letaposni
 és elénekli mindazt amit tud
 auuuuu

VUK KRNJEVIĆ

SZENT FÖLD

Ó, engedjete át az időnek, amely a sejtett való
 helyére emel,
 a tájakra, mely szeret, engem,
 mert ezt a valót jövődő szívemben hordom,
 születésemben,

mely így, mint kigondolt reggel a tenger nyílt vizén árad,
mely kinyújtózik, hogy elvegyen engem,
hogy összeeskessen a megnyugvás bántó gondolatával,
halottak üvöltésével,
amelyből a szégyen karjai, az öntudatlanság szörnyű
látványának karjai bőrig csupaszítanak,
a megvetés csupasz bőréig,
zavaros jelszóig, mely nem az én hangom,
hanem az ősök érkeznek gyöngé hallásomban.

Ó, engedjete át az időnek, a fájdalom köve meg hadd görögjön,
hadd üszkösödjön,
a sebzett remény alvilágának kiagyalt nap,
a meg nem született anyáé,
a gyermekeké, akik csak ezután szülik meg a jövő halál helyét,
nem az apákét, hanem a maguk haláláét,
míg álmukat meg nem törí az elmélyedés szépsége,
az elsorvadt roham behatolásának sorsa az álom
felelete előtt a fáradt való szelében.

R A Š A L I V A D A

LAKOMA LEVI HÁZÁBAN

Minket akik ügyesek vagyunk a gyermekekkel
És nem tudunk semmi mást
Mint az őszibarack héját
Mint a mag kopogását a dobhártyákon
Minket akiket becsapott a testünk verembe dobnak
Telve ifjú zsebmetszőkkel selyem zsebbel
és szemtelen villanással a zápfogakba rejtve
Minket akiket tivornyák emésztenek és vigasztalnak
Akiiket a szerelem szeretetté tesz
Kálváriacímerként fölszegeznek
Hogy gyűjtsuk hogy oltsuk szívüket
Undorodva a világtól
Tehát magunktól
Dühünk az ő keresztjük lesz
Az ő irtózva megoldott köldökük a mi pászánk

És elraboljuk tőlük elraboljuk gyermekeiket
A 17 a hétéveseket
Összeroppantjuk fejüket a hiábavalóság fogójával
Szürcsöljük szemükből a sárga foltokat
Reményük kenőcsét dörzsöljük ráncainkba
Minket akik tudjuk hogy minél gyöngébb a szerelem gyökere
Annál édesebb a gyümölcse
Fekete nádból készült karóba húznak
Megölnek hogy ne irigykedjenek ránk
Ünnepelnek hogy elfelejtsenek minket
Ők nem tudják hogy a szellem nem kettőződik meg
Mi büszke terméketlenek
Az apaság vagy az anyaság vétke nélkül
Nem vagyunk a szaporodás pocsolójában
Kakasainknak elmetszve nyelve
Művészetünk ravasz és ára az élet
Álmaink idősebbek nálunk
Bordák melyekből az isten születik
Csak mi látjuk hogy a bölcs kékség
Álarca mögött
Gyermek áll
Mozdulatlanul
Mint csikó a ködben
Arcáról csöppentünk le
Lecsúsztunk a válláig egészen
És itt létrehoztuk a végtelenséget
Mégis ez a
Megfosztottság a hitetlenségtől és a végességtől
A távolságnak és a közelségnek ez a letiprása
Súrolja minden törekvésünket minden cselekedetünket

LADÁNYI István fordításai

SZERTARTÁSOK

VLADA UROSEVICS

I.

A fekete üvegburkolatú térre sárga, hőszigetelt tűzoltóköpenyes papok vonszolják ki a vezeklőt. Tizenkét hófehér kutya kagyló alakú, aranyozott hintót vontat, abban ül a Legfőbb Papnő, porcelán álcával az arcán. A vezeklőt levetkőztetik: a Legfőbb Papnő hosszú, tizenkét ágú korbáccsal sújt le rá; a korbács minden ágának végén egy-egy kis csengettyű van. A jelenlevők térden állva, némán figyelik a jelenetet; minden korbácsütést finom, aprózó csilingelés kísér. A Legfőbb Papnő azután kigombolt ruhájából előhúzza egyik emlőjét, és odatartja a vezeklő vérvő arcához. Mindenki lesütött szemmel, arcát a kezébe temetve térdepel. És akkor a Legfőbb Papnő úgy, hogy csak a vezeklő lássa, leránja az álarcát. A vezeklő iszonyatosan felüvölt. A Legfőbb Papnő hangosan kacag, a jelenlevők felegyenesednek, a teret zszibongás tölti be, kutyák ugatnak. Általános, fékevesztett vidámság vesz erőt a tömegen: senki sem veszi észre, hogy a vezeklőt görcsös zokogás rázza; csak az aranyhintó elé fogott kutyák sompolyognak oda hozzá, és bizalmasan szaglászszák.

II.

Eső szital a kenyérbéltől gyúrt szobrokra. Tizenkét, fekete műanyag lepellel tengelyéig beburkolt, öreg villamoskocsi gördül a talapatuk elé. Mindegyikből kiszáll egy-egy Pecsétőr; a vállukon ülő, meztelen cirkuszi artistanők fekete harisnyás lábukkal szorosán átkulcsolják a Pecsétőrök nyakát. Nyomban azután nagy, fekete esernyőket nyitnak ki, kitömött fekete kakas ül mindegyiken. A tér túl-

oldaláról túlméretezett babakocsiban tolják a magzatpózba görbedt, tetőtől talpig aranyfestéssel bemázolt vezeklőt. A Pecsétőrök kiemelik a kocsiból, odaviszik a szobrokhoz, és belehelyezik az egyik talpazat megpuhult gyurmájába; a már felismerhetetlen alakzatról lecsurgó sűrű, kásás anyag majdnem teljesen elborítja. Egy csapat lúdbőrző kisgyerek, hátára erősített kartonszárnyaival kalimpálva zárja a szertartást: valami ócska, immár elázott újságpapírokkal fednek le mindent; az újságok dátuma egybeesik egy réges-régi, nagy aszály időpontjával.

III.

A vezeklő egy régi fiákerban, amely elé vásári körhinta falovait fogták be, a tekintélyes polgárok és főtisztviselők küldöttségeit fogadja; voltaképpen díszruhába öltözött, és előkelő modort mímelő, fogatlan gyűjtőfogházi kínvallatók ezek, meg kikötői lebuajok táján sündörgő, csapott orrú kerítők, kisszerű piaci zsebmetszők, miegyebek. Viaszkos vászonból készült művirágokat, színházi kelléktárból elemelt gipszgyümölcsöket helyeznek elé tiszteletük jeléül. A fiáker köré ügyes díszletezők nagy — embermagasságú — vásznakon szép tájképeket varázsolnak; tengerparti naplementék, erdei tisztások, hegyi patakok képeit. A képek egymást váltják; fehér ruhás lányok emelik őket a magasba, mind újabbakat hoznak elő, s a régieket valahová hátracipelik. Ezalatt valahol a vezeklő háta mögött, a fiáker hátsó részében a Legfőbb Papnő, tetőtől talpig, tollba burkolva, s nagy piros csőrrel az arcán, újszülött kismacskákat fojt egy ezüst mosdótálba. A tömeg lelkesen megéljenzi minden egyes megfojtott állat felmutatását, de a vezeklő ezt arra véli, hogy a megjelenő újabb tájképet csodálják, és helyeslése jeléül buzgón integet az egybegyűlteknél.

IV.

A Nagy Színház lépcsőfeljárójára trónszéket helyeztek; ott ül a vezeklő. A fejére halfej formájú csuklyát húztak; ruházatát sűrűn kirakott ezüstdíszítések borítják. Mögötte állnak az Államkincstár Kulcsárai, nagy kulcs mindegyiknek a kezében. Odalenn, a lépcsősor aljában, térszerű kiszélesedés; itt folyik a játék: áttetsző tunikás, fiatal lányok kardvívást mutatnak be. A kardjaik nem valóságosak: valami hajlékony, rugalmas anyagból készültek, s a legkisebb kardcsapásra visszaperdülnek. Különben nincs is kardcsapás itt: a játé-

ket kitűnően begyakorolták, a villámgyors mozdulatok igazi harc látszatát keltik ugyan, de senkit egy karcolás sem ér. A szomszédos ház magas erkélyéről kürt hangzik fel. Az összegyűlt tömegben sutogó moraj fut végig. A kulcsárok karon ragadják a vezeklőt, és levezetik a lépcsőkön. Csak most látszik, hogy a csuklyán nincs szemnyílás; a vezeklő semmit sem lát. A kulcsárok ekkor kardot adnak a kezébe; súlyos, széles pengéje villog a napon; látszik, hogy borotvaéles. Az egyik kulcsár egyetlen mozdulattal bependerítí a vezeklőt a tér közepére, ahol a mímelt csatajáték zajlik; a másik valamivel előbb lerántotta a csuklyáját. A vezeklőt elvakítja a napfény; körülötte karok és kardok erdeje. A tömeg felüvölt az elragadtatástól, amikor első, védekező kardcsapása nyomán, a mímelt harc közepette valódi vér serken.

V.

Az Udvari Állatkert Főfelügyelője, feje búbjáig valami óriási csigahéjba bújtatva elrendeli, hogy hozzák elő a ketreceket. A sportpálya mögötti zárt helyiségből kerekéken gördülő ketreceket gurítanak ki: az egyikben hófehér, gyönyörű egyszarvú, a másikban háromlábú holdbékák, a harmadikban öreg, életunt griff... A vezeklőnek ki kell találnia az állatok nevét. Bekötött szemmel, találmra sorolja az állatneveket. Ha nem találja el egyiket sem, meghal. S habár a szabályok szigorúak, s az eljárás megszegésük esetén közzismert, mindig akad egy fiatal lány, aki a legvégén odakiáltja a vezeklőnek a megfelelő állatnevet. A Jó Szokások Őrei hamar felfedik őket a nézők között; egyébként maguk a nézők is buzgón segídeknek ebben. Nyomban ott, a pálya porondján, elkezdődik a vétkes megkínzása. A vezeklő megmenekült; szeméről leoldják a kendőt, s míg a leányt az áldozati oltár felé vonszolják, újra meg újra el kell ismételnie mindazoknak az állatoknak a nevét, amelyeket nem talált ki; még a latin neveiket is.

VI.

A Szép Művészetek Mesterei körbeviszik a vezeklőt a város utcáin, a köpködő, szitkozódó tömegben. A vezeklő cölöphöz kötözve áll az aranszkarabeuszokkal díszített, nagy kocsiban, melyet hat pár fehér bivaly vontat. Testét és arcát mindenféle mocsokkal, hulladékkal, rothadt gyümölcssel kenték össze; hegyes végű gyermeknyilak állnak ki belőle. A mögötte haladó, hat pár fekete bivaly von-

tatta kocsiban írkokok ülnek: gondosan feljegyzik mindazoknak a nevét, akik szidalmakat kiáltoznak felé, rothadt gyümölcsökkel dobálják, vagy nyilakat röpitenek a testébe. Térre érkeznek, ahol máglya magasodik. A vezeklőt kioldozzák, és fekete koporsóba fektetik: a koporsót vadállatbőr sátorban helyezik el. Egy pillanatra minden elnémul: a sátorból kihozzák a koporsót, a máglyára helyezik, és meggyújtják. A beavatottak feltételezik, hogy a sátorban kicserélték a koporsót, mert mialatt a máglya utolsót lobban, egy ugyanolyan koporsót hoznak elő, s abból — épen és egészségesen — kilép a vezeklő. A lelkes éljenzést és tapsot az örök harsonái szakítják félbe. A vezeklő feláll, és hosszú listáról olvassa azoknak a nevét, akik útközben szidták és bántalmazták: van, akit jobb karja elvesztésére ítélnék, van, akinek a nyelvét vágják ki, van, akit megvakítanak. A vezeklő szigorú és könyörtelen: arcán nyoma sincs az enyhe mosolynak, amely az imént még ékesítette. Vajon ugyanaz az ember-e még? A legszigorúbban tilos ezt firtatni.

ÁCS Károly fordítása

MAI OSZTRÁK KÖLTŐK

ERNST DAVID

... TÁNCFIGURÁKAT LEJTÜNK EGYÜTT

ami után kutatok
 nagyon egyszerű
a valószínűektartottság állapotából
 belépni a valóságba
a vetítések után
a megvalósulást élni

 ebben a kutatásban
minden azonnal
 akadályoz
 míg
 végül is
 eltölt
 a mélységes
 valóság

 hogy mi van
 most tudom meg
 mint mozgás egy mozgásban
változás az áramlás ideje alatt
 mint táguló fényjelenség
 a színes képek áradatában
 mely eláraszt
 ebben a fényben
 mutatkozik meg a világ
 mint a tiszta energia fonadéka

ne beszélj

mert különben széttörik a tükör
 mert különben véres zápor hull
 mert különben rendezetlenül zuhan le az alfa és a béta
 a delta és a théta

az ösvényeken túl a sűrűségbe
 (senki ott nem olvassa fel senki)

fogd föl már

az utakon túl nincs út
 mégis az utak
 — a sok és a sok úton át elérhető —
 utak az ŪT
 és a járás az egytől a kettőig
 a kettősségtől a hétig
 és vissza a soktól az egyig
 történik most a jövővilágban

nincs maradás de mégis a maradás
 érkezés
 és ugyanakkor megérkezés is

hogyan megtalálom amit kerestem
 ami után kutattam
 játékosan világosság
 költözik belém
 az állati komolyságot eltörli
 elfújja ennek a „megszentelt én”-nek
 fontosságát

kacagás szökken
 táncfigurákat lejtünk együtt
 ennek a titkokkal terhes
 zsúfolt világító világnak
 az erezetébe

minden pillanat legyen ez az utolsó pillanat
 minden vers az utolsó vers
 mondta Basho

és elutasította
hogy megfogalmazza
a hagyományos búcsúverset

szerény véleményem szerint
Basho ezzel a valóságnak
csak egyik felét tárta föl
a másikat elrejtette

minden pillanat ez az új pillanat
minden vers ez az első vers

együtt mondatokat adnak
megint a valóságnak csak az egyik felét
a másik

hallhatatlanul

a szavak mögött

az árnyékban
keresek felüdülést
ennek a világnak a peremén
idd magadba őket

behunyom szememet
az ezernyi zörej
hangokat adó rejtvényé áll össze
a hallhatón túl
finom rezgések hologramja
(parázsló tűz
esténként a ködös földeken)
felhőtlen égből hó esett
a zúzvara fehér korallok erdeje
csillogón

ez ami szól
érezhetetlen volt gondolhatatlan
csupán észlelés
csak szemlélés megértés
ahogy a föld megnyitja ölét a hónap

tátott szájjal . . .
 valaki aki hosszú bámulásból
 magához csodálkozva tér

hallani
 minden hangok teli fonadékát hallani
 a varrat nélkül összefonódó együttcsengést
 elhajlás nélkül
 elringatva
 mint hallgató
 gyöngéden körülölelve a zengéstől

MICHAEL GUTTENBRUNNER

AZ ELHUNYT

Míg karjai között feküdt forrón,
 melyek remegve ölelték,
 történt, hogy elzárkózott előle,
 s ajka a nő ajkának
 a legkisebb jelet sem adta többé.

A szűzies felhőkre és a szent csillagokra
 gondolt. S hálátlanul elhunyt
 lelke üdvözülten
 röppent fel, magasan
 a nő fölé!

GARIBALDI UTOLSÓ KIVÁNSÁGA

A tengernél állítsátok föl máglyámat —
 és akácot hozzatok: az ég, mint az olaj.
 Homlokomat Keletnek fordítva,
 vörös ingben fektessetek rá.
 Hajnali derengésben és szabad ég alatt
 öleljék körül teltemet a lángok;
 és hamvam lehull, parázs közé keveredik,
 mint Shelley hamvai a homokba,
 s nyughatatlan hullám viszi tova.

FRIEDERICKE MAYRÖCKER

CSOKROK, CSERESZNYÉK A SZÉLBN

égett egy
arc, egy
mozdulat, egy következmény visszhangkövetkezmény
kakasszó, a völgyből
most hangos kukorékolás, az
evező hold gyengéden föltűzve
a csillogó ablaktáblával szemben, a
fecske beleveti magát a levegő
késébe, simára hengerelt, véres kis
szőrös állat, mezei pocok? az aszfalton a
végtagok megadóan
kinyújtva, kifeszített
szárnyakkal, megfeszített szárnyakkal, karokkal, mint egy
riói repülő Krisztus, lebegve
a világ
princípiuma felett, a nap rozsdája
a visszahajlásnak szolgálva, csillogó,
zöld szilánkok a nappal szemben: lekaszált
gabona kévéi a sötét
aszfalton, meg cseresznyék a szélben (tarackok),
hatalmas,
tűzvörös szegfűk az ágyásokban vagy az ágyban színes
iszonyat, az elkorcsult kandzsi-
fák a kertben, szürkészöld fölvezető út,
augusztus, lágyan
rugózik a lépés hátamban a hízelgő,
leáldozó nap, herebóbiták vöröses
fürtökben . . . leszakítva
az út mellől, az emelkedő hegyoldalban:
távírópóznák árnyéka — mint
fénylő, fekete szuroksorok az északi
fatörzseken — fölnyaláboltam valamit, kötegbe kötöttem,
a földet, bódultan
kezemben, csokrok, kutyatej, búzavirág,
pitypang a zuzmók erdejében,

szénával betömött ablakok,
 kapkodó türelmetlenség a loholáshoz . . .
 a bolond tudomány
 (nyerítése)

ILSE TIELSCH

KERTEM OLY ZÖLD

KERTEM OLY ZÖLD
 idén áprilisban
 az ágak
 reményt hajtanak
 s te zsenge fű
 bizakodásom vagy

vékonyabb most
 és sérülékenyebb
 a meztelen bőr

ÉJSZAKAI ALVÁSZAVAR

Útban vannak a hírek
 az őserdők pereméről
 a homoksivatagokból és a sztyeppékről
 közleményeket üzeneteket
 dobról dobra továbbítanak
 ferde szemű lovasok viszik tova
 apró lovacskáikon
 a gyűlölet vörös tintájával
 a könnyek halovány tintájával megírt
 híreket

(éjszakánként paták dobogása
 az aszfalton
 szárnyak suhogása
 az égen)

nyugtalanul nyitom ki ablakom
postagalambok rajai mint felhők
húznak el a város fölött
az ország fölött
ilyenkor megremegnek a tornyok a falak
ilyenkor fölajdulnak az álmodók
vén kontinensem
a háború zajának
és a vérnek
emlékei kínoznak

ROTRAUD SARKER

HÁZAMRÓL

Útközben
gyakran álmodtam
házamról

napraforgósárgán vittem
vállamon
vászonfüggönyeit
a gesztenyefa leveleinek
énekére lestem
és néztem a szőlő
óvatos színeit

éjszakánként tenyeremet nyitottam
mintha a hold újra
kavicsfehéren
a bodzafák lombjai közé
hullna

STEFAN WOLF

SZÉNAKASZÁLÁS

Álomittasak a füvek,
frissen kalapált kaszával
kaszálunk a nedves árnyékban,
melyből a nap bennünket
hegyes ujjjaival lassan
kimetsz és száradni
a közeli cseresznyefákra
akaszt.

AHOL A FAANYAGOT TÁROLJÁK

Öreg távirópóznák
vannak itt és üres sörös-
üvegek, cigarettavégek,
gondolatok a vállhoz szoktatott
fejszékről, a favágók
érdes alakjáról.

Megremegnek a gondo-
san összerakott deszka-
és hasogatott
tűzifarakások. A világnak
mindegy
már.

Hideg van
és őszutó.

Pipámból
füst száll fel,
és kezeim azok
a varjak szeretnének
lenni, melyek épp
a szomszédos
szántóföldre ereszkednek.

HIPOTÉZIS

(Tudományos elbeszélés)

((Tojás alakzatban!))

BALÁZS ATTILA

M'Bonga város közelében történt — nem messze attól a helytől, ahol egykor egy feldühödött hím gorilla magával ragadta és megerőszakolta Isak Dinesen (alias Karen Blixen) arra utazó dán írónőt, nem kis diplomáciai feszültséget teremtve —, hogy egy majom felmászott az útszéli fára, és fertelmes csúfságával a vízhold asszonyokat rémíszigetette. Hiába dobálták követ, kiabáltak rá, mutattak neki banánt, a majom nem tágtott. A furcsa eset napról napra: hétfőről keddre, keddről szerdára, megismétlődött, sőt utóbb már egész farka állat csüngött a fán az asszonyok után rikácsolva, utánozva szellemi vezérük trágár gesztusait. A helyzet csakhamar tarthatatlanná vált: még a nagy, sáros folyó is — a majmok példáján felbuzdulva — obszcenitásokat locsogott a vízébe gázoló nők fülébe, úgy nyaldosta csokoládészín lábukat, pedig már nem is volt mai gyerek: láthatott már egyet s mást. Szúzi combokat, feszes, gömbölyű hasakat, majd az örömmámorok elmúltával kiszívott, üres tasakként csattogó-csüngő melleket, síró gyermekeket; tanúja lehetett a krokodilok esztelen pusztításának* a divathóbort érdekében, valamint a FAO (Food and Agricultural Organization of the United Nations) szüntelenül kudarcba fulladó, meg-megújuló kísérleteinek, hogy némelyest enyhítse az éhséget a világ ezen nagy csücskében, ahol sosem is volt különösebb szükség étvágygerjesztőre.

Item.

Elszabadult a majompokol, s az újságok tudósítása szerint is e sajnálatos és zavarba ejtő jelenség — alig egy hónap leforgása alatt — kezdett baljóslatú pandemikus méreteket ölteni. Nem lehetett immár biztonságban tőlük se nő, se férfi. A krónika szerint az agresszív bestiák még egy gyanútlan férfi vándort is arra készítettek, hogy szégyen a futás, de hasznos alapon mentse a menthetőt. E nemes igyekezet köz-

* A kölcsönösség szellemében

ben a külföldön jogi tanulmányokat végző atyafinak leesett a karórája, amit a majmok prédaképp tüstént felvittek a baobabfa (*Adansonia digitata*) legtetéjére. Ott még maga az IDŐ türelmével és bizalmával is visszaélve rázogatták, hallgatták ketyegését, majd amikor az — mind ezt elunva — megállt, könyörtelenül lerándították, és bevágták a folyóba. Oly messzire hajították, hogy sosem kerül vissza gazdájához.

Valódi rubintos svájci óra volt, felbecsülhetetlen értékű — még a dátumokat is mutatta, és muzsikálni tudott!

Az esetnek ugyan akadt egy szemtanúja, de annak, sajnos, a nyomozó szervek nem sok hasznát vehették. Az illető karbiddal „horgászott” épp valamivel lejjebb, amikor egy utolsót muzsikálva elröppent a feje felett a svájci idő. Kóros szenvedélyének és tucatnyi éhes gyermekének köszönhetően ennek az embernek hiányzott kilenc ujjja, de megvolt még mindkét csuklója. Bár tisztában lehetett a reá leselkedő veszéllyel, nem tudott ellenállni a kísértésnek: vízbe vetette magát a DARWIL nyomában, tévedhetetlenül egy, a majmok szentelenkedésének koreográfiáját ámulattal figyelő, csontpikkelyes csúszómászó ástító torkába. Vörös örvénylés támadt, aztán csak kis, koncentrikus körök maradtak, majd azok is elsimultak. A krokodil bosszújának néma tanúja, a nagy, narancssárga afrikai Napkorong némán csúszott a láthatár alá. Jól tudta, hogy az áldozat nem hagyott maga után jelentős életművet, emléke döbbenetes gyorsasággal lúgozódik ki majd a család emlékezetéből. A parton árválkodó, lyukas vödörre meg ugys rábukkan majd valaki, nagyot köp a karbidra — és folyik az élet tovább.

A fokozatosan beállt sötétségben fülrepszott bömblött Karen Blixen oroszlánja, aztán — kissé ideges cinizmussal — felröhögött valahol Hemingway hiénája.

A legidősebb busa majom agyából szikraként pattant ki a gondolat, hogy talán tüzet kellene gyújtani, de rögtön el is nyomta az álom. Álmában egy elől nyitott, kényelmetlen szekrénykében üldögélt. Azt az elől nyitott részt valójában rács fedte, s emberek tarka sokasága vonult fel előtte. Ezeknek az embereknek kókusztej színűk volt, s amikor a nagy, busa majom felriadt, ráébredt, hogy nem álmodik.

Az ország uralkodója — a gyarmatosítók visszavonulása után — Nelson M'Bonga uralkodó elnök volt. M'Bonga melleleg elefántcsont császárkoronát viselt, és némelyest törte az angolt. (Nagyapja David Livingstone skót misszionárius, felfedező fegyverhordozója volt a volt-volt időkben — hűségesen szolgálta a skót angolt.) ((Az egyik keserű vicc abban rejlik, hogy M'Bonga elnök még a mai nap is M'Bonga ország teljhatalmú és döntő, intellektuális causeur császári adminisztratív személye, M'Bonga Köztársaság Royal Színházának minden idők legsikeresebb Hamletje, az épülő vasút Úttörő élcsapatának Datolyakoszorús Acélmozdonya, az alakuló futballcsapat tiszteletbeli balszélője — a halálraítéltek esetleges megkegyelmezője stb. M'Bonga=M'Bonga. Fekete császármorzsa datolyalisztból.)))))

Nos, Nelson M'Bonga mégsem rossz államférfi — némi kétkedésre hajlamos jellege ellenére. Egészen jól egyezetteti a hagyományokat a kor követelményeivel: példának okáért az időt az idővel: az amerikai dzsesszt, mondjuk, a tamtamok messze dömbölő, telegrafikus ritmusával. Nelson M'Bonga mindent megtesz népéért.

Hogy más példát ne említsünk, amint hallott az ország majmainak deviáns viselkedéséről, rögtön a szexuális szimbólumokká könnyen kiáltható, fekete bőrű, izmos vízholdó asszonyainak a védelmére sietett: beült kissé kimustrált luxus Renault-jába, amelyet még De Gaulle tábornoktól kapott, és végighajtatott látszólag sivár földjén, melynek azonban minden rögében titokban vagy kevésbé titokban: ezernyi érdekszál találkozott. M'Bonga meg sem állta a digitális majomkenyér-fáig. Gépkocsijában tartózkodott a BBC riportere, egy Leonard Turner nevezetű illető riporteri magnójával, valamint Nuili Ulunga egészségügyi miniszter, a híres Ulunga sámán fia, a m'bongai klinika igazgatója, aki akkoriban vette át — ünnepélyes keretek közt — a Schweitzer Albertről elnevezett díjat a lepra gyógyítása terén elért kimagasló eredményeiért. Egyébként csakúgy, mint Mestere, Ulunga is kitűnő orgonaművész volt, Afrika talajából sarjadt Bach-interpretátor, aki egy víziló bendőjének felhasználásával olyan orgonát készített a m'bongai evangélikus templomban, hogy az még az állatok királyának bögsét, öblös bömbölését is túlharsogta. Nuili Ulunga világnézetileg és vallásilag kissé eklektikus édesanyja erre az orgonára volt a legbüszkébb fia összes művei közül. [Magát a korszerű orvostudományt ez a becsület és szeretetreméltó asszonyosság mellesleg nem tartotta többet érőnek egy lyukas vödörnél. Némileg joggal, ugyanis — csakúgy mint Nelson M'Bongát — őt is *sclerosis multiplex* gyötörte. Ezelőtt a multiplex előtt pedig megtorpant a tudomány. Szobormerevvé dermedt, akárcsak az antilop, amikor gepárdot lát. Ezen az egyébként bátor asszonyon — aki valaha jómaga is vízholdóként kezdte azokban a békebeli időkben, amikor a majmok még nem maszturbáltak bele a cipekedő nők vizébe —, ezen a kafferbivaly erősségű természet gyermekén is megállíthatatlanul erőt vett a terjeszkedő civilizáció rút reszketése, kettős látása. Szóban forgó év szomorú havában, április huszonharmadikán, míg szülőföldjén hatalmas esők söpörtek végig, partalanná duzzasztva, helyenként kiöntésre kényszerítve a nagy, sáros folyót, tért örök nyugovóra, hunyta le fáradt szemét mindörökre a francia fővárosnak az orléans-i szűzről elnevezett kórházában. Örök *égalité*. Nuili Ulunganak Mestere, Albert Schweitzer táviratban nyilvánította ki részvétét. A Mesternek egy pillanatra eszébe jutottak azok az éjszakákba nyúló viták, amelyeket a megboldogulttal folytatott régen az orvostudomány hatékonyságáról, míg kabóca szólt a fán, köröttük pedig nagyvadak settenkedtek. Pár másodpercre ismét érezte a jól ismert, fémes keserűséget a torkában, aztán teljes erejéből belerúgott egy kavicsba. Úgy ment tovább: határozott léptekkel, céltudatos, tudós emberhez és jó zenész-

hez illően. Duili Ulunga pedig kedden a m'bongai evangélikus templomban tiszteletet adott anyja emlékére. Bach valamelyik komor művét játszotta ragtime stílusban. Szinkópája ezúttal nem sikerült a legfényesebben, de ez a fájdalomnak tudható be.**]

Most — míg egy-egy kátyúban fel-felbőgött az imperialista masina — mint színes, széles vásznú film, bontakozott ki Nuili Ulunga előtt szülőföldjének kietlen szépsége. Az afrikai felföld fölé torlóddó, súlytalan, bodor-ősz felhők az örök nyárban édesanyjára emlékeztették. Anyja mosolyogva lépdelt a felhők felett, lágy orgonaszóban, és egy kis csehszlovák gyártmányú műanyag kanna rózsáján keresztül éltető nedvet permetezett a puszkaporszáraz táj cserepes ajkára. Már nem neheztelt Ulungára, csak ment, és permetezett némán. Ulunga öt percig az ő mamájára gondolt. Aztán kizökkent.

Amarrább békésen legelésző zebraikat látott. Észrevette, hogy némán cigarettázva Leonard „Bignose” (hatalmas orrának köszönhetően barátai így csúfolták) Turner is a zebraikat bámulja a Joseph Mallord William vásznára kíváncsozó tájban. Aprópó: valójában járt-e TURNER Afrikában?

Bignose Marlborót szívott. Kicsit hörögve szedte a plein airt.

A forró levegő örvénylő kavargásában — sajátos érzéksalódként — a zebraik csikjai elgörbültek vad vitustáncukban. Ulunga meg mert volna esküdni rá, hogy az egyik patáson valamiféle ötjegyű számot lát, de nem merete szóvá tenni. Gondolta, majd megkérdi az állatvédelmieket, amikor visszatérnek a fővárosba.

Így bolyongtak, utaztak sokáig.

Hát egyszer csak mit látnak? Gyorsan befékeztek.

Kissé távolabb egy gutaütéses strucc igyekezett szomját oltani.

A majmok súlya alatt valósággal megdőlt a baobab. Fülsiketítő rikácsolással — pontosan délben — épp kényeret osztottak. Volt ott mindenféle, a cerkóftól a páviánig. A londoni állatkertben mániákus depresszióban szenvedő, nagy busa főnök helyébe egy élénk színű hím mandrill lépett volt. Ez rögtön csendre intette a tülekedőket, amint megpillantotta a jövevényeket. Kissé előrébb jött az egyik ágon, ott megállt, és kérdőn nézett az emberekre. Mellé egy félszemű csimpánz zárkózott fel.

M'Bonga kiszállt az autóból, és méltóságteljes kíváncsisággal elindult a fa felé. Azonban ő sem lépte át a bizalmas távolság határát: a birkózás, a vigasztalás és a gyámolítás zónáját. Megállt, összevonta szemöldökét, így néztek farkasszemet.

Az élénk színű mandrill lustán megvakarta a feje búbját. Ulunga észrevette, hogy önkéntelenül Leonard Turner is hasonló mozdulatot tesz, a söfőr pedig úgy döntött, inkább kicseréli az egyik kereket. A BBC profi riportere azonban nemcsak a fejét vakarászta. Hála lélek-

** Erre a betétre egyszer majd még visszatérünk — valahol!

jelenetének, sikerült szalagra vennie a következő villámgyors párbeszédet Nelson M'Bonga és egészségügyi miniszter közt (a LBC archívumából!):

M'BONGA: Majomköztársaság?

ULUNGA: Hm...

M'BONGA: Az a csimpánz mintha beteg lenne.

ULUNGA: Lehet, hogy valami vírusa van.

M'BONGA: És azok ott távolabb?

ULUNGA: Basznak. Egyesek meg a f...-ukat mutogatják.

(A pontozás a derék angol újságíró puritán neveltetésére való tekintettel!)

M'Bonga erre a duplacsövűjét emelte.

ULUNGA: Majmokra vadászni nem egy dicső tett.

M'Bonga hosszan célzott, majd leengedte fegyverét.

— Igazad van — mondta. — LŐJUNK INKÁBB AZ ÁLLATOK KIRÁLYÁRA!

Ezzel bevágta magát az autójába. A sofőrnek alig sikerült felszerelnie a kereket. Hazafelé Nuili Ulunga hosszan elmélázott: miért van az, hogy a legszemtelenebb és legkitartóbb magamutogatást az ember-szabású majmok művelik? A kérdést bejegyezte noteszébe.

Múltak a hónapok. A londoni állatkert nagy, bús majmát időközben — egy tucat celofánba pakolt, rózsaszín emberhalacskaéért — elcserélte a belgrádi állatkerttel; hátha jól tesz neki egy kis levegőváltás. A világ megint haladt egypár lépést előre, de a M'Bonga környéki erdők majmainak minden klasszikus értéket megbecstelenítő, minden szép szóra feneket fordító, pandemikus, agresszív promiszkuitása, nemre és korosztályra való tekintetnélkülisége nem csillapodott, sőt! Mint már jeleztük: nem haladhatott el békében alattuk senki. Egyszóval gyalázatos volt! Igazi dzsungel. A majmok emberemlékezet és majomemlékezet óta nem tapasztalt módon hajszolták túl testiségüket, hogy jobbat ne mondjunk. Démoni izgágaságuk csimborasszóján értelmetlenül makogva élveztek le minden élvezhetőt, úgyhogy rövidesen undok majomragacs fedtek be mindent, még a gyönyörű rajzolatú trópusi lepkék is odaragadtak a lekonyuló virágokhoz, a szorgosan gyűjtögető méhecskék pedig emberi táplálkozásra teljesen alkalmatlan majommézet habartak kaptáraikban. Istentelen paráznaságuk mocskában fetrengve a majmok még az elefánt fülét is célba vették. A madarak szárnya összeragadt, úgy zuhantak alá, az értékes bundájú állatok prémje teljesen tönkrement még Karen Blixen dán írónő Nuili Ulunga édesanyjához hasonló, drága emlékét is majomondó fenyegette. TOBBÉ NEM LEHETETT GOND-TALANUL GYÜMÖLCSÖT SZAKÍTANI NELSON M'BONGA EGY-KORI ÉDENKERTJÉBEN. MÉG A NAP IZZÓ KORONGJÁT IS MAJOMGECI RAGASZTOTTA A HORIZONTHOZ. EGYEDÜL A KÍGYÓK ÉLVEZTÉK A HELYZETET? DE ÓKET NEM KÉRDEZTE SENKI.

M'Bonga érezte, hogy valamit tennie kell. Nosza, ki is ötlelte. Előkerített egy ósdi, még az angol—búr háborúból visszamaradt, kézi meghajtású fejdgépet, s azonnali hatállyal elrendelte, netalán fogdosnák össze hálóval hetente kétszer a saját fertőjükbé süppedt, hosszú végtagú, erősen barázdált agyú, csúfokodó állatokat, kapcsolnák rá a gépre, s akkor azok — imígyen megkönnyebbülve — ártalmatlanokká lennének a környezetükre nézve. A kontrollált pollúció terve eleinte nagy ellenállást váltott ki a majmokban, utóbb azonban már saját maguktól álltak sorba, faragatlanul ordítózva, egymást lökődve, mindenki önmagát helyezte, nyomta előtérbe. Ugyanakkor az eljárás csak növelte ki-elégíthetetlen szexuális étvágyukat — akárha szatírport szippantottak volna. Úgy nyomakodtak mechanikus szeretőjükhöz. Őket nézve: még az embernek is megjött a kedve. Egy kis tréfához.

Nelson M'Bonga országának problémái nem maradhattak titkon. Még a „világmindenségünk” körül keringő műbolygók is lázas tevékenységet észleltek Afrika ezen mágikus háromszögében. Így került az ügy dr. Loudscrew-Goodman asztalára. Róla annyit, azok számára, akik nem ismerik, hogy dr. Robert Loudscrew-Goodman — azonkívül, hogy kiváló majmológus — ellentmondásos jelenünkben a szexuális deviációk és a mesterséges megtermékenyítés egyik legnagyobb szakértője, a genfi Spermabank igazgatója, ragyogó kriminológus, szűkebb szakterülete a szemfényvesztés leleplezése. Ha rögtön meghalna, már akkor is nagy hálával tartozna neki az emberiség, akárcsak az Alberteknek — Einsteinig és a viszonylagosságon túlmenően... Albert Schweitzer eme prima barátja, akivel egy kicsit ugyan összerúgta a port valamilyen téma körül, de ez nem vet homályt örökké tartó barátságukra, jómaga is Schweitzer-díjas, szóval dr. Loudscrew-Goodman — a természet patikájának tévedhetetlen ismerője — kiemelkedő ösztönével érezte, ha Nuii Ulunga édesapja még élne, biztos talált volna valamiféle gyógyírt erre a dühöngő majomkórra. Ha más nem, valamiféle olcsó, dömpingként gyártható kaucsukotont.

Múltak a hónapok. Dr. Loudscrew-Goodman időnként idegesen a DARWIL-ra pillantott. (A csapongó olvasó megsegítéséül: itt nem a híres Charles Darwinra kellene asszociálni. Figyeljünk inkább a sors iróniájára! Eszerint tény az, hogy még a régi gyarmatosító időkben — a köztársaság előtt — M'Bonga városát, mely mintegy kilencszázezer főt számlál manapság — DARWILLE-nek hívták és csupán kétszázötven főnyi, főképp holland származású kétes egzisztencia, illetve gyanús sajtkereskedő lézengett benne, talán azért, mert az ottani éghajlat rendkívüli módon kedvez a sajt gyors érésének. De amit nyerünk a réven, azt elveszítjük a vámon! Mindenesetre az idő szemmel láthatóan accelerálódott M'Bonga felett. Egy tapasztalt órás szakkifejezésével: akárha félrecsúszott volna az anker.) Dr. Loudscrew-Goodman is összevonta szemöldökét. A csíkos, 01-234 jelzésű dossziében lapozgatva látta csak,

milyen kemény fába vágta fejszójét. A dosszién a doktor kézírásával ez a cím állt: A MAJMKOK MIMETIKUS NEMISÉGÉNEK ÉS A MESTERSÉGESEN KELTETT POTENCIAZAVAROKNAK TANULSÁGOS ASPEKTUSAIRÓL. Ugyanis ez volt dr. Loudscrew-Goodman doktori disszertációjának a címe. Mindenkinek egy kissé véges az emlékezete.

Így egy kicsit megpróbálta feleleveníteni azt, amit valamikor mondott erre a témára. A szöveg tartalmát sajnos már nehezen fogta fel, annál nagyobb sajnálattal állapította meg, mennyire eklektikus volt a stílusa ifjabb korában. FOGTA FEL. Nosza: ceruzát ragadott és mindezt átírta, hexameterbe, aztán váteszi meglegeedettséggel dőlt hanyatt pneumatikus székében. Dr. Robert Loudscrew-Goodman azon az éjszakán — mint a természet és a költészet praktikájának egyedülálló beavatottja — oly édesdeden aludt, hogy még a nyála is kicsordult, néha-néha nagyot horkantva.

Nem, ő nem kért segítséget „oldalról”. A tiltott majomexport sötét vonatkozásaira és a saját szűkös állattartási lehetőségeire gondolva: majmot sem; pedig valamikor, láthattuk, majomkísérletekkel kezdte. Vérbeli, szerény tudós emberhez méltóan csupán egy fiolányi eredeti majomondót óhajtott — szaporodásbiológiai és etikai szempontokból — a M'Bonga környéki áthatolhatatlan, sűrű rengetegből.

És aztán — a tudományos kérdéssel szembesülve — szájában kezdett megkeseredni a halasszendvics és a pálpusztaihoz hasonló sajt, pedig mindkettőt nagyon szerette. Megházasodó — két gyermek atyja! —, elváló, tehát ezt a kérdést is adekvát megoldó, hosszú, okos és tartalmas élete során még nem találkozott ilyesmivel. Költői kifejezéssel élve: szinte nem hitt a szemének. Már időtlen idők óta ült a fiola előtt zűgőhavasó fejjel, teljesen lerendetlenedve, szokásától eltérően. Előtte Pandora szelencéje. Inge nyaka zsíros lett, hátára ragadt az inghát, így hát, úgy hát, mindenképp majdhogynem megoldhatatlan kérdésnek bizonyult — homo homini, anno domini:

- a) YES
- b) NO

(A helyes válasz megint csak bekeretezendő!)

Nehéz volt kauzális összefüggést találni.

Telt, múlt. Az idő röpült, a világ rohant. Új háborúk ütöttek ki, apokaliptikus inflációk söpörtek végig, a majmok tomboltak — ezeregy sajt kérdés. A majmok szadisztikus viselkedése, populációs robbanása csakugyan egy fantasztikus Majombolygóval fenyegetett. Taroltak, akár a sáskák. Megállíthatatlan majomizálódás indult meg ahelyett, hogy az ember jó és hasznos példát mutatva az élen járt volna. Néha egy-egy derék államférfi, jobb sorsra érdemes vezér felkapaszkodott a csillárra, onnét szórta makogó szitkait a világra. A világ pedig? Nos, a világ szeme doktor Loudscrew-Goodmannen csüngött esdekelve. Maga a doktor is érezte a reá nehezedő pszichikai nyomást. Hiába dörzsölte vörösrre a szemét, a komor képeket nem tudta elhessegetni. Halántéka

lúktetett. *Talán valamiféle kisugárzás érte az állatokat?* — villant át elfáradt agyán. — *Netalán emellett túl sok afrodisziákum jut a szervezetükbe a majomkenyérrel és a kikirikivajjal? Vagy netalántán a görög mitológia éledt újjá Afrika őserdeiben, s annak éhetetlen szatíriai ingerlik lepkeszárnyporaikkal és érzéki muzsikájukkal az állatokat?* Loudscrew-Goodman összeborzadt. Szakavatott kriminológusként, bár nem annyira, mint Mehring, valamelyest a háború elméletéhez is értett. Jól tudta, hogy a penismutogatás lélektani mozzanatát — sajnos mindig — az ágyúkészítés gyakorlata követi. Végigfutott a hideg a hátán. Érezte, hólyagja majd szét pattan a rengeteg Coca-Colától. Kiment az udvarra. Pontosabban az udvart helyettesítő pálmás erkélyre, mert a véceajtó még tegnap éjszaka beszorult. Az egyik cserépbe belecsozogva nézett farkasszemet a teliholddal.

A telihold e kitűnő férfiút búr származású édesanyjának kerek arcára, valamint angol édesapjának kerekded fülére emlékeztette. Nem, ő nem akart most annyira belemerülni ebbe a témába, mint egykor Nuili Ulunga. Kissé nimfomániás anyjának kedves arca mégis átragyogott a selymes holdfényen, és megérintette fiúi szívét. Dr. Loudscrew-Goodman gyerek volt, amikor elkerült Afrikából, a fekete kontinens azonban ott lapult a szíve alatt, agyának kergét birizgálta, a földmogyoró és kávé elpusztított ültetvényei felett átlengő éjszakai szellő. A kísérteties világosság — akárcsak valami diszkóban — a tamtamok ritmusára lúktetett. Ébenkarok fonódtak a nyaka köré, ebonitcombok szorították a derekát. Kisvártatva jóleső, ismert rángás indult el valahol mélyen benne, akárcsak az Albert-tó vagy a tenger, illetve anyja ölének hullámozása. Nem bírta tovább visszatartani. Csupán annyi ideje jutott még, hogy egy gyors mozdulattal maga elé tartsa a fiolát, aztán egy rövid időre megszűnt létezni körülötte minden. Valahonnan a kellemetlen emlékek birodalmából ordított rá rég elaggett édesapja:

— YOU FUCKIN' BASTARD!!!***

Valahol oroszlán bömbölt, aztán megszólalt a strucckakas. Új munkanapra ébredt az afrikai fennsík.

Dr. Loudscrew-Goodman — a megrögzött komparativista — elgondolkodva tanulmányozta maga előtt a két fiolát. Szemre, szagra nem észlelt lényeges különbséget. Mindkettőben — elnézést a degutativitásért! — meglehetősen undorító, nyálkás-ragacsos folyadék lapult konoikul. Néma egymásmellettségben. Őrzik ősi titkukat!

Dr. Goodman tudta, hogy egy valódi tudósnak nem szabad a vélt és valós akadályok előtt visszahőkölnie. Bármi van: UGRANI KELL! De merre?

Igen, nem szabad megengedni, hogy az erdőtől ne lássuk a fát!

Dr. Loudscrew erős mikroszkópot kerített és gyorsan elkülönített

*** Miért nem térsz nyugovóra, kisfiam?

tatott, láthatatlan szöveget, nem boldogulván vele, mert a latintudás nem öröklődik, annak ellenére, hogy egykor földünk legerősebb civilizációjának nyelve volt, tehát: amint az emberondócska vizsgálódva leguggolt, emez szemfényvesztő, villámgyors majomügyességgel rögtön a hátán termelt, onnét pedig a tálca peremén, ahonnét a szabadság csupán egyetlen lépés a semmibe. A derék doktornak alig sikerült visszapöccintenie.

Hodie mihi, cras tibi.

A capite foetet piscis.

Ad hoc.

A LABORBAN TILOS A DOHÁNYZÁS!

Ennek ellenére Goodman ki tudja, hanyadik cigarettájára gyújtott. Rossz szokásához híven a gyufaszálat visszatette a dobozba, de mivel előzőleg elfelejtette elfújni, az egész skatulya lángra lobbant. Dr. Loudscrew felordított, a majomondócska pedig dőlt a kacagástól.

Ilyen volt — talán genetikai szerkezetének köszönhetően — ez a majomondócska: értette a tréfát, de vad volt és pallérozatlan, a természet faragatlan gyermeke. Bölcs a maga kódrendszerében, könyörtelenül destruktív mások kódrendszerével szemben; mindebből Goodman sejtette, hogy nem sok jó derülne ki ebből, ha egy szép napon ez a majomondócska például megtanulna írni. Dr. Loudscrew-Goodman az írástudók roppant felelősségérzetével tüstént megpróbálta elterelni a majomondócska figyelmét az írás szent műveletéről. Nosza, gyorsan szerkesztett is egy miniatűr, terápiás pingpongasztalt, két picinyke ütőt, hálót, szóval minden úgy nézett ki, mint az igazi. Behelyezte a hamutálcába, majd elégedetten dörzsölte össze a tenyerét. Kezdődhetett a nagy mérkőzés! 0 : 0. Dr. Loudscrew tárgyilagos akart lenni, mégis csalódást érzett, amikor látta, hogy az emberondócska milyen ügyetlenül tartja a raketet, milyen tehetetlen a majomondócska top speenjeivel szemben. A majomondócska elsőprő győzelmet aratott: ellenfelét kismaccsban hagyta, majd cincogó üdviválgással a magasba hajtotta ütőjét. Szemmel láthatóan nagy volt az öröme.

Az emberondócska parabolái nem sikerültek.

A PARABOLÁK ÁLTALÁBAN ROSSZUL SIKERÜLNEK — firkantotta a majmok mimetikus nemiségének, vagyis hát az erről szóló tanulmány margójára dr. Loudscrew-Goodman. Kedvetlen volt, már csak azért is, mert rádöbrent, hogy egykor tündöklőnek vélt doktori diszsertációjának fele abszolút hülyeség, a másik felét pedig egyáltalán nem is érti. Legszívesebben áthúzta volna az egészet.

Szerda, október 15-én: Röpi az idő — jegyezte be noteszébe dr. Goodman. Odakinn, a sugárúton már sárgulnak a levelek, itt az ősz, hiába... Goodman annyit kísérletet akart végrehajtani, s oly keveset sikerült, hogy ezen jómaga is megdöbrent. A nyáron tengeren volt két hétig, Dubrovnikban, s az ondócskáknak még csak lapot sem küldött. Rühellt írni. Azzal írt pár sort fiatal asszisztensdjének, hogy mi-

ilyen jó lenne, ha vele lenne, miegymás, bla, bla, bla, de az ondócskát elmulasztotta megemlíteni. Valahol megnyugtatta az a gondolat, hogy majd csak elpingpongozgatnak valahogy, míg ő meg nem jön. Aztán meg jött az amsterdami értekezlet, az is elhúzódott pár napig. Később váratlan megfázás, kis híján tüdőgyulladás ütötte ki a nyeregből hosszabb időre. Így nem lehet dolgozni — sóhajtott fel keserűen. Az ondócskák kérészetét nem lehet — semmilyen mesterséges háttással — a végtelenségig nyújtani.

Az amúgy is kissé mulya emberondócska teljes letargiába süppedt, sajnos, a majomondócska is. Már nem érdekelte a győzelem. Súlyos depresszió lett úrrá rajta. Néha csapott egyet a farkával, ilyen szűk skálára redukálódtak mozdulatai. Talán az édesanyjára gondolt, talán Afrikára gondolt, talán nem gondolt — semmire sem! Nincs műszer, mellyel ez pontosan kimutatható. Dr. Loudscrew-Goodman lelkiismeretfurdalás gyötörte, miért nem vitte le — szép asszisztensnőjével együtt — az ondócskákat is a tengerre. Biztos jót tett volna nekik a levegőváltozás. Négyesben jobban elszórakoztak volna. Sajnos, az igazsághoz tartozik, hogy dr. Loudscrew-Goodman egy kis új kalandra vágyott, ezért nem vitte magával hűséges Helgáját Dubrovnikba. Aztán meg nem jött be a dolog. Sikerült ugyan fognia egy angol nőt, az azonban rögtön harmadnap úgy leégett a strandon, hogy naphosszat csak sírángozott. Állandóan fájt a gyomra, tánc közben — mert olyan trampli volt — minduntalan a doktor lábára taposott, amit becsületes, derék Goodmanünk szívből utált. Dr. Loudscrew-Goodmant ez a nő nagyanyjára emlékeztette maradéktalan testi és szellemi ügytelenségében. Mindketten csütörtököt mondtak már az első éjszakán. Csakugyan nem volt egy perspektivikus kapcsolat.

Helga pedig otthon maradt. És mivel Helga is ember, valószínűleg megfélemlített egy kicsit az ő ondócskáiról, nem kezelte őket kellőképp, az esti mesék elmaradtak, s íme a következmény! Dr. Loudscrew-Goodmant aggasztotta az emberondócska lerobbant állapota. Úgy nézett ki őszintén szólva, mint aki a tüdővész csíráját hordozza magában. Biztosan felerősödött volna egy kicsit valamiféle tengerparti edzőtáborban, rögvést jobban viselte volna el a sors csapásait, talán ismét kikristályosodott volna előtte a cél: egy távoli méh diadalkapuja. Felgyülemlett volna benne ismét a küldetés energiája, s akkor folytatni lehetett volna, volna, ha volna... Talán még a majomondócskát is sikerült volna megvernie asztaliteniszben! (Hisz titkon tárgyilagos derék doktorunk úgyszint a saját fajtájának vagy akárminek szurkolt. A maga nemében a maga nemének.)

— Helga, mit tettél! — kiabálta. — Hiszen még vizet sem adtál nekik!

A csinos asszisztensnő elpirulva sütötte le a szemét. Goodman érezte, hogy ebben a pillanatban nem jó pedagógus. Gyengéden átkarolta Helga szeplős hattúnyakát, s míg a nő tarkóján lapuló arany pihékkal ját-

szadozott, a vízve táján érezte: a hosszú, forró nyár után: az ő kis ondócskái számára is beköszöntött az ősz.

Szerda (egy hét múlva): Peregnek a napok. Dr. Loudscrew egy kis libikókát szerkesztett, behelyezte az ondócskák üvegházába, de azok már nem voltak játékra kaphatók. AZ EGÉSZ VILÁGNAK — KIVÉVE TALÁN A RÉGI MAJMOKAT — ELMENT A KEDVE A JÁ-TÉKTŐL — jegyezte le. Egyébként épp a napokban olyan információk birtokába jutott, melyek szerint M'Bonga országában a majomhevedség átmenetileg csillapodni látszott. Egyebek közt tudomásul vette, hogy Nuili Ulunga valamiféle furcsa betegség áldozata lett. Többen írták, hogy elviselhetetlen magányában Ulunga egy nőstény csimpánzt vett magához, azzal foglalkozott életének utolsó szakaszában. Olyannyira megszerette ezt az állatot, hogy kitartó módszerességgel sikerült neki egyszerűbb műveletek elvégzésére betanítania: így a majom például kávét főzött cukor nélkül, reggel ébresztette, és kinyitogatta az ablakokat, bekapcsolta a rádiót, élénk figyelemmel követte a világ eseményeit, s már-már a politikához is kezdett konyítani. Egyedül a mangós kalács tészája nem akart sehogysem megkenni neki, amiért gyakran valóságos krokodilkönnyeket hullajtott. Az akarat mindenesetre megvolt benne, ám egy szép napon Ulunga köhögni kezdett, miközben megállíthatatlan fogyásnak indult. Szeme fényre megtört, legvégül egész testét sebek fedték be. Életét nem lehetett megmenteni. Egészen biztos, hogy nem a lepra egyik szokatlan formájáról volt szó. De akkor meg micsodáról?

Amikor az ondócskák végre nagy nehezen felkapaszkodtak a libikókára, az érzékeny mérleg nem billent semerre sem. A DOLGOK FAJSÚLYUKAT VESZÍTETTÉK — következettett villámgyorsan a doktor. Elérkezettnek látta visszahelyezni az ondócskákat a fiolákba, míg nem késő. Most még visszaszokhatnak valahogy — gondolta Loudscrew-Goodman.

Kísérleti asztalánál szunnyadt el aznap éjszaka. Már hajnalodott, amikor arra ébredt, hogy az inkubátorral együtt lelökte a hamutálcát. Dr. Loudscrew-Goodman valahogy nagyon súlyosnak érezte deresedő fejét, míg az asztal alatt az ondócskák után kutatott, a szőnyegminták közt, váltig szólongatva őket:

— Q!

— Q!!!

Álmában az imént furcsa kép tárult lelki szemei elé: az ondócskák hatalmas mutánsokká nőttek, s akárcsak az Apokalipszis lovasai, retőtől talpig fegyverzetben — a világot fenyegetve! — száguldottak az égbolton. Furcsa és megmagyarázhatatlan jelenés volt ez, dr. Goodman összeborzadt. Joggal, mert a következő pillanatban rémisztő sikolyt hallott:

— fífff fífff fífff!!!!!!! !!!!!!!

Megfoghatatlan árny suhant el az ablak előtt. Egy másodperc alatt.

Jézusom, már megint levetette magát valaki a tömbház tetejéről! — villant át dr. Loudscrew agyán a gondolat. Aztán: tán csak nem Helga?! ENNYIRE A SZÍVÉRE VETTE VOLNA A SZIDÁST?

Gyorsan az ablakhoz sietett, és lenézett. Iszonyú ficamban fiatal nő teste hevert odalenn a kövezeten. Derék doktorunk hármásával vette a lépcsőket lefelé. Szerencsére nem Helga volt az. Egy ismeretlen, kopasz férfi női parókával. Goodmannek nagy kő esett le a szívéről. Sosem látta az illetőt, mi több: ezt a parókát sem. Annyit rögtön megállapított, hogy rendkívül drága parókáról van szó, s megfigyelését közölte az időközben befutó rendőröknek, akik közül az egyik könnyes szemmel épp a plasztikus gesztenyefa tövében rókázott.

— Eldobta magától az életet — jegyezte meg csendesen dr. Goodman. — Akár egy lyukas fityinget.

— Látják — folytatta kisvártatva —, az ember olyan, mint a madár. A levegőben röpül fényes eszméi után, s amikor csalogás éri, szárnyszegetten zuhan alá. Mert az élet csak egy tűnő árny...

— Zengő tombolás — folytatta a rendőr, száját megtörölve.

Hallgattak egy sort. Dr. Loudscrew-Goodman törte meg a csendet:

— Takarják le, nehogy megfázzon, ha bizonyos részei még élnek. Bár úgy látom, totál exitus.

A rendőrök bólintottak, hogy úgy tesznek.

Ezután gyorsan peregetek az események tovább:

Odafenn, ezermesteri műhelyében, laborjában és rendelőjében dr. Loudscrew-Goodman — az élet ingatagságán töprengve — megkereste az ondócskákat, majd — valószínűleg még mindig a szörnyű eset hatása alatt! — olyasmit csinált, amit életében soha. Szórakozottságában tévesen címkézte a fiolákat. Nem vette észre. Őszintén szólva: nem azt a fiolát helyezte a táskájába, hogy betétkönyvével elvigye a Sperma-bankba, amelyiket szándékozta. Fatális hiba! A nem szándékozottat viszont rendelői hűtőszekrényébe tette egy kis Helgának szóló cédulácskával: SZERETLEK! DOLGOZZ, EBÉDRE VÁRLAK! Abban a pillanatban így is gondolta.

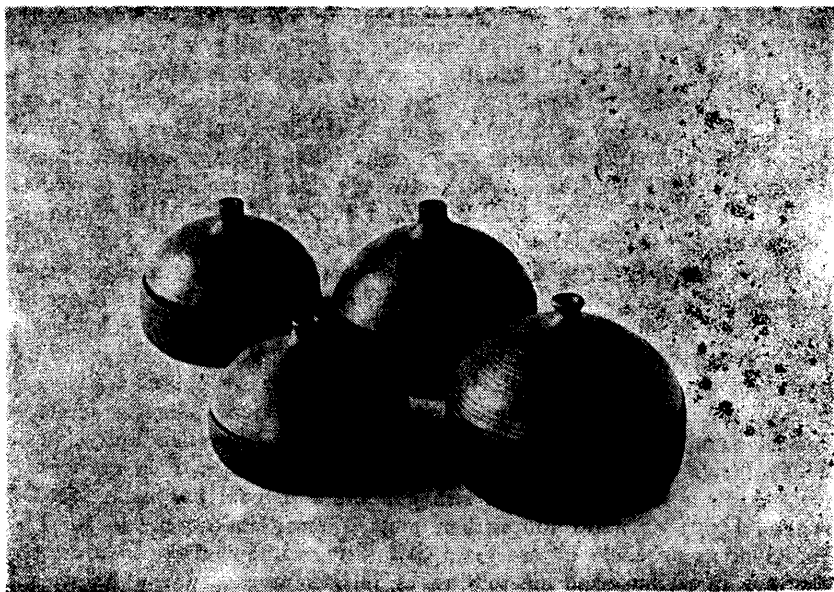
Nos, tudni kell, hogy a szerdát követő csütörtök a mesterséges megtermékenyítés napja dr. Loudscrew műhelyében. Ilyenkor sorakoznak fel a meddő női páciensek, akik valójában nem is oly meddők, hogy dr. Loudscrew-Goodman áldásában részesüljenek. Volt egy kis csalafintaság mindig is ebben a dologban! Bár a Tudomány Szerény Szolgája lovagi címet viselte doktorunk, titokban egy kicsit szerette multiplikálni saját magát. Gyakran önmagát adagolta ismeretlen apa címen. Hogy Helga tudott-e az ügyről, vagy sem, nem világos. Elég az hozzá, hogy azon a reggelen egyikük sem gondolt a tévedés harmadik lehetőségére. Helga az adott időpontban most is megjelent a rendelőben. Elmosolyodott a cédula láttán, majd ő is kissé szórakozottan: levetkőzött. Rutinos mozdulatokkal megtöltötte és felcsatolta derekára a műpenist,

öt perc után bekövetkező orgazmusra állította, aztán beszólitotta az első páciens. Csinos kis barna nő lépett be. Helga némelyest megkönnyebbült, hiszen az igazságnak tartozunk azzal, hogy ő sem nagyon szerette — a rutinmunka ellenére — a deformált, lötytyedt testeket. Tehát nagy munkakedvvel indult az az emlékezetes nap. Fél percen belül a kis barna nő is meztelenül állt az asztal előtt. Helga óvatos mozdulattal a hegyes kis csecsbimbók után nyúlt, kétségbevonhatatlan szaktudással megkereste a páciens ajkát, úgy fektette a pamlagra. A reggeli félhomályban a két nő teste egymásnak feszült. A csütörtöki napfény felsóhajtva siklott végig Helga izmos, harmonikusan mozgó hátán.

Ennyi az egész. Aki dolgozik, téved is. Egyes feltételezések szerint így terjedt át az AIDS az egyik kontinensről a másikra. Legalábbis — ponttól pontig — ez a terjedés egyik rekonstruálható modellje. Mint pusztá történet: áll is meg nem is. Mindenesre tanulságos. A többi már a tudomány emberfeletti erőfeszítéseinek kérdése.

(Ezzel egyelőre: VÉGE)****

**** Még egy tojásdad alakú, érthetetlen történetnek.

MACULA (XIV.)

Regény

BRASNYÓ ISTVÁN

Paternalizmus!

Pártfoglalásom!

— Lajcsi!!!! — ha hallanám ismét ezt a kiáltást, talán nem alakulna ki körülöttem ez a hatalmas léglék. Úgyhogy inkább fészkelődni kezdek itt, Szürkeöntvény közelében, vackolni, helyet keresni, ahogyan a napló-író az íráshoz biztosítana egy kartávolságnyi helyet, hogyha apróbb betűt vet a papírra, ne lássa föltétlenül mindenki, mire is asszociálna abban a pillanatban, ha más írna és ő maga nézné: ebben az áttételességben van az igazi veszély, nem pedig az írásban és nem is az olvasásban, hanem a reakciók tolvajlásában.

Tehát most itt, Szürkeöntvény bázisában, a fűtőházban, lehajtva fejemet a meleg, zümmögő csőre, amelyben mintha valami élet zajlana, támadna, vagy csak egyszerűen folyamatosan haladna tovább, úgyhogy meg is kérdezem tőle, mi ez a félnék, akadozó duruzsolás, mintha szóba szeretnék elegyedni ezzel a tárgyi sajátsággal.

— A cirkuláció — mondja.

— Meddig hallani ezt? — kérdezem, mert akkor nem áll szándékomban barátkozni a csővel.

— Ha van cirkuláció, mindig.

Am én csak a hatalmas légléket érzem, amibe beleestem, sodrást, ami hánytorgat vagy pörget, s inkább ennek lehetne ez a hangja, vagy annak valami más hangja lesz majd, másként módosul, és egyáltalán nem fog emlékeztetni élő szervezetére, mint ez a bizonyos cirkuláció, e gépi paternálásom, amely ellen úgyszólván hiábavaló lenne mindenfajta lázadozás.

Ahhoz azonban elsősorban merszre lenne szükségem, szembezálni a forró vízzel, ha ezerszer is pusztán aludni jöttem ide, vagy elütni az éjszakát: történetesen, ha a mészárosok kerülnek ki győztesen a trágyadombon vívott párharcból, és ők verik bele Szürkeöntvényt a gánéjba, akkor velük tartok, tesszen az nekik vagy sem, illetve ezt már útközben kellett volna velük elintéznem, dacára szitkozódásuknak és

esetleges rúgásaiknak: ilyen szempontból a gumicsizma nem is annyira veszélyes, bár a fémacéllal széjjel lehet hasítani az ember fejét, de nem hinném, hogy ezek a fejemre utaztak volna.

Am most már mindegy, úgy fest ez az egész, mintha az ember az alkonyattájt hazafelé tartó varjakat számlálná: én személy szerint mindig kivárom vonulásuk végét, és csupán a legeslegutolsót veszem számba, azt a kapkodó, sietős szárnyverdesést, és mégis, mintha semmire sem jutna, hiábavaló a többiénél jóval jelentékenyebb erő kifejtése, amikor szakadatlanul a léglék peremén csápolja a levegőt vagy azt az anyagtalán valamit, amibe valószínűleg végleg bele fog ragadni, de ezt én a sötétség leszállta miatt sohasem láttam. Egy fekete madár odaragadva az égboltra... Mi lesz vajon a sorsa annak, aki morzsolóba vagy darálóba kerül? Miféle átalakulás vagy átlényegülés vesz rajta erőt, kerekedik fölül vagy üt rajta?

Ez a sütős cső mégiscsak kapaszkodó lehet nekem itt, ennek a másik, fenyegető teljességnek a szélén, ahová képzeletben máris tartozom, ha másra nem is, a geológiai óra mutatja: ezen az időn kellene túlcennem magamat vagy észrevehetetlenné válnom előtte, a számára, lehetőleg meggyőző módon, mert mi sem volna egyszerűbb, hogy kihasználva a vacsorálni készülő Szürkeöntvényt néblábolását és csörtögését, tanácstalan matatását a papírba meg fóliába csomagolt élelmészési cikkei között, beállok a tűzfűvásba, mintha aranyvért borítaná a mellemet, akként igyekeznék visszaszorítani pusztulásomat — nos, ezt tenné a hősiesség! De vajon kijutott-e nekem a hősiességből? A szembenézésből, ami oly nagyméretű vakságot követel!

Lesunyom inkább szemem a láng előtt, pliocén korszaki agyállományom meghunyászkodik a tűz láttán: végeredményben mit avatkozom én ebbe, hiszen megítélésem szerint mindig is az a legfontosabb, hogy egy lény ne bőrdíszműárúként végezze — a tűz közele viszont veszélyes, kockázatos valami, a szeszélyessége a leginkább megfoghatatlan: nem csupán hőtelepek üzemelnek a világon, hanem máglyák és krematóriumok is, és ha még képes vagyok visszaemlékezni az ágyúszóra, a tűzfegyverek sem éppen kutyák...

Ezt beszélem én a pliocénből, amikor a hátam mögött megszólal Szürkeöntvény:

— Egyetlen dolog keserítheti meg csak igazán az ember életét: ha, teszem azt, a farkaséhség koldusszegénységgel párosul. Az ilyesmi helyrehozhatatlan tévedés!

Lám, e remek étvágyú ember! A zsákmányszerű vagy zsákmányt ejtő, a mindenkori vadász példaképe! A két mészáros és az éhség elverője! Aki a tűz fészkeben talál búvóhelyet!

Mindenképpen fölülkerekedtek bennem ironikus hajlamaim, úgy vi-gyorgott bennem a csontváz, mintha röntgenkészülékkel világtottak volna át. Mintha én ezt nem is gondolnám komolyan, annyi eszem lenne, mint egy szállási tanítónak.

A naplóíró e megjegyzésre mindenesetre fölkapná a fejét. Pedig az ő étvágyáról nemigen lehet legendákat mesélni, hogy képes lenne bekapni egy lócitrom nagyságú göldönt vagy egy azzal egyenértékűnek mondható töpörtyűt! Inkább a gyertya parafinját rágja, amit a ravatalok gyertyatartóiról vakar vagy csipked le, mert az az egy biztos, hogy nem a misén csöpög a kalapja karimájára.

— Ismerek valakit — mondom Szürkeöntvénynek —, aki sokkalta éhesebb lehet, mint én vagyok.

— Most ne azzal törődj! — válaszolja. — Még az a szerencse, hogy nincs köztünk. Biztosan azt sem tudod, hogy hol van, ahogy a bábosokról sem tudsz semmit!

— Nemigen.

— Akkor kérsz-e hurkát? Ne zavarjon, nem itt készítették, mert itt nem csinálnak ilyesmit. Itt egyáltalán semmit sem csinálnak. Itt csak a forró vizet várják.

Mintha ezzel nevetségessé akarta volna tenni a helyzet komolyságát. Már mint azt, hogyha engem elragad ez az általa hevített forró víz, akkor alighanem végleg odalesznek a sörtéim, nemcsak az, amit eddig parázssal perzseltem le a képemről, hanem egyáltalán az egész megmalacozásra hajlamos pofám: vagy csupán én magam sejtem így ezt? Rettenetesen hülyének éreztem magam, hogy egy pillanatra úgy találtam, előnyös lenne a számomra, ha beugrok itt a nagybögőbe: hogy így föléljem a jövőmet! Akár egy nagyevő, aki önmagát falja föl! Egy sebesült cápa, amely kieszi önmagából a tulajdon bensőjét! Pedig micsoda nyomorult pislákolás lett volna ez az egész, ha csakugyan rám fúj a tűz! Mi kerekedett volna vajon belőlem?

Vajh?

Légüres tér!

Beestem volna a léglék tölcserébe, mint szavazáskor a semmi golyója a semmi urnájába...

Pedig amikor még szavazni idéztek, azok voltak a nagy idők! Kaptam egy gumigolyót a markomba, és öklömet bele kellett dugnom az urnákba, s végül fölmutatnom, hogy nincs a kezemben semmi. Ezt én meg is tettem, azzal a szörnyű hibával, hogy végül a szavazóbizottság elnökének füle mögül vettem elő.

— Elképesztő! — tiltakozott fölháborodottan.

— Az orrából is ki tudom facsarni — mondtam. — Csak nem akarom ezzel ízléstelenkedni. De egy másikat elővehetek onnan is — mosolyogtam ártatlan képpel.

— Hallatlan! — süvöltötte az elnök. — Talán csak nem az urnából lopkodta ki a golyókat? Azonnal lezárni mindent! Megmotozni! Az urnákhoz senki ne merjen nyúlni!

Ekkor csakugyan elkaptak a bizottsági tagok, és még a lelket is ki rázták belőlem, de nálam ugyan nem találhattak semmit, pedig még a számba is belenéztek.

— Meghamisítja a szavazást! — kiabáltak be az ajtó előtt állók, akiket nem engedtek a terembe. Nem volt azonban egyértelmű, hogy ezt az elnökre értik-e vagy énám.

— Nyugalom! — kiáltottam oda nekik. — Nyugalom, emberek! — és megint a bizottság elnökéhez léptem, s ez alkalommal valóban kiráncigáltam egy golyót az orrából a nyirkos, hideg ujjaimmal. — Nem olyan nagy trükk ez — mondtam neki. — Kár miatta ennyi embert háborgatni, nem érdemelték ezek azt...

— Szóval ott tartja a golyókat! — röhögtek azok, akik látták. — A fattyúja! Húzod az orrát, kipottyany belőle egy szavazat! Ezt jól kigondolta!

— Ne engedjétek az urnák közelébe! Ne engedjétek, hogy beleszaggoljon valamelyikbe! — élcelődött a fölhergelt tömeg. Pedig ez valóban együgyű fogás, akárki megmondhatja. Az urnát azonban nem tudtam volna kihúzni a szájából, legföljebb a fejére húzhattam volna: az lett volna az igazi mulatság! A naplóíró mily fájdalmas és szánakozó szavakkal ecsetelte volna a botrányt!

— No, te keserves! — gondoltam a forró vízre meg a léglékre, amit a tűz izzása szorított számomra a térben. Hogy én most nyugodtan nekilássak hurkát falatozni!

Szürkeöntvény vágott is néhány karikányit, ezt nekem szánta, ő maga csak úgy a kés éléről kapkodta a szájába: azzal volt, hogy nekem úgyszincs késem.

Pedig azért volt valamirevaló, de nem akarózott már előszedni a csizmaszárból a teljes leltárt, az volt ugyanis rajtam az egyedüli, számomra megbízható hely: hogyha valamit odateszek, tudtam, ott meg is fogom találni. Valóságos szarkafészek volt a két csizmám, mindig elég óvatosan kellett lépkednem, hogy valami meg ne szúrjon vagy meg ne vágjon, el ne törjön és a szilánkja föl ne sértsen, aztán meg majd csak cuppog a csizmám fejében a vér, átver a bőrön, és véres nyomokat hagyok magam után, akár valami gyilkos.

Azután kiböktem, hogy nem is vagyok nagyon éhes, elálmosodtam a sörtől, jobban megfelelne valami zug az alváshoz. Itt elég meleg van, én inkább aludni próbálnék.

Magasra húztam a dolmányom gallérját, és áttemeltem a fejemen — a gallér körülfogta arcomat, és úgy valahogy festhettem, mint amikor a gyerekek mumust vagy akasztott embert játszanak: de legalább a fejem kilógott ebből a káprázatos lékből, mintha víz alá dugtam volna — hadd munkáljon rajta a fagy!

Ha innen sem hallom meg a kiáltást: — Lajcsi!!!

Ha itt is hiába hegyezem a fülem az éter irányába, más hangzások tartományába... És még csak a naplóíró egyenletes szuszogását sem hallok meg, amikor a papír fölé hajolva hallgat, hosszan vár, bizonyára a helyes szórendet igyekszik meglesni, fölírva valahova a levegőbe. Mert néha azért akadozik a fogalmazása, nem ártana, ha én

magam mondanám neki tollba a szöveget, diktálnék egy keveset a tolla alá, akár a történelmi szükségszerűség.

Inkább akkor már bekapom azt a néhány falatnyi hurkát — arra a nézőpontra helyezkedtem, hátha nem álmodok tőle semmi rosszat, vagy legföljebb Űnök Mamát álmodom, lehajolva az orgonák között, azzal a két széles árokkal a fenéke tövén. Sehol sem jutottam e testrész megnevezésének a nyomára, pedig lapoztam szerényen az idevágó anatómiai atlaszokat, ám se latin, se népi megnevezés: a nép azért, véleményem szerint, fölfigyelhetett volna rá...

— Fututio — mondom most az egyedüli szót, ami latinul eszembe jut, ez a cincár dagályosság a véremlenben, ez mondatja velem, pedig aludni készülődnek, számban a félig megrágott hurka karikáival: jó fokhagymaszagom is lehet tőle!

— Miket beszélsz? — mondja Szürkeöntvény. — Te álmodsz! Idegen nyelven álmodsz!

— Baszás: azt mondom. És nem álmodok, és nem is alszom. Baszás! Eszembe jutott csak valami...

— Más nyelven beszélsz...

— Másan. Meg másan álmodok... Őt-hat összefüggő szót, és azután álló nap törhetem rajta a fejemet, hogy mit is jelentsen.

— Az álmod? — törölgeti a bicskája élet a tenyerében, vagy a tenyere bőrén feni?

— Nem, amit álmodtam. A szavak... Valahol hallanom kellene az ilyen szavakat, és oda kell visszamennem, ahol hallottam őket. Onnantól lesz világos a dolog, hogy mit és hol basztam el. Akkor már tudni fogom, de hogy ilyen későn!

Ez sem jutott volna magamtól eszembe, hogy valaki ilyesmiről fagathasson. Hogy miket szoktam álmodni?

— Lajcsi!!! — ezt szoktam álmodni, hogy kiáltoznak: — Lajcsi!!!

— De ezt mostanában nem álmodtam, és hihetetlen, hogy milyen hosszú ideje várom.

Hűs szobasarokban fekszem, odakinn olyan nyár van, hogy a hernyók megaszalodnak a fákon, egyetlen lábukkal kapaszkodva himbáloznak az összesodródott és dohányként megsárgult faleveleken. Elképesztő tépőerő ébred föl bennem, valahol a mellkasomban, nem mint fájdalom; a világ kiűrtve köröttem, és a fájdalomnak sem volna mihez igazodnia; amihez tarthatná magát — egyszerűen nincs: a forróság ellenére is csupán a foltokban fönmaradt burjánzás, növényi létezés marja a föld felszínét; az éjszakák fölledtek, holdvilág sincs, az égaljon elektromos kisülések villannak, teli a levegő száraz villámmal, talán ezekre válaszol bennem napközben a feszültség, és, kérem szépen, itt kezdődik a tragédiám: engem krémessel akarnak megetetni, noszogatnak és erőltetik belém ezt az elmebajosítélet, akárcsak itt Szürkeöntvény a hurkát, kanállal emelik a szám felé, akár egy csecsemőnek vagy betegnek, takaros kis bajusz rakódhatott már anyagából a szám köré, hi-

szen nem vagyok hajlandó kinyitni, és az egész odakenődik a formás kis fekete szám környékére, a serkedőben levő borostáimra — jaj, nem az a szőrös és komolykodó szám volt még akkor, fejem köbtartalma még nem alakította ki megfelelő szerveit, inkább vízfejem lehetett, nagy és duzzadt, oltani magamban az aszályt, és kizárólag a szeszfőzdek körül találtam föl magamat, a fáradt cefre sokat lendített rajtam, talán le kellett volna magamat is pároltatnom, hogy csak az esszencia csapódjon ki belőlem, a *spiritusz* egy bonyolult hűtőrendszer közvetítésével, s miután a rézcsövön kifolytam volna a sötét mélyű dézsába, most békén megférnék egy palackban, legföljebb a vesszőfonatát nyikorgatnám és kapargásznám, s ezért mély kímélet illetné rejtelmes lényemet, és visszarettennék igazi valóm kimutatásától, és akkor talán sikerülne egyhuzamban végiggondolnom mindazt, amihez kainozoikumai szinten közöm lehetett valaha, a késő pliocén kort követően, és mindezt egy üvegben, vagy netán szétöntve kettőbe, még többbe?

De nem, én a pleisztocén mellett döntök, dilúviumtól jegesek és fehérek a csontjaim, és morénákon görögve meg seggen csúszva érkeztem jelenlegi időszakom hazájába, és nem tudom, mennyibe fog telni, amíg mind kiheverem az odaverődéseket és -koccanásokat, és hihető alakúra formálom magamat, habár az árnyékom még mindig túl rövid ehhez, mintha a fejem tetejére tűzne a nap.

Es a cirokmezők? — Lajcsi!!!

Az amerikai édes *sumac*, a mézcirok? A szürke lándzsái, gyökerük körül barnásak a rászáradt vértől, ahogy megállnak merőlegesen a napon. Erjesztett levükből a lepárolt alkohol az elme mily hajítódárdája, biztosan a koponya közepébe talál.

Egyszóval, akik ezt valaha itták, tisztára kótyagosak lettek tőle, de nem ez a baj, hanem az, hogy azok is maradtak örökre, ebből a szeszből ugyanis nincs kijozanodás, az ember elbujdosik előle zavaros tekintete pocsolójában, és olyasvalami formálódik ki belőle, mint a be-teleléssel elkésett fagyott béka: gyónás nélkül szeretne áldozni, és közben nem találja a füttyülőjét, ha vizelnie kell, a rezes lepárlás beleette magát az érrendszerébe.

Ez az ingatagság rendíthette meg és csaphatta félre Gerbert Herbert iránytűjét is (az enyémet vajon mi?), hogy örökké harmadnapot tart: nem is csoda, amikor ily szörnyű a fényverés. A napszél?

Ezt a kevés cirkot még megszeccskázzuk, ha hagy bennünket a légy-raj, jönnek a mézre, és ellepik a szecs-kavágó késeit, meg kurva böglyök is jönnek, jó nagy darabokat harapdálnak ki a szívókájukkal az ember bőréből, hajszálon múlik, ha meglepetésében nem szalasztja be a kezét a kések alá: és az azután már nem nő ki, nem állítható, hogy az ember csak akkora kárát látja, mint amikor lecsippentik a gyík farkát. Meg Ülnök Mama malacai is megállás nélkül az édes nádat rágnák, ha végighúzol az oldalukon, hogy hurka marad a suhintás nyomán, a kék

szemükből legföljebb elered a könnyük, sírnak nyüzszítve a nád után, ette volna meg a fene a sok részeges disznáját!

Ez az én kíméletlen világom, amit álmodni szoktam: ennek vagyok én valamiféle rudimentuma, Gerbert Herbert elméleti hasonmása, rendkívül bonyolult fikciókon alapuló áttétele. Változat, válfaj, modifikáció — ez mind elméletbeli lepárlásom következménye: hány palackot töltök meg vajon, és mindezek fölött ott van még a visszamaradó anyag, a lepárlásnak alávetett bizonytalan eredet, valamint a sajtóságot meghatározó desztillálás fokozatai, és ez nem pusztán lelki tényező, mégis csak fönnáll valamiféle milyenségi modalitás is.

Fémjelezve — miként a keskeny, pár betűt tartalmazó alumíniumszalaggal meggyűrűzött fecske árnyéka: ZG YU 1954 698, de oly apró jelek, hogy nagytűveggel kell kibetűzni; azt ne is mondja senki, hogy ennyit a levegő észrevesz — hogy megjegyessen, számításba sem jöhet, nincs az a magasabb rendű eszme, amely naphosszat képes lenne mádárszámlálással gyötörni magát, legfeljebb a pléhboy? szabdalhatná keskeny szalagokra, hogy érzékenységet a végsőkig fokozza, és ennek révén átfújhasson testén a szél, s ekként eljussunk az idegszálak hálóján megszárt levegő fogalmához, habár, ó, így még nehezebb lenne számot adni magaviseletéről és durcásan tartózkodó modoráról.

És én itt, a fejemre borított kabátomban: mintha a kazán forró vízébe készülnék alászállni, csupán a kemény, elnyújtott visítás hiányzik, hogy magamra vagy igazi öntudatomra ébredjek, és hátat fordítsak annak az ideálnak, amit Szürkeöntvény jelenléte határozhat meg bennem: a valódi ideálokért ugyanis áldozatokat kell hozni, és ez nagyjából olyan, mintha a halálraítéltek meg kellene ünnepelnie a hóhér neve napját. E helyzetnek, aligha lehet alternatívája.

Ám a víz duruzsolásán és kuruttyolásán kívül én ugyan semmi mást sem hallok, nyugodt, sötét, a legkevésbé sem óra szagló felhőkkel bélelt éjszaka lehet odakinn: no, talán vadlibákat lehetne várni, hogy egyszer csak fölcsap a vezérlúd hangja — ám ezek nemzedékekre megjegyzik a puskaropogást, messzire elkerülik nemcsak a lőtereket és az egykori csataterek helyét, hanem a vadászlesek, sőt a lakott helyeket is; akkor tenném a legokosabban, ha példájukat követném, csak ha nem jártak volna el így fölöttem az évszakok!

Amikor a krémessel próbáltam megetetni, akkor kezdtem el belegabalyodni — legalábbis a fejemmel — ebbe a ragacsos masszába, aminek más eredetét nem tudnám adni.

— No, csak egy keveset! Csak ezzel az egy kanállal! Nem igaz, hogy nem bírod!

— Nem! Nem! Nem! — ingatom a fejemet mindegyik „nem”-re, hol jobbra, hol balra.

— No! No! Hát meg sem próbálok! Nem is igaz, hogy akarod! Hacsak egy kicsit is akarnád!

— Nem!

— De ha csak egy kicsit is akarnád . . .

— Ha egyszer nem! — és érzem, hogy arcom féloldala eltorzul, megyfölfelé, a homlokomnak, és a szemem is oldalt nyúlik, a fülem töve felé.

— Anyád kínja! Nyisd ki a szád!

— Majd én! — avatkozik be egy másik hang —, én már egyszer meg is nyírtam!

— Nyírtad ám! Nem látod, hogy csupa gubanc! Csupa csimbókban lóg a haja!

— Az még régen volt, amikor megnyírtam. Csak nekem engedte, senkinek sem engedi. Nem akar tükörbe nézni . . .

— Nem is csoda. Nézd a, mi van az arcával! Valami összehúzza, mintha vadgesztenyét rázna.

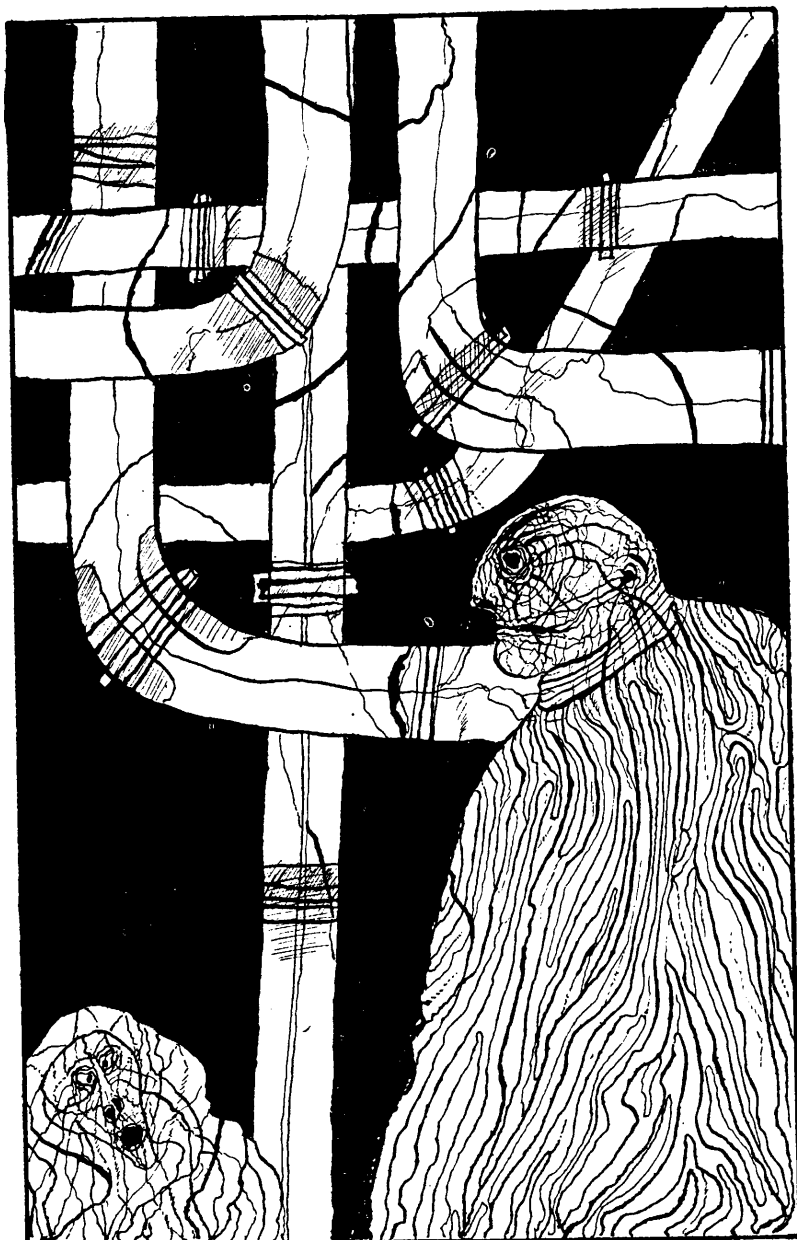
— Nem rág ez semmit, meg hol is talált volna vadgesztenyét? Még nem is érik!

És megint a kanál hideg hegye az arcomon, ez elől mintha sehogyan sem lenne menekvés.

— Ah, hagyd! — hallom végül, és kezdek megnyugodni, hogy ezzel talán véget ér a kínzásom. Pedig az egész alighanem csak ezzel kezdődik, ez az egy dolog az, amit nem tudok kiheverni, hogy egy másik akarat mozgasson.

Ha föltételezzük, hogy ez az ötvenes években volt, akkor én nyilvánvalóan éltem az ötvenes években, végigéltem ezeket az éveket meg még előttem is jó sokat, és elég jó sok emberrel is találkozhattam — nem hinném, hogy mindvégig odabent feküdtem a hűvös szobasarokban ragacsos és eltorzult képpel, és arra vártam, hogy a megaszalodott hernyók azzal az egyetlen lábukkal is, amellyel még kapaszkodtak a halott lombba, elengedjék magukat, és hatalmas lék támadjon a levegőben, egy óriási léglék, amely képes meg nem történtté tenni a dolgokat, eltörölni a mindenség bizonyos részein ezt-azt, leperzseli vagy olvadt üvegként bevonja az emlékeket, megindítja az öntudat eljegesedési korszakát, és lassú gleccsereket váj az agykéregbe, amelyek azután haladnak és mélyülnek céltalanul, keresztül-kasul barázdálva belülről a koponyacsontot, mintha üzenetet rónának bele: tehát létezne olyan szituáció, amikor ez az egész, ami az ember feje tetején van, átlátszó lesz, vagy pusztán valamiféle energia le tudja tapogatni a kialakult, véglegesnek mondható jeleket, illetve befejezetlenségüket képes lesz a maga hasznára kikerekíteni, megoldani, akár valami feladványt.

Belülről tehát öntudatlanul is ezzel foglalatosskodott a szervezetem, míg külső állapotomban maradtam a régi, és magatartásomban visszautasító, hallgatva a megjegyzéseket, miközben a szoba bútorai mind elvándoroltak a közelemből, a lábuknál fogva elhurcolták őket, mintha valami végrehajtás közepébe keveredtem volna: rajtam vagy másón hjtottak be valamit, adósságot vagy büntetést, mintha magam is ezen

SÁRKÉNTVÉNY BAZISÁBAN, A FÜTŐHÁZBAN

• MÁJUS 1987. ←

töprengtem volna a csupasz szalmazsákon (jó, hogy alám nem gyújtottak, mert akkor sem mozdulok).

A szoba döngölt földjén ha végigmegy valaki, apró légörvényeket kavart, csökevény forgószelek tölcseireiben száll fölfelé nyomában a föl-szabadult por.

— Ki kellene tenni a napra — hallom —, mert itt fog még a végén megrohadni.

— Én nem látom még, hogy a penész kiütközne a fején. Egészen sárga az arca, a penésztől inkább zöldes színben kellene játszania, akár a kéthetes katonakenyérnek . . .

Lehetséges, hogy fejem ferdére sült, elnyomorodott cibakra hasonlíthatott, amelynek tésztáján haránt egy vágást ejtettek, ez volt az, ami a szemem sarkát fölfelé és oldalt húzta, s valóban várhatóan is tűnt megpenészesedésem — hanem az egész testem mégsem ebből az anyagból volt, sőt fejem anyagában is inkább csupán a hasonlóság állt fenn, és nem az azonosság, de ha kinyitnám a számat, hogy ezt közöljem, akkor már a kanalat is a fogaim közé préselhetnék, ha még nem fogyasztották el a tányéromról vagy tányérjukról mind a krémet, és most, hogy a bútorokat mind elvitték, tanácstalanul néznek körül, hová is tehetnék le, hogy megszabaduljanak tőle, meg tőlem is, meg az egész itt kialakult szituációtól.

— Ennek egészen leállt az anyagcseréje — ezt még sikerül meghal-lanom, mielőtt kihúznák lábukat az ajtón: régi, viharvert jószág, a feketére oxidálódott kilincse a belülré szerelt zárból indul merőlegesen fölfelé, majd különféle kacskaringókat tesz, de végül is egy vízszintesre állított fémkalapban végződik — mindenestre komplikáltabb a faki-lincsnél, a madzagkilincsről nem is beszélve, és, istenem, már ilyeneket sem gyártanak!

— Bizonyára kiszárad, és ha vered majd a lapos hasát, úgy csattog, akár a dob!

A dobszó, az viszont fölrémlt bennem a gyásznapról, amikor a díszfölvonulás szemlélője voltam a rengeteg, égből lógó feketeségben, fekete drapériák borították az egész égaljat, és akkor peregtek a do-bok, miközben valaki a díszmenetből a puskacsőbe akart hugyozni vagy hugyozott is, és akkor hallottam:

— Húzz rá egyet a dobverővel!

De ez Szabó úr közele volt, meg Nellike közele, micsoda kellemes hűvösség feledékenységem számára: nem, itt semmiképpen sem alakul-hatott ki a léglék, helyette inkább az az elgondolás, hogy nekem is kötdődnöm kellene valakikhez, nyilvánvalóan a leghelyesebb volna egye-nesen tartozni valahová . . .

Am csupán a látványuk volt jelen, könnyen meglehet, hogy kizáró-lag a képzeletemben, pusztán abban az elgondolásban, hogy szóba ele-gyedhetnék velük: nos, a párbeszédék ugyanis sohasem ott zajlanak le, ahol valóban sor került rájuk és egykor elhangzottak, hanem lelkükből

kifogatva egészen másutt bukkannak föl, és az emlékező mindvégig csupán arra emlékszik vagy tud visszaemlékezni, ami a kedvére való — épp ez az, hogy nekem ebből a gyásznapi eszmecseréből semmi sem lett volna a kedvemre való, tehát kizárt dolog, hogy emlékezhetnék rá, még ha valóban is elhangzott volna pár keresetlen szó közöttünk; ugyan mi lehetett volna az, amiről egymástól ennyire idegen emberek beszélgethetnek zászlók és lobogó fekete leplek alatt, mintha még arcukat is sötét tüllfátyol borítaná, s beszívódna szájukba meg orrukba, ahogy a levegőt kapkodják, mert valami felindultság azért mégiscsak jelen volna itt... Egyáltalán, ahogy a tekintetemmel megmértem a természetüket, és szemem egyikük (Nellike) testének kényelmetlen pontján állapodik meg, és észreveszi zavaromat — az ekként kialakuló, önmagát megformáló sutaságból már nem lehet kibontakozni, egy fordulással kitérni, mint a köpenyt cibáló heves szélfúvás elől, mert ez egyszerre zuhan alá minden irányból, hogy már csak jelbeszédet lehetne használni, mintha hirtelen mindannyian távolodni kezdenék egymástól, kit-kit közülünk fölszippantana a tulajdon háttére, és csak makogás maradna utánunk, vagy legföljebb Szörvendel áthatolhatatlan némasága.

Hanem ha fölötlik, föltűnik vagy fölmerül a Szörvendelhez fűződő eszme, hacsak a sarka is látszik ki, ahogy a kártyacsomagból a tökfilkónak, nyomban ott van az egésznek zavaró, kibogozhatatlan gondolatmenetű tolmácsa is, Sinkutya — hát ez az ember lesz a veszttem, ha most (értsd: akkor vagy mit tudom én, mikor) nem kapaszkodok meg a szalmazsák jutaszövetében (szalmazsákban a fuldokló!), ezen keresztül megmarkolva egy csomó szalmát is; ám tudom, hogy emberem, akár egy zsáknyi megrothadt téli krumpli, ott ül az üres és hűvös istállóban — innen is végrehajtottak mindent, elárvereztek, még a jászol karikás fáját is, olajmécses, számarordítást, az egész biblikus hangulatot, s miután mindezzel végeztek, hátramaradt a kor megrögzött figurája, az analfabéta, akinek a fejében a fogalmak a szokásosnál mérőben más helyen találhatóak, és megfejthetetlen, hogy mi foglalja el rendes helyüket.

Tehát a való világ és a némaság között a pusztá, huzatos istállóban egy szalmakötegen ott ül e kettő érintkezésének tolmácsa, szalmazsálát rágszál, amely után mi, fuldoklók, valamennyien kapkodunk, és a szürke, az istálló kiürítése folytán kiéhezett, csípős legyeket csapdossa magán.

Ebédidőre azonban elöbotladozik a két csámpás sarkú lábán: látni, zömök és erős ember ez.

Ekkor megint kezdetét vehetné az etetésem, ám mivel úgylis a beserttenkedő kutyák nyalnák le képemről az odakent ebédemet, úgy látszik, most már egyszerűbbnek látják, ha egyenesen a kutyáknak öntik, engem meg a sorsomra hagynak.

„Micsoda lelketlenség!” — jegyezné föl a naplóíró, ha egyáltalán tudomása volna rólam és viselt ügyeimről —, „az embernek elszorul

a szíve... Fogságban tartani egy bábót vagy valami báblényegű teremtményt, és nem engedik övéihez vagy egyáltalán szabadon; ellátása is alighanem megoldatlan, és különben is nagyon nehezen lenne megoldható, mert csupán ő maga tudja, hogy mivel él, és hagyni kellene, hogy szabadon válogassa össze táplálékát, akár gyűjtögetés, akár tolvajlás útján, vagy pusztán koldulással, mivel nehezen hihető, hogy bárkinnek is jelentékenyebb kárt okozhatna ezáltal. Figyelembe kellene venni azt is, hogy érdeklődési köre rendkívül széles, hogy úgy mondjuk, a kíváncsiság szakadatlanul furdalja az oldalát, és ugyanakkor egy üres szobában hevertetik, amelyből a helyi végrehajtó elkobozta a berendezést, bár nem tudni, hogy önkényesen-e vagy valaki rendeletére — és egyáltalán mindent elkobozott a gazdaságból, még a tűzhelyet is, amelyen épp főzték: eloltatta benne a tüzet, és levette róla az edényeket, amelyekben az ételük főtt, és azt mondta, rakjanak maguknak másikat sárból vagy bánja is ő, mihez kezdenek — ez mindenesetre túllépi a tolerálhatóság határát, senkinek sem szabad ekkora fájdalmat okozni.”

Ez is, mint minden valamirevaló történet, eleven szervezetnek számít, és, bizony, mély igazság van abban, hogy ilyen körülmények között elsekélyesedik az ember magánélete. Az a tökfilkó tolmács is, akinek mindenképpen tudni kell rólam, hogy miféle teremtmény lennék vagy voltam — hiszen emlékezetem szerint Senkinek szólított —, semmiféle megjegyzést sem tesz, ami rám vonatkozna, hanem ilyesmi-ket motyog, föltétlenül csak önmagának:

— No, ez kész! Ezt elvégeztük! — mintha minden elvégeztetett volna.

Azután meg nekilát annak a félig főtt ebédnek — no, nemcsak ő, hanem mindannyian —, tépnek, marcangolnak valami sovány szárnyast (a szárnyasaik különben is megmaradtak, ilyenkorra széjjelcsatangolnak bogarászni, meg különben is ha feléjük nyúl az ember, vagy csípnek, vagy fölrebbenek, és a fák hegyén állapotnak meg), a levét szürcsölik közben, és majdhogynem elégedettek:

— Ha egy órával vagy csak fél órával korábban jönnek, még ebéd nélkül maradunk!

— Annyit azért várhattak volna, amíg az ebéd; csak mennyit tökéltlenkedtek ezekkel a fazekakkal!

— Eloltani a tüzet!

— Még jó, hogy az edényeket is magukkal nem vitték!

— A teli fazekakat, s utána csak sütöttek-főztek volna egész nap! Futja az idejükből, ma biztosan nem mennek már máshová... Nem lenne hova tenniük a sok holmit.

— Lassan haladhat az árverése...

— Nincs is ott igazi árverés... Csak úgy szétosztogatják egymás közt. Úgy gondolják, hogy jár nekik.

— Apjuk faszát!

— Azt, apjuk faszát!

- A szarok!
- Nagyon nagy szarok!
- El kellene menni panaszt tenni.
- Kinek teszel te panaszt? Ki hallgat rád?
- Annyit ér az, mint az imádság . . .

És esznek, és csámcsognak, a mennykő sem mozdíthatná ki őket az egyensúlyukból, akár valami eszkimófajzat, ahogy eldöcögnek kényelmesen a jég hátán, elméjük nyárvégi sarkvidéki napáldozatában, olyan hosszú árnyékkal, hogy a tulajdon fejüket sem látják, vagy összetévesztik a számartövissel.

A tolmács az egyedüli hallgatag ember közöttük, mintha egyáltalán nem ide tartozna, csupán testalkatának hasonlósága teszi szinte azonosá emezekkel, afféle emlékeztető példányként létezik a világban, a lakása sem itt lehet. olyan is, akár a fecskéfészekbe érkezett vendég: kevés tanácsot adhatna, mert úgysem hallgatnának rá, mert mintha lelkét mondanának föl, kezdik is nyomban előlről az egészet, mintha nem volnának más szavaik.

— Eléggé egyhangú társalgás — jegyezné meg Szabó úr az akkor még prémgalléros kabátban, amelynek a szagja később majd érződni kezd —, helyesebben tennék, ha nagyobb távolságról vadászpuskával lövöldöznének egymásra, az sem igen lehetne szaggatottabb, vonszoldók csak, akár a rosszul meglőtt vad vére a havon.

— No, ennél-e már? — lép be aztán az egyikük ebbe a mindinkább földbe süllyedő szobába, amely lassanként egy kriptá árnyalódását ölti a rövidülő napokkal. — Nem jött meg még az étvágy? — veti föl ismételten a rohasztóan unalmas kérdését, illetve kérdésüket, habár én még a hangjuk alapján sem tudom megkülönböztetni őket, ha látom is őket, mindössze annyit látok, hogy egy, kettő vagy három van-e belőlük; a menyasszonyom nem ide tartozik, tudtommal még egyetlen alkalommal sem volt köztük.

A menyasszonyomról alighanem a tolmács, Sinkutya tudhatna a legtöbbet, de mióta Szórvendelnél jártunk, egyáltalán nem tárgyalt velem, talán komolyan vette kijelentésemet, amit akkor tettem, amikor abba a végigcsorgatott oldalú kormos fazékba néztem (merő kíváncsiságból), majd végre elérve a szállás ajtaját, így szóltam:

— Engem ne várjanak! — vagy valami hasonlót mondhattam, és a tolmács ezt véshte az eszébe velem kapcsolatban, ezért is lehetek a számára immár nem létező jelenség, legföljebb azzal van, hogy kísértet vagy kriptaszökevényt lát: ha lehetőségem volna rá, én is bizonyára annak látnám önmagamot.

De a faragott keretű, metszett peremű tükröt, bizony, levette a végrehajtó a falról!

A fakóbb helye maradt csupán ott az elszürkült festésű alapon, akár valami vakablak!

Vakablakba meredjek, mintha önmagamot látnám?

Vagy mintha csodát látnék végbemenni a tulajdon fantáziámban?

Vagy ez lenne az a nevezetes sovány vigasz? — — — — —

Hogy máris fölismerhetném magamon a későbbi naplóíró viaszos vonásait? És a fakó négyszögön átlengő pókhálókötegg a pléhboy hajából való volna? Egyetlen hosszúra nőtt szál sötét szakállából?

Hogy énbőlőlem végtére is csakugyan nem maradna semmi sem? Egy csontdarab talán a csizmámban, amit — mielőtt fölhúzná — kirázna belőle a későbbi viselője? (A lábam legalább akkora, mint Oidiposzé lehetett: isteni számozás.)

Ez meg most engem az étvággal zaklat — még az a jó, hogy a jövőben képtelenek lesznek maguknak krémest sütni, nem lesz mit a fejemre kenniük, bár vitte volna a végrehajtó a rozsdás, töredezett peremű tepsijeiket is, a tényérjaikat pedig vagdosta volna a földhöz, mind a hatalom hirtelen és indokolatlanul kitört dührohamának képviselője, a levert zománcú fazekaitak pedig hányta volna haragjában a kútba, ahol szerintem a helyük van, hadd horgásszanak utánuk a begörbített ágú vasvillából kovácsolt vasmacskával! Bezzeg ha én jelen lehettem volna a helyszínen! Ha egyáltalán élt volna bennem a szándék, hogy lemondjak magatehetetlenségemről, és még egyszer mozdítsam kezem lábam! Még mit nem!

— Engedjenek, kérem, a mennyasszonyomhoz — szólalok meg végre, egészen váratlanul: hogy ezeket is meglepheti még valami! Az ip-sének mozdulatlaná dermed az arca, úgy hátrál ki kriptámból, egész idő alatt szemmel tartva, hogy netán mozdulok-e? — Kérem, a meny-asszonyomat szeretném látni! Ön bizonyára tehetne valamit ennek érdekében!

Persze hogy tehet: elfut, mintha a fenekébe szeretnék marni — nem állalnék utánahajtani valamit, de mi a fenét, amikor még a szögeket is kiszedték a falból!

Az egerek szaga — az maradt itt bizonyára: ha én lábra állok, nagyon nagyot fogok táncolni! A tolmács majd biztosan fütyörészve jön nemsokára, de mérget vehet rá, hogy tökön fogom rúgni, szétrúgom a cájgnadrágja két szárának a találkozását, innen alulról, térdel, még mielőtt egészen talpon lennék.

— Mufurc! Azt képzeled, hogy te fütyörész, én meg majd táncolok neked? Tancuj? Tancuj?

Pedig holnap bizonyára visszatér a végrehajtó, és ki fogja vágatni a fákat is a kertből, az út mellől, mindenünnen, az emberei letaposás majd a veteményt, nagy sárgarépákat ráncigálnak ki a földből, s oda-illesztik a nadrágjuk ellenzője elé, ezzel fogják ingerelni a menyasszonyomat, vagy be is tűzik a nadrágjuk hasítékába, s úgy járnak-kelnek, mint akik kívül viselik a pöcsüket. Huncut népség, bizony, huncut népség!

Álmukban kellene meglepnem őket, és teleszórnom őket tyúktetűvel, vagy üvegvatát tömnek a nadrágjukba, attól elmenne a kedvük a

berzenkedéstől! Az képes annyira viszketni, hogy az ember a legszívebben leszakítaná a szerszámát, akár valami mosolygó virágszálat, tövestül.

Vagyis értsünk szót: én mindenre kapható vagyok.

Nehezen megy a megfutamatásom.

Mi máson is gondolkozhattam volna oly hosszú időn át, szakadatlanul, hogy szinte már a végemet jártam? Hogy környezetem aggódni kezdett az egészségemért... Ám e tekintetben nemigen láttam magamon semmi kímélőnivalót.

Megszólalásomat követően valóban bejött a tolmács meg vele még egy másik, mert mintha idegen nyelven szóltam volna, amit csak ő képes megérteni, és nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy közvetítse akaratomat emezek felé, de mivel többet nem szóltam, az én némaságomat képtelen volt tolmácsolni, azt pedig, hogy átélje, nem is várhattam el tőle, a tök analfabétától, habár ez lett volna számára is meg számomra is az egyetlen megoldás, nem az, hogy rögvest a tőkére utazok. Miután ez volt a helyzet, szépen megragadták a szalmazsákom négy sarkát, és elindultak velem kifelé, de nem lehettek mégsem olyan magas emberek, ahogyan én képzeltem, mert miközben vonszoltak, a fenekem annyira lehúzta a szalmazsák közepét, hogy a földet súrolta, hiába iparkodtak magasra és még magasabbra emelni, hiába tudtam én magamat alacsonynak, miközben ők is ugyanolyan alacsonyak voltak, bizonyára én is egy közülük származó emlékeztető példány lehettem, hasonló alkatú, de már más gondolatmenetű, úgyhogy nem is sejthettem, mi lehet velem a szándékuk, ha már nem restellik fárasztani magukat.

— Ki kell meszelni utána a házat — mondta a tolmács —, a falak mind magukba vették a szagját. — Terjedhet vele a ragály, a kór, a nyavalya...

— Itt is a jó alkalom, most úgylis üres — mondta a másik. — Csakhogy a szín dolgában még nem hiszem, hogy döntöttek volna. Évekig azt kell hogy nézze az ember: ha téves a szín, akkor minden más téves lesz...

— Tán nem találsz majd a lyukat? — röhögött a tolmács.

— Arra az időre behunyom a szemem, de ha utána kinyitom, az lesz a bibi. Hogy ferdén megy majd itt az élet...

Ezek még attól tartottak, miközben vonszoltak kifelé a szalmazsákkal együtt, hogy ferde irányt vehet a kurva kis életük, nem terem be a krumpli vagy lebabázik az asszony — sejtelmük sincs ugyanis, hogy mire vagy hova —, engem meg így, ilyen állapotomban vonszolnak talán épp a menyasszonyom elé: nem igaz, hogy nem a tolmács agyalta ki az egészséget, arra az esetre, ha nem tud szót érteni velem, hogy a fenekem alá a szalmába rejtse ostobaságát.

Ez volt egyebek között annak a következménye, hogy hagytam magamat pártfogolni, és nem visítottam közben, nem vettem elő maga-

mat valamiféle rohammal, a disznó Sinkutya ökröt akart csinálni belőlem, de ki látott már olyasmit, hogy egy ekkora ökör hagyja magát darabokban kimérni?

Később, hogy túljutottunk mindenféle ajtón, és kiértünk a napvilágra, a napfényre, nemsokára érezni véltem, hogy arcomon serkedni kezd a szakállam, az a sörteszzerű, sőt, karomat is lassanként elborítja, a körmeim pedig, az ellilult kriptabeliek, akár a virágszirmok hervadnak el az ujjaim hegyén, és kerek begyű ujjaim, akár a kis, laza pecsek, egyszerűen semmire sem alkalmasak, még arra sem, hogy rámutassak velük valamire: egyszerre a lelegejéről kell kezdenem önmagam építését. Vonszoltak még egy darabig, de — úgy tűnik — elfáradtak (csak honnan volt mégis a súlyom?), s elengedték a szalmazsák sarkait; ott voltam magamban a szabad ég alatt, miként egy kihajított filodendron, egyáltalán érdemes volt-e végiggondolnom a paternalizmusból kibontakozó helyzetemet — de nekem egyszerűen nem volt más választásom, ezernyi kibúvó közül mindig erre az egyetlenre futottam rá, mint most is, Szürkeöntvényel való találkozásomkor.

A cirkuláció mindenképpen lekötötte fantáziámat, erről szerettem is volna beszélgetni, ha nem vagyok ennyire tájékozatlan meg a beszipantott sörhából oly bugyogó lelkű meg csapongó kedvű, és már hogy megkezdtem a cirkuszolást a kabátommal, nem nagy kedvet tanúsítottam visszalépni a komoly dolgok felé, vagyis az én szempontomból mi tekinthető egyáltalán komolynak?

Ez a decemberi idő talán, ami még egyáltalán nem volt soha a világon, hiszen a dolgok valami felé mindig haladnak. Lehetséges, hogy nekem, mindezzel szembe vitorlázva, a fejemre húzott kabátgállérommal, a félig megrágott hurkával a számban módomban volna megállapodnom? Ekkora forгатagban? Ahogy Szürkeöntvény meséli, annyian mászkálnak itt szerteszét, összevissza, hogy egy alkalommal valaki a klozetba is beleesett: hát egyáltalán, ilyen nyüzsgésben én hogyan is találhatnám a nekem kiszabott vagy a Gondviselés által eleve elrendelt helyemet?

De támadt-e léglék ott, miközben én a szalmazsákon hevertem a nyárvégi, meleg napon, és később, alkonyattájt, egy ló árnyékában ébredtem föl: a kanca valahogy elszabadult, nyüstölt kötőfékje akár valami befont szakáll lógott az álla alatt — „Majdnem elhervadtál, Virág”, szóltam magamhoz ekkor becézőn, önszeretőn — „de szerencsére a világ egy nagy téli istálló!” Mert mintha magamban már ekkor a télre kezdtem volna készülődni, nem is annyira elkomorodott lélekkel, mivel a jégkorszaki fehér fagy szakadatlanul hevített belülről, égette az üres csontjaimat, s ha szeszszel oltottam, bizonyára a sarki fény kék lángja lobogott a fejemben, teli azokkal a szörnyetegekkel, amelyek az embernek csak rémálmaiban mutatkoznak meg, és feltűnően, vakítóan fehér a bundájuk.

Egyetlen alkalommal észleltem csupán fekete, pontosabban a világ

számos országútjának porától szűrkére beszitált cigánycapatot, a földön szerte keresztbe vetett lábbal üldögélő asszonyokat, akik vagy szoptattak, vagy pipáztak, a férfiak meg valamin vitakoztak, egy ló mellső lábát emelgették, a patkóval lehetett gondjuk, és a ló is, fejét leszegve, figyelte fölemelt lábát, nézte a patkóját, és kihegyezett füllel hallgatta a hozzá fűzött magyarázatot. A közelben szélmalom vitorlája forgott, pedig nem is fújt erős szél, alig lengedezett, bizonyára valami magasabb légáramlatokat foghatott be a vitorla szürke, avittas vászna; délidő volt, a levegőben legyek hártvány szárnya remegett meg az istállókból kihordott trágya szaga.

Igyekeztem elvegyülni a cigányok között, de amikor megláttak, szelmük majd kiugrott a gödréből, és már futottak is a közelemből, csupán egy nagydarab, kövér asszony meredt az arcomba — délibábtól remegő, tarka virágos, földig érő, de a tartós viselettől elkoszolódott szoknya volt rajta, erre határozottan emlékszem —, egyáltalán nem rettent meg tőlem, majdnem barátságos volt, feszesre fésült kontya alatt láttam a fülében viselt két tekintélyes aranykarikát, és a szájában is volt aranyfoga.

— Szerencsés homlokod van! — csak ennyit szólt, majd megragadta a kezemet, hogy belenézzen a tenyerembe, ám sem a tenyeremben, sem az ujjaimon egyetlen rovátká sincs. — Boldog teremtmény! Mintha a fiam lennél! A te számításaidat nem lehet keresztülhúzni! Te egyenesen mégy! Sose jársz szoknya után! Sóvároghatsz, amennyit akarsz, de egy lépést se tegyél!

Nem tudom, honnan szedhette azt, hogy mintha a fia lennék, mert ezzel az erővel az is fennforoghatott volna, hogy én magam segédkeztem a világra jövetelénél: a delíriumban tapasztalt dolgok halálosan elkomplikálódnak, és az embernek, ha túléli, a hátralevő élete is rövidnek bizonyul arra, hogy valamennyinek a jelentését vagy összefüggését úgy-ahogy kibogozza.

Mindannyian — még szellemi szempontból is — valamiért lettünk, és valami így valamennyiünkben kell hogy legyen; a magam bőrén érezhetem is, hogy nyilvánvalóan létezik sorsszerűség: ám ez az egész csupa fürtelem és rejtelem, s ha az embernek mindezt a súlyt a fülére aggatnák, mindkettőt tövestül leszakítaná, gyökerestül kitepné az a nehézség, amelynek megoldása egyre csak elodázódik, mind távolabbi lesz, akár a közelemből elfutó cigányok alakja, miközben az a lovuk úgy néz rám, mintha én lennék a gazdája, és ehhez tudni kell, hogy a világon nincs okatlan állat, de annál inkább megriadt és fejét vesztett ember — a pánik emberi tulajdonság még az állatok esetében is, és kifejezetten nemhez kötődő: a hím a pánikos, az ivarérett nőstény a higgadt, a nemétől megfosztott a közömbös.

A malom vitorláit ott, a cigánytábor mellett, bizonyára egy keserű és eltömődött léglék forgatta a fejemben, mind sebesebben és mind sebesebben, hogy végül magam is forogni kezdtem, előbb tengelyem kö-

rül peregni, majd szétálló tagokkal — bármily nevetéses is — cigánykerekét hányni: remélem, nem tekintették gúnyolódásnak ezek, a csupán az én elképzelésemben, fantazmagóriámban létező és tőlem ódzkodó jó emberek.

És végül az a megszületésem, mondom, a kanca árnyékának mélyéből, ahogy lábbal a feje felé fordulva feküdtem, mint ütközet szünetét megért katona, habár mégsem vagyok katonának mondható — bármennyire is igyekszem elterelni a figyelmet Sinkutyáról, a tolmácsnak ez a megállapítása volt velem kapcsolatban a leghelyénvalóbb és a leghelytállóbb, míg a többi csupán a tanulatlanságát és a nagyképűségét bizonyította, amilyenek általában az analfabéták szoktak lenni, amíg nem látnak papírt a közelükben —, nem tudnék én ugyanis sem futó-, sem díszlépésben, sem másokkal egybehangolva haladni, bal lábbal indulni meg bal lábbal kelni, és vezényszóra messzire huzozni az országút árkanak partjáról, csatárláncot alkotva vadidegen gazfickókkal, akiknek mindig csak a baszás jár a fejükben, mindenhová erotikus jeleket rajzolnak, és a puskájukat szinte phallosznak tekintik, akárcsak a kacérrabbra sikeredett hölgysejmlélők. Hölgyet mondtam, mi, büdös kurva helyett! — *Nyomj be nekil Pörkölj bele! Rázd szét a petefészket!* — csupa kaszányai ötlet. Kihallgattam, hogy egy nőről beszélgettek, akit megerőszakoltak, és elélezett. Ritka hadapródi teljesítmény, becsületére válna egy hadastyánnak is!

Csataménnek!

Szóval, ilyesmi képezi a világban gyakorta a szóbeszéd tárgyát, legyünk reálisak, sőt, egyenesen arra kényszerülünk, hogy kifejezetten realisták legyünk. Csakhogy én nemigen vagyok hajlandó más egyébre, mint a naplóíró, vagyis naphosszat szóvirágokat öntözgetni, miként gyengéd lélek vagy elfuserált egyed teheti. Egyáltalán, képtelen lennék olyan finom ember maradni, aki képes kotont görgötni fölfelé a farkán? Hát a hév! Vagy mi az isten?

— De ha csak úgy engedí!

— Ki engedí, és mit enged?

A baj ott van, ha azt úgy kell vagy lehet engedni. Megerőszakolná hitvesedet? Ne félj, nem fog elélezni! Csak bámulja majd a ronda, kába pofádat, a tátogásodat, és unalmában isten bizony meg fog fordulni a fejében, hogy kiheréltet.

Néha még most is meg-megtántorodik bennem az ész, ha a malom forgó vitorláira gondolok, a cigányok meg még akkor szertefutottak, a szerencsés homlokomat meg uh, hogy bevertem itt Szürkeöntvénynél a forró vizes csöbe, de hiszen az egész világ abba akarna engem behúzni — mélyedtem el kissé abban a szitában, amelyen amúgy is keresztüllátok. Úgy élni, mintha az ember szakadatlanul kísérleteket hajtana végre önmagán, és mégis kihúzza a fejét: csak ennyit tudtam tetemes gondjaim közepette megállapítani, képzelt szülővárosomban, amely csupa löszpart, löszszakadék és löszpor, ebből nem lehetne egy békát,

nem embert gyúrni, ez csupán arra való, hogy lószarral meg pelyvával elegyítve a falra kenjék, ahonnan hamarosan le is fog peregni, ezért valóban nem ártana időnként valóban átmeszelni egész föltételezett szülővárosomat, restaurálni, akár valami látképet, angyalos vedutát, légléssel acélba metszeni, mielőtt fenekestül fölfordulna, összedőlné, elmerülne, hogy csupán a szalagfeliratot tartó angyalok pendelyének szegélye villanna meg belőle búcsúzóul, ám ez kevés lenne ahhoz, hogy megállapítást nyerhessen, vajon milyen neműek?

Szürkeöntvény szerint éppolyan neműek, mint a Nagyboldogasszony napjának hajnala, fanszörzetük harmatos, simítatlan, mert nem terelődött még arra a figyelmük, nem fantáziáltak összevissza, és sohasem maszturbáltak.

— A maszturbálás inkább tán a női nemre vonatkozna — jegyzem meg.

— Mert finomkodóbb, mi? Nem annyira közönséges, hangzása és vonzereje van. Te makogsz idegenül, neked kell tudnod, de szerintem mindegy. Ami az, az az az.

— Habár én sohasem hinném, hogy nőekkel megeshet ilyesmi. Engem másra emlékeztetnek . . .

— Ez nem hit dolga. A hittel az ember nem sokra jut a világban. Csak nézz végig magadon!

— Szóval, így — emelte le most a kabátom gallérját a fejemről —, velem nincs valami rendben? Méghoggy velem?

— Nem említette még senki? Föltehetőleg a világ legnevetésesebb és legvisszataszítóbb barma vagy . . . És még te képes vagy hinni valamit!

— Nem értem, és kikérem magamnak! — igyekeztem kihúzni a nyakamat, hogy legalább magasabbnak látsszak.

— Ne idegeskedj, nem bántani akarlak! Akkor miért etettelek volna hurkával? Miért hoztalak volna ide, a melegre? Különben meg, ha azt szeretnéd, seggbe rúghatlak most is . . .

— A hitről volt szó! — kiáltottam fölindultan. — Amit én hiszek, az kizárólag az én dolgom!

— De ez az egészhez képest csekélység! — igyekezett fölvilágosítani, hogy helyes képet alkothassak magamnak a tulajdon jelenségemről, hogy mi is lehet az, amit én az ő szemében képviselhetek. De az ő szeme! A Szürkeöntvény szeme! Erre én egyáltalán nem voltam kíváncsi, nem érdekelt, ahogyan egy halat nem érdekel az égbolt színe, és vajon egyáltalán kéznek látja-e? Nem találja-e azonosnak a jég színével, és pipálás közben nem harapdálja-e? Vagy csupán tovasiklatja róla haltekinetét . . .

— A virradatot azért megvárom — mondtam neki emelkedett hangon, mintha szolgálatot tennék neki ezzel.

— A virradatot! Tudod te egyáltalán, mikor virrad? Hét után! — nevetett rajtam.

— Akkor már itt lehet a Luca-nap. Ez elég nagy ünnep, ilyenkor

kell énekelni a latoréneket a latrunculáknak, hadd nevéssenek... Ez az én legjobb napom!

— Nem is kell nagyon alakoskodnod! — állapította meg Szürkeöntvény, akivel mégiscsak a hintalovas szobromat szerettem volna valami fémből kiöntetni. Egyáltalán nem ártott ez, ha megfigyeli milyen alakom is van, volt valóban... Benne, ebben az emberben rejtett csírájában leendő szoborlétem, kefének levágott farkú és sörényű hintalovam, amit a szélfúvás ringat... De a szemét előbb ki fogom vájni: vakon magába nézve lásson!

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

NAPLÓ 1912—1913

CSÁTH GÉZA

FELJEGYZÉSEK AZ 1912. ÉVI NYÁRRÓL

Rettenetes és nyomasztó gondolat, hogy nincs többé kedvem az írás-hoz. Mióta az analyzissal behatóan foglalkozom, és minden ízében elemezem az öntudattalan lelki életemet, nincs többé szükség rá, hogy írjak. Pedig az analysis csak szenvedést hoz, keserű életismeretet és kiábrándulást. Az írás pedig gyönyört ad és kenyeret. Mégse! Nehezen megy, aggályokkal. A születő gondolatot mintegy csírájában megöli a kritika. A legbelső elintézetlen ügyeimet pedig nem tudom papírra tenni. Az az érzés gátol, hogy mások éppolyan tisztán olvasnak benne, mint én az írók írásaiban, én, a psychoanalitikus. — Mégis vaserővel kényszerítem magam, hogy írjak. Írnom kell. Ha nem is lesz számomra többé az írás életműködés soha, legalább legyen játék. Játszanom kell, ha nem is mulatok, mert ez ad csak esélyt rá, hogy valaha sok pénzt keressek.

Nos, az 1912-i nyár!

Dezsővel utaztunk. A fiú nagyon lesoványodva, sápadtan jött meg Újvidékről. Köhögött. Aggódtam. Rosszul aludt. Régi éjszakáink jutottak eszembe, amikor ő a patikárosság második évét tanulta (egy év előtt), s amikor én aludtam rosszul, s zavartam őt.

Szép, nyári reggel virradt ránk máj. 29-én, szerdán. Befejeztük a poggyász elrendezését, gyorsan megmosdottunk, és fél óra múlva már újságokkal megrakodva reggeliztünk a Keleti pályaudvaron. Együttvéve talán volt még 300 koronánk, abból az 1500 koronából, amelyet a fürdői beruházásokra felvettem, már jó régen elment a többi.

Szeles, hűvös tavaszi délből érkezünk meg Stubnyára. A nagy ét-

terem barátságtalanul festett, fáztunk, idegenek voltunk. Én aggódtam minden mozdulatomért, és módszert óhajtottam kieszelni, amelynek segítségével mindenkit a lehető legkönnyebben, legnagyobb szerénnyel a magam részére hódíthatok.

Újra nimolista voltam!

*

Ebben az állapotban nyomasztó, aggodalmi érzések üldöztek, amelyeket fölényes és mégis szerény viselkedéssel igyekeztem eltitkolni.

Rendesen délelőttönként a rendelőmben ültem, leveleket írtam, vagy a szoba rendezésével bajlódtam. Majd a fürdőhelyiségekbe néztem be. Rendszerint csak Dezsőt magát találtam ott, amint a fürdőszolga javában masszírozta, míg ő nyögött és nevetett a kezei alatt.

Ez a fürdőszolga volt az, aki először figyelmeztetett viselkedésével rá, hogy jó lesz vigyáznom magamra.

Mikor Budapestről leutaztam 2 napra vizitálni és a fürdőt meg nézni, természetesen kedvesen bántam vele, barátságosan kezet nyújtottam neki, és kedélyesen charme-írozni igyekeztem. Most, amikor végleges letelepedésre érkeztem, már nevetve jött elém, de ő nyújtotta a kezét előre. Ilyen dolgok, amire azelőtt nem gondol az ember soha, most komoly elmélkedésre készítettek. Elvben mindig megvettem és lenéztem azt az embert, aki nem szellemi fölényével, hanem büszke, rátarti, gögös vagy tartózkodó viselkedésével akar respektust kelteni, és most magamnak is komolyan kellett róla gondolkodnom, hogy igénybe vegyem ezeket az ostoba konvencionális fogásokat, amelyekről mégis beláttam, hogy alkalmasak rá, hogy az emberek egymás közötti érintkezését szabályozzák.

Braunné is egész más hangon beszélt velem, mióta a fürdőhöz voltam kötvé. A szerződés aláírása előtt mint a fürdő legelőkelőbb tisztviselőjét, az ő ellenőrzőjét és feljebbvalóját kezelte, most pedig mint egy üzletembert, aki eljött, hogy az ő nyakán, az ő fürdőjén élésködjék. Szemmel látható volt, hogy a lányait is befolyásolta ellenem. Nem volt szabad nekik velem szemben kedveseknek lenniök, hosszabb beszélgetésbe nem bocsátkoztak, vagy ha igen, olyan hangon, mint ahogy egy vidéki patikáros lányai a praxival, vagy az őrnagy lánya a kadedtával szokott. Ezért azután beszüntettem a velük való bajlódást. Nem adtam a sértettet, barátságosan köszöntöttem őket, és nem vettem észre, hogy azt ők nem fogadják oly modorban, mint aminőt állásomnál fogva joggal elvárhattam.

... Mikor Dezső készen volt a kúrájával, úgy 1/2 12-re — rendszeren egy nagyot sétáltunk, ami eltartott 1/2 1-ig. Azután ebédeltünk. Ebéd után csevegtünk az asztaltársainkkal, egy állatorvossal és egy megyei számvevővel. Mind a kettő elbizakodott vidéki fiú, akik nagyon előkelőnek, finomnak érzik magukat. Különösen Vibritzky, a

számvevő volt nagy véleménnyel arcbereendezéséről, ruháiról és arról a hatásról, amelyet a nőkre tesz. Soha egy szót se beszélt erről, de világosan látszott rajta. Mind a kettőnek kutyája volt, azokat becézték, simogatták, etették ebéd alatt, és nem fogytak ki az állatok okos, tanult voltát bizonyító együgyű anekdoták elbeszéléséből. Nem sokáig bírtuk ki Dezsővel ezt a társaságot, és rendszeren 3/4 óra múlva már a szobánkban voltunk, olvastunk, mosdottunk csevegtünk. — Én ebben az időben mérsékelten éttem a mérgekkel. Átlag másnaponként du. 2-kor használtam 0,02—0,03 P-t, egyszerre dosírozva. Nem okozott harmonikus euphoriát, de szükség volt rá, egyrészt a nemi vágyak, másrészt a folytonos anyagi és erkölcsi aggodalmak leküzdésére. Joggal féltem tőle, hogy a saison nem fog beütni. Sehol nem láttam semmi jóindulatot, nem éreztem semmi melegséget, vonzalmat. Egyedül Záborszky Nándorban, a szolgabíróban vettem észre őszinte szimpátiát.

A június eleje igen lassan múlt. Megérkeztek a műszerek, a szekrény, az apparátusok. A rendelő teljesen készen állott. Az első napoktól kezdve volt dolgom. Eleinte a környéki falvak krónikus betegei kerestek föl. Miután volt időm, nagy körülményességgel vizsgáltam őket. Mind-egyiknél alapos belső vizsgálatot, orr-, gége-, fülvizsgálatot végeztem. E két utóbbiban csak igen kevés gyakorlatom volt még. Mire az igazi fürdővendégek megérkeztek, már be voltam gyakorolva. A másik előnye ennek az volt, hogy a betegek mindenféle jó híreket vitték, és sok újabb pácienszt küldtek.

A harmadik napon egy özvegyasszony jelentkezett tbc-s intoxicációs panaszokkal. Ezt hamarosan JK-kezelés alá vettem, és sikerült őt szépen meghizlalni. Állapota meglepően javult, és áradózó hálálkodással búcsúzott el tőlem. Ez volt az első siker. Jó ómennek tekintettem, hogy az első betegem mindjárt olyan betegségben szenved, amelynek gyógyítását ugyancsak kitanultam.

... Délutánonként 1/2 5-kor uzsonnáztunk. Utána nagy sétákat tettünk a szomszéd falvakig, zongoráztunk egy kicsit, vagy — nagy önmegtágadás árán — beszédbe elegyedtünk a Vitvizkyvel, Marovitzkyvel (egy zavaros fejű, tönkrement földesúrral), a tb. főszolgabíróval, kik állandóan ott lézengtek a parkban. Más alkalommal viziteket tettünk itt-ott. Még legszívesebben Jakobovicsal, az ottani szegény kis összetört, vasúti orvossal beszélgettem, vagy biliárdoztam. Ennek legalább a száraz, alantas humorán mulattam, és élveztem azt a fontoskodást, amellyel orvosi eseteit előadta.

Vacsora után nem sokáig szoktunk fennmaradni. 1-2 biliárdparti, és mentünk aludni. Az ágyban a Casanovát olvastuk fel egymásnak, a lányokról, Olgáról és Blankyról beszélgettünk, és elbeszéltük egymásnak a lánykákkal végbevitt, szép, szerelmi affairjaink történetét.

Ez időben nehezen aludtunk. Különösen a P-mentes napokon bántottak engem is a szexuális vágyak. Olykor szinte fájdalmas tökéletességgel jelentek meg a képzeletben nemrég múlt idők pásztorórái.

Láttam Olgát, amint ingben ide és oda jár a szobámban, amint hajladozik a dereka, és apró lábainak húsa átcsillan a vékony, fekete harisnyán.

Igy történt azután, hogy hamarosan, „feau de mieux”, a szállodai szobalányt, valami Teréz nevűt csábítottam el. Condommal néhányszor erősen meglóttam, mert igen szűk vaginája volt. Szüzességét Mahler szanat. orvos vette el 2 év előtt. Ez a 21 éves lány a maga sovány, sápadt testével nem volt csábító falat, de amint kitiüzesedtek a buta, kék szemei a kék hatása alatt, amint kipirult az arca, és hevesen ellenmozgásokba kezdett, ebben volt valami érdekes. Dezső is megpróbálta, hogy áldozzon vele, a fiúnak azonban a penise lekonyult, és bosszankodva hagyta abba az ostromot.

Engem természetesen Teréz sehogy se elégitett ki, és hamarosan ráhatároztam magam, hogy Budapestre utazom. Betegem még csak 3-4 volt, azok közül állandó kezelést senki se kapott. *Jún. 12-én* reggel 7-kor tehát vonatra ültem. És du. 1 órakor hosszú, fárasztó, elalélásig unalmas utazás után végre ölelhettem Olgát. A Keleti pályaudvar füstös fekete reflexeiben először meglepően kövérnek és markánsul árnyékolt-nak tetszett. De azután az ajkait annál édeesebbnek találtam. Egész úton, a nyílt utcán, a kocsiiban a legmohóbban öleltem és csókoltam. Csókjai valóságos extasisba ejtettek. Istenem, ezek a csókok. Mit jelentettek számomra. Mennyi örömet, szenvedést, az összes komplexek izgalmait, amelyek egy disszonáns akkordban csendültek föl: házasság? ... existencia? Jövő? ... becsület? ... karrier? ... szerelem? ... lemondás más nőkről? ...

Lemondás! Úgy éreztem, hogy könnyen le tudok érte mondani az összes nőkről, akiket csak a sors még számomra tartogat. A Barcsa utca végén áthajtva egy kis vendéglőnél szálltunk le, hogy némi ételt vegyünk magunkhoz. Zsíros levest. Zsíros disznóhúst vagy effélét ettünk. Én teljesen étvágytalan voltam, és mégis el akartam vetni az evés gondját, hogy azután csak a szerelemnek élhessünk. Folyton őt néztem, csókoltam édes arcát, szemeit, nyakát, puha, tiszta szagú kezecskéit, és simogattam hátát, erősen lefűzött, szép, nagy combjait, bokáit a vékony, áttört harisnyán keresztül. Közben átszaladtam a szemben lévő Caféba, hogy hazatelefonáljak a portásnak: vajon minden rendben van-e? Előző nap 0,014 P-t vettem magamhoz. Annak hatása már teljesen elmúlt, úgyhogy a gyenge és nem kínzó P-éhség hatalmas harmonikus kéjvágyban olvadt fel. Ezeizer, a portás arról értesített, hogy ágyamat felhúzták, szobámat kiszellőztették. Most már minden aggodalom, hogy a dolgok nem fognak simán menni, elmúlt, és 15 perc múlva már otthon voltunk. A kitörő boldogság és megelégedettség érzésével üdvözöltem a napfényben úszó, kedves szobát. Mindketten olyan gyorsan vetkőztünk, ahogy csak tudtunk. Azután egy Vaginol kúpot helyeztem az édes pinácskájába, és 5 perc letele múltán kíméletlen, hatalmas kéjjel, kis batisztíngét felemelve behatoltam a dús,

fekete szőrök közt. Alig fél perc alatt elértük a boldogság netovábbját. Még ki se bontakoztunk az ezt követő elragadtatott csókok közül, már a második roham következett. Ezt csődör és kanca pozícióban, oldalt fekve végeztük. Édességben még felülmúlta az elsőt. Így feküdtünk, majdnem elalélva a boldogságtól egészen este 1/2 6-ig, csokolózva, ölelkezve, dicsérve és kölcsönös vallomásokkal árasztva el egymást, mialatt a lángok még kétszer csaptak fel. Olga tökéletes örömet csak az csökkentette, hogy az elhasznált 4 db Vaginol kúp irritálta drága kis kelyhét. Közben ozsonnáztunk, cigarettáztunk, és meztelenül a zongorához ültem, hogy Wagnerből és a pesti orfeumok repertoárjából az ily alkalmakkor használt zenedarabokat felelevenítsem. Wotan búcsúja, Paraguay, Palkó Pali stb.

Felöltözve a Kálvin térig kísértem Olgámat. Megegyeztünk, hogy nem megyek föl hozzájuk, nehogy a holnapi délelőtti örömeit kockáztassuk, s atyja kombinációinak utat nyissunk. Elbúcsúztunk, és én a trafikba mentem bevásárolni, parfümöt venni, mellyel a kedves lányt kívántam megajándékozni, „Chypre Coty”, továbbá a műszerésznél volt némely elintéznivalóm. A vörös répáról sem feledkeztem meg. Erre okvetlen szükségem volt a fürdőn.

Miután így mindent rendbe hoztam, kellemes aléltságban, mint egy londoni gavallér, aki bejött a yorki grófságból, hogy Ágnesével egy gyönyörű délutánt töltsön el, kocsiztam haza a meleg vörös-fekete poros (kődös) nyári estében. Itthon már Gyula és Sándor vártak, és a háztetőn nagyszerű vacsorát csaptunk, vidám csevegésbe merülve. A jó barátok kedvessége, őszinte szimpátiája, odaadása és boldogságom miatti igaz örömük teljessé tette megelégedésemet, és a szép, csillagos ég alatt az enyhe estében, amely az algéri éjszakák képzetét keltette föl, az ifjúság, a szerelem, az egészség érzése töltötte meg a szívemet. Minden méreg nélkül, pompásan aludtam. Másnap együtt reggeliztünk. Kitűnő dojeunert rendeztem, és a gyönyörű, napsugaras reggelben a gyenge bágyadság is, amely a tegnapi ütközetek természetes következménye volt, külön öröm forrásává vált számomra.

1/2 11 tájban megérkezett kis Olgám. Hamarosan levetkőztettem. Batisztíngecsskéje most is megragadó hatással volt reám, úgyhogy equinus pozícióban hamarosan egy áldozat következett. Ezután felöltöztem, és lementem az osztályra, hogy a professzort köszöntsem. Hosszabban elbeszélgettem velem, úgyhogy csak 3/4 XII tájban kerültem újra drágám karjai közé. Ez alkalommal is óriási erectióm volt, de az ejaculatio, miután Sándor telefonálása (csengetés) megzavart bennünket — késést. Annál nagyobb öröme lehetett benne az édes lánynak, ki tyúkhelyzetben egész szerelmének, egész odaadásának, kedvességének legszebb bizonyítványát szolgáltatta. Ily módon 24 óra alatt 6-szor ürítettem ki az élvezetek kelyhét. Utána tökéletesen kielégítve, lassan felöltözünk, Rebekka felterített, és megebédeltünk. Valami nagy étvágyunk nem volt — mert az élvezetek túlmentek azon a határon, hogy a többi

funciókat ne zavarták volna —, de azért jólesett az étel. Kevés bort ittunk, és Olga közben rosszul lett. Egy Pantopon inj.-t vagy Dionin port adtam neki, és hamarosan jelentette, hogy jól van. Az idő ezalatt elborult, és mikor a pályaudvarra hajtottunk, már csepergett is egy kevéssé az eső. — Szegény kis Olgám szontyolodottan, könnyes szemekkel esett nekem búcsút. Én pedig bevonultam újságjaimmal egy coupet-ba, 0,02 P-t vettem magamhoz, és nyugodt olvasásba kezdtem.

Ily módon az utazás gyorsan telt el. Sokkal gyorsabban, mint a Pestre utazás. Egyébként azonban hetekig a hatása alatt álltam az isteni találkozásnak, és mindketten elragadtatott levelekben emlegettük az élvezett gyönyöröket.

Tizenegy napig ezután méreg nélkül meg tudtam akadályozni a nemi vágyak elhatalmasodását, akkor azonban egy reggel Olgára gondolva onaniát követtem el. (Az évben immár a 4-iket.) Másnap tehát ismét Terézt kaptam le a 10 körmérőből, mert tisztában voltam vele, hogy Olga is inkább ebbe egyezne bele, mint hogy a rút onaniát — bár reá gondolva — űzzem. A kétérzések csekélyek voltak, de mégis nyugalmat és jobb munkakedvet teremtettek.

Ekkorában történt egy napon, vasárnap, hogy szklenói bába leánya, Paula bejött rendelésemre. Már régebben kezeltem, de először történt, hogy egyedül keresett föl. Megvizsgáltam. Kacérul mosolygott rám. Rózsaszínű, kis kemény mellecskéi majd kiszúrták vastag parasztingét. Emellett vastag, piros ajkai voltak, és kissé duzzad héjú, tyúkszerű, zöldeskék szemei. Mikor a mezítelen, hófehér hátán hallgatóztam, azon vettem magam észre, hogy egyszerre csak megcsókoltam a hátát, majd a mellét, és végül a száját. Mohón átölelt, és viszonzta csókjaimat. Aznap el voltam keseredve Olga ellen, valami kellemetlen, kicsinyes csínyet követett el ellenem levelében. Bántott, hogy ennyi fáradozás után még mindig nem sikerült őt megtanítanom rá, hogy mit nem szabad mondania, mik azok a női fogások, amiket nálam mellőznie kellene. — Nem bántott hát a lelkiismeret. Jó 1—1 1/2 órát töltöttem el Paulával, ölelkezve, csókolózva. Közben meggyőződtem arról is, hogy a lány szűz, de csak egy gyenge támadást intéztem érenye ellen, s miután ellenállt, lemondtam róla, hogy nagyobb fortélyt és erőt alkalmazzak. Mint gyakran, most is bámultam rajta, hogy milyen expressz gyorsasággal rontható el egy nő és tehető asszonnyá, legalábbis lélekben.

Miután megelégettem a mulatságot, és a rendelőóra ideje is közeledett, megparancsoltam a lánynak, hogy öltözzék fel. Szemei égtek, ajkai lihegtek, feje fájt, amikor kitérőlygott a szobából, én pedig kiszellőzttem.

Július első felében egypárszor még Terézt frequentáltam, de azután dolgaim szaporodásával mind kevesebb szükségét éreztem a nemi mulatságoknak. Lassanként szerencsésen leszoktam róluk. Egy napon azonban egy meglepő kisleány keltette föl a figyelmemet az Erzsébet szálló földszintes folyosóján. Úri ruhájú és kurvaarcú kislány, igen finom,

gyengéd, csibeforma, rózsaszín arc, vastag, vérpiros ajkak és barnássárga macskaszemek. Egészen B. Mandyra hasonlító jelenség, kissé gyanús, de az első pillanatra vonzó. Bágyadtan és mélabúsan mosolygott. Az egész lányon a korai letörtség, de a hivatottság bélyege is volt látható. A nap folyamán többször láttam, mindig bágyadtan, közömbösen mosolygott; attól tartottam, hogy nem fog olyan könnyen menni velem a dolog, mert biztosra vettem, hogy a szobaasszony, ez az irigy, vén ringyó, vigyáz reá. De még az első este sikerült őt magamévá tennem. Mikor ágyazott, felmentem a szobába. Már sötét volt, átöleltem, hozzám simult. Egy pillanat alatt lefektettem, condomot húztam, és bágyadt tiltakozás mellett behatoltam. Mig a coitus tartott, puhán ölelt, a plafonra nézett, és halkán, in. inf. suttozta: „utálatos, utálatos, milyen utálatos”. Csak a mámor őszinte pillanataiban hallgatott el. Mikor elkészültünk, folytatta az ágyazást. Én pedig kezet mostam, tiszta gallért és parfümöt vettem. Végül 10 koronával ajándékoztam meg. Kért, hogy a szobaasszonynak ne mondjam el, mert akkor a tiszteletdíj felét annak kellene adnia. Megígértem, ha másokat nem fogad, és kelyhét a fürdőn csak nekem tartja fenn. Másnap este, mikor mindenki lefeküdt, jött be hozzám. Meglepően csinos combinett-et viselt, jó batisztból, és kitűnően ki volt mosdva. Ez alkalommal is csak egyszer áldoztunk, mert megmértem a hőmérsékletét, és 38,3 C-on találtam. Desperáltan mondtam magamban: hát mindenütt üldöz engem ez az átkozott betegség.

Július első felét egyébként egy forma szerinti udvarlás is lefoglalta. Egy remek és finom zsidóasszony, B. Zelma volt a fürdőn. Középnél magasabb, széles, vénuszi termet, édes, vastag kis száj, egyenes, imbecillis orrocaska (Varsányi Irén típus) s emellett még csinos kezek és lábak birtokosa volt. Eleinte igen vadul viselkedett. Nővérevel, egy stubnyai ügyvédnével és sógorával érintkezett csupán. A fürdő igazgatója, Dicker — aki később 60 koronámmal búcsú nélkül utazott el — kezdettől fogva hevesen ostromolta. Az asszonyka azonban vad és bizalmatlan volt kezdettől fogva. Műveltsége csekély lévén nyíltan elárulta, hogy látja, mire pályázik az igazgató úr, de nagyon téved, mert ő tisztességes asszony stb.

Ami engem illet, én egy hétig csak néma bámulója voltam, és hiába igyekeztem rá, hogy egy pillantását is elfogjam. Reggelenként kedvetlenül egy helyben ült a kávéja mellett, könnyű, lila szövetpongyolájában és fehér, melles madeirakötényében, amely csípőt még szélesebbé és imponálóbbá tette. Ez a nő, akinek az arcához az ember egy kis sovány (Lyca-szerű), vézna testet képzelt volna el, ezekkel a páratlanul szép és nemes vonalú, nagy seggekkel vonzó és bővülő hatást tudott kelteni. Hiányzott azonban belőle az intelligencia, az a tudat, ami kis Olgámat race-nővé és összehasonlíthatatlanná teszi, hogy a saját testét minden pillanatban látja, érzi annak hatását, mintegy öntudatlanul, de tökéletesen és állandóan érzékeli.

Egy hét múlva férjével megjelent rendelésem. Természetesen nem mulasztottam el a hőmérőt betenni neki, annál kevésbé, mert sápadtsága gyanúmat fölkelte. Valóban 37,1°C-ot mutatott a thermometer. A mellkasi vizsgálatnál csalódás várt reám. Szép, csipkés ingecskeje kissé hervadt melleket takart, jóllehet az asszony csak 28 évet számolt. Arsycodile-kúrára beszéltem reá, és este gégevizsgálatra rendelttem be őket. Ekkor azonban a férj nem jelent meg. Az asszony affektált, kellett magát, egészen másképp viselkedett, mint délután és gégejét végeredményben sok próba után sem tudtam jól megnézni. Azt azonban elhatároztam, hogy az Arsycodile-ök közben egy-egy Jk-t is bele fogok fecskendezni, megvizsgálva annak a hatását.

A következő napokon az asszony vagy egyáltalán nem, vagy csak ha direkt megfogtam, és bevitettem a rendelőmbé, jött kezelésre. Láttam, hogy a védekezés ellenem igen erős, és örültem ennek — ó, milyen aljas és igazi öröm! —, mert tisztában voltam vele, hogy ha így áll a dolog, akkor erős impulzusnak is kell lennie. Cselhez folyamodtam. Kijelenttem, hogy mindig, ha hozzám jön, hozza magával vagy nővérét, vagy kis unokanővérét (akivel gyakran láttam, és aki egy kis 16 éves Olga volt, csúnya vonásokkal, de finoman bimbózó testtel) — *hogy az illető segítsen nekem az injec.-adásnál*, ónagysága ti. minden alkalommal a legképtelenebb skandalumokat rendezte, vonakodott, birkózott és sikoltott. Ily módon bosszakovását sikerült előidézni. Emellett ha beszélgettünk, mindig kis unokanővéréről kérdezősködtem, és dicsértem a leánykát. Zelma nem is tudta titkolni, mennyire bántja mindez. A kis nővér hamarosan elutazott, én azonban Z. útján üzeneteket küldtem utána, és pontosan járt inj.-ra. Délutánoként pedig cseresnyére vagy tortára invitált meg szobájába, ahol végre első csókunkat váltottuk. Már előzőleg többször megcsókoltam a hátát vagy nyakát a rendelőben, de ilyenkor mindig elugrott, vasvillaszemekkel nézett rám, és egy szót sem szólt. Én mindig megőriztem hidegvéremet, fölényes maradtam, és tréfálkoztam a cselekedetem fölött. Jól láttam, hogy tetszik neki a játék. Egy alkalommal a szobájában arról beszélt, hogy ha a férje vasárnap jön, elmondja neki a viselkedésemet, szóval bepanaszol... — Jó, tegye, feleltem, ha van szíve azt a szegény embert párbajra kergetni.

— Kergetni (nevet), ő nem párbajozik — ő fél. Ő gyáva (hangos kacaj).

Erre lenyomtam a kanapéra, és összecsókoltam ezt a gonosz kis bestiát. Ajkai vonaglottak, és teljesen elalélva pihegett kezeim között. Utána persze az obligát, hysteriás sírás következett, mire elhagytam a szobát. Több esetben tapasztaltam, hogy ez a legbölcsebb eljárás.

A következő napokban azonban sohase csókolt magától, mindig küzdött, nyugtalankodott, nem tudta élvezni a bűnt.

A férj vasárnap megérkezett. Nejeével rögtön szobába vonultak. A szerencsétlen azonban hamar kiadta minden erejét, és elszunnyadt. Neje

felöltözött, bezárta őt, és rendelőbe jött csókolózni. Utáltam őt, és kétségbe ejtett az a gondolat, hogy minden zsidó nő — és Olga is — alapjában ilyen, azaz teljesen felelősség és erkölcsi ízlés nélkül való. Később értesültem, hogy a férj, mikor felébredt, az én combinett-játékkal mulatott, melyet nejenél az éjjeliszekrényen hagytam, dacára annak, hogy sógorától egyet-mást bizonyára hallott a mi délutáni sétáinkról. Másnap elutazott.

Délutánonként sétáltunk Zelmával tehát továbbra is. Én rendszeren 1/2 2 tájban ebédeltem, mert igen sok dolgom volt. Utána pedig hozzá mentem. Cseresnyét, epret vagy barackot ettünk, és csókolóztunk. Majd pedig a parkba vonultunk, hogy a szép, árnyékos sétányokon, a jó levegőben szieszát rendezzünk. Ebben az időben du. 2 tájban szoktam 0,02 P-t venni magamhoz, ami biztosította nyugodt kedélyemet és önuralmammat.

Zelma ilyenkor igen kedves volt hozzám, bókolt nekem és folyton házassági ajánlatokkal üldözött. „Elválok — mondotta —, magához megyek, meglátja, milyen ügyes, jó asszony leszek, és magát nem fogom ám megcsalni, Gott, ilyen embert!”

Soká üldögtünk ily módon csevegve, mialatt én egyik jó cigareta után a másikat fogyasztottam. 1/4 V tájban azonban rendelnem kellett, és ekkor elváltunk egészen VII-ig. Vacsora után találkoztunk csupán, amikor ő sógorával és nővérével bevonult a terembe, és leültek spriccerezni, szörpöt inni és cigányt hallgatni. Én nem mindig ültem hozzájuk, és legjobban azt szerettem, ha Zelmával kettesben vacsorázhattunk. Nem volt valami nagy öröm ez sem, mert a nő szellemi képességei alul maradtak azon a fokon, amely szükséges, hogy valakivel mint egy egyenrangú féllal, emberrel beszélgethessünk és csevegessünk. Azonban temperamentuma, állati ösztönössége, komisz önzése s ennek megnyilvánulási módjai mulattattak. Nem fokozták a nemi érdeklődést, sőt ellenkezőleg, de szórakoztattak, és az asszonyi természetéről hasznos és szép elmélkedésekre ragadtak. Ezek az elmélkedések bizony végeredményükben leginkább szomorúan ütöttek ki. Különösen a házasság ellen tartalmaztak vaskos érveket. Sajnos, jól láttam, hogy Zelma hibái tulajdonképp a női neméi is egyúttal, habár az ő műveletlensége és falusi lénye mintegy torzító tükörben sokszorozva és megkövéredve demonstrálja is azokat. — Őszintén sajnáltam férjét, aki derék, udvarias hímnek és jó pajtásnak látszott. S ezen nem változott semmit az a tény, hogy az asszony számtalanszor kijelentette, hogy jó látja, mit akarok, de nagyon tévedek, nem lesz belőle semmi, nem bolondult meg stb. Tudtam, hogy az enyém lesz, már nem menekülhet. Azzal érveltem a többek között, hogy a fürdőn mindenki azt hiszi, hogy viszonyunk van. Ha tehát már megszerezte a rossz hírt, nincs értelme, hogy lemondjon az ügy jobb és kellemesebb részéről. — Kinevetett. „Jól adja”, „Van eszembe”. A hangsúlyán, a gesztusain azonban jól láttam, hogy magában igazat ad nekem. Egy ideig azonban szisztematikusan a

házaságot hozta fel ilyenkor. Elsorolta háziasszonyi erényeit, és néha odáig ment, hogy egy képzelt házaselet programját terjesztette elő.

A fürdőn természetesen mindenki tudott a dologról. Még Pálffyiné, a szép özvegy is célzásokat tett a csinos zsidó asszonykára. Dicker, az igazgató, a stozsi Katona Jóska pendant-ja, irigyem (akit azonban a nemi versenyben éppolyan föltétlenül vettem, mint a dúsgazdag és jóképű Katonát) pedig faggatott, hogyan állnak a dolgok, és káromkodott, hogy az asszonykát „elbasztam” előle. Még nem volt igaz. A fürdőn való utolsó tartózkodásának napjaiban ágnak esett Zelma. A forró fürdők, amelyeket engedélyem ellenére használt, úgy látszik, megmozgatták a tüdőkben lévő langyos folyamatokat. Láza voltak, közhérsége szenvedett. Gyakran benéztem hozzá, de még többször hívatott is. A hőmérésének 37,2—38,3°C emelkedéseket () mutattak ki. Szerencsére egy gyenge follicularis toroklobot is ki lehetett mutatni. Júli. 12-én v. 13-án történt, hogy kijelentettem neki, hogy éjjel be fogok jönni. Megörült? — volt a válasz.

— Bejövök én.

— Aha, de én bezárom magam.

— De én elviszem a kulcsot.

— Azt merje.

— Merem én.

De nem vettem le a kulcsot, hogy alkalmat adjak neki annak lehúzására és eldugására, ha esetleg mégis komolyan meg óhajtja őrizni érnnyét. Mikor esti vizitemet tettem nála — rokonai ott voltak —, lárttam, hogy a kulcs a zárban van. Kimenet halkán kivettem tehát, és zsebre dugtam a kulcsot. Meg kell itt jegyeznem, hogy a haszontalan nő egy alkalommal felültetett. Ablaka alá hívott éjjelre beszélgetni, és nem nyitotta ki. Én úgy kombináltam, hogy bemászom hozzá, s a többit majd Vénusz elvégzi. Kocogásomra megjelent ugyan, és kidugta a fejét, de mint aki semmire se emlékszik, szitkozódott, és kijelentette, hogy aludni akar, hagyjam őt békében satöbbi. Ez a rendkívüli erkölcstelenség kissé felbosszantott. Ezért történt, hogy most lelkiismeret-furdalás nélkül cselekedtem. Éjjel 1/2 12 tájban megjelentem gumitalpú cipőmben, kis sapkában, condomokkal és zseblámpával fölszerelve, sőt a vazelin se hiányzott. A nő bágyadtan suttogetta, „menjen”. Én a paplan alá nyúltam., Csupa tűz volt a teste, és izzadt. Magas láza volt. E pillanatban átalakultam orvossá. Leültem, megmértem, orvosságot adtam be neki, majd egy 1/2 óra múltán távoztam, azon tanakodva, hogy vajon az én vagy az ő jó szelleme rendezte-e így a dolgokat. Természetesen a kulcsot szépen visszahelyeztem.

Másnap minden erőmmel azon igyekeztem, hogy az asszonykát meggyógyítsam, és oly állapotba helyezzem, hogy ne csak élvezetet adni, de kapni is képes legyen. Ez két nap alatt meglehetősen sikerült. Akkor azután újra megismételtem a kulcstrükköt. Nagy valószínűség szölt amellett, hogy benn hagyhatnám, és mégse zárná be. Egy ilyen szeszé-

lyes kis jószágnál azonban nem akartam kockáztatni, hogy egy pillanatban esetleg mégis bezárkózzék. A portással 12 után keltettem magam. Felöltöztem és lelopóztam. Ez alkalommal már erősebben védekezett. Attól kezdve, hogy beléptem, a „szemtelen” szót ismételte 10 másodpercenként szakadatlanul. 3/4 1 lehetett. A szomszéd szobában még gyertyagyújtást hallottam, ez biztossá tette, hogy minket is hallanak, csendre intettem tehát, gyertyát gyújtottam, azt a földre helyeztem, és vetközni kezdtem. Veszedelmes vállalkozás volt ez, mert a férjét a 12 órai vonattal várta. Már majd egy óra volt ugyan, de mégis bizonyos valószínűsége volt azoknak a kombinációknak is, hogy vagy a vonat késett, vagy pedig a férj megérkezett már, és valahol vár, hogy nejét, kinek üzelmeiről pl. egy névtelen levélből is értesült, rajtakaphassa. Én azonban megmondtam a portásnak, egy öreg, diszkrét pesti fickónak — a Fehér ló volt „politikai” portásának —, hogy ha a férj megérkezik, ő vagy várassa künn (üvegajtó), vagy küldje fel a II. emeletre, mialatt engem a 10.-ben kopogásával értesít. Hamarosan az ágyban fekvüdtem. A „szemtelen”-ezést nem szüntette be egy pillanatra sem. Még akkor sem, amikor a szerelem műszerét már behelyeztem kelyhébe, és az ágy ritmikus csikorgásai jelezték, hogy a kölcsönös megértés percei közelednek. Ezalatt taktikát változtatott az asszony. Mozdulatlanul fekvüdött továbbra is, anélkül, hogy igyekezett volna megkönnyíteni a munkámat, vagy elárulta volna, hogy az élvezet a legcsekélyebb mértékben is ínnyére van. Ellenben férjét kezdte emlegetni. „Pfüj, szegény Ármin, szegény Férjem, ó, istenem, milyen vagyok, istenem, no és szegény Ármin”, így beszélt meghatott hangon és őszinte hangsúlyozással. Én azonban nem kegyelmeztem neki, és bár ezek a közbeszólások semmiképp sem voltak alkalmasak reá, hogy a tökéletes élvezet kéjében részesülhessek, közepes orgazmussal betetőztem a harcot. Utána átfekvüdünk a keményebb kanapéra, amely nem csikorgott. Eközben földöntöttem egy pohár vizet, egy székstb., de mégis sikerült őt nagynehezen elhelyeznem. Bosszankodtam rajta, hogy semmiképp sem tud kéjt találni a bűnben, és egészen a dolog rossz eshetőségei foglalják le képzeletét. Mindazonáltal még egyszer megrohantam, és legyőztem anélkül, hogy egy becéző szót, egy igazi, meleg ölelést kaptam volna tőle. Hiába, nálam mindig a legfontosabb volt a nő élvezete. 1/2 4 tájban kellemes fáradtsággal vonultam föl szobámba. A hajnal már elöntötte az első kékeslila fényfoszlányait a táj felett. Valami istenien szép és megelégedett érzés költözött szívembe. Az ifjúság és erő érzése. Szépnek és hatalmasnak éreztem magam. A szobámba léptem. A lámpám sárga fényen pisláskolt, és még világosságot tudott terjeszteni a hajnali derengésben. Kinyitottam a szobám ablakait, és tele tüdővel szívtam be a hegyek felől jövő, üde levegőt. Kis Olgámra gondoltam. Hogyan alszik most az édes, rólam álmodik-e vagy másvalakiről. Magam előtt láttam a párnán sötéten árnyéskolt, kedves arcocskáját, és egy kis keserűséget éreztem. Arra gondoltam, hogy milyen örömmel és belső megelégedéssel

mondtam volna erről a pásztoróráról, ha ő nem igyekezett volna annyiszor rá, hogy magát nem méltó, nem tisztelnivaló nőnek mutassa. Mind-egy, azért szerettem ekkor is. 0,014 P-t helyeztem el, cigarettára gyújtottam, és a combinett-játéka mellett elméláztam még egy kicsit az ágyban. —

Reggel későn ébredtem. Kinézek az ablakon. Kit látok? Zelmát a sógorával, amint a posta felől jönnek, és élénken tárgyalnak valamiről. Egy óra múlva már tudtam, hogy miről. A férjtől ti. sürgöny érkezett, mely az asszonyt *azonnal* hazahívja. A fordulat oka nem a férj isteni intuitiója, hanem az volt, hogy Zelma anyja odaérkezett, és a szegény férj, nem tudva mit kezdeni az anyóssal, hazahívta nejét. Kisé örültem ennek a fordulatnak, mert már foglalkoztatott a lehetőség, hogy Zelma lassanként megszokja támadásaimat, sőt reájön, hogy azok mennyivel jobbakké férje gyengédségeinél, ekkor pedig bonyodalmak — ennél az imbecillis teremtésnél bajosan lettek volna elkerülhetőek. Még délelőtt eljött búcsúzni hozzám. Rendeltem divánján még egyszer áldoztunk az élvezetnek, azután érzékeny ölelésekkel fejeztük be a scénát és rövid viszonyunkat. Ez alkalommal, bár férjét néhányszor emlegette, úgy vettem észre, mégis élvezett. A honoráriumból lealkudott 30 koronát. Elengedtem volna az egészet, ha nem zavar a gyönyörökben, engedelmesebb, és ha nagyobb extasist árul el. Így azonban: *nem tettem*. A vasútra se kísértem ki, mert rokonai előtt bizonyára elárultuk volna magunkat mind a ketten. Egyik közbeeső állomásról levlapot küldött, melyen emiatt szemrehányásokat tett, de érezni lehetett egyszersmind az írás hangjából, hogy komoly szerelem nála tulajdonképp csak az elutazás pillanatában kezdődött el. Én még aznap este — valami túlfeszültség vagy mohóság miatt — a kis szobalányt, Margitot is szobámba hívtam. Igen, igen... arra vágytam, hogy amit Zelmától nem kaptam meg, egy komolyan élvező, lihegő nőt lássak. Ez sikerült is, mire megnyugodtam.

Zelma még többször írt. Én persze nem válaszoltam. Mégis egy pár nap múlva egy barátnőtől kaptam levelet, melyben figyelmeztetett: *ne írjak Zelmának*, mert a levelezés őneki már majdnem az életébe került. Nagyon megdöbbsentem, boxeremet zsebembe csúsztattam, és minden vonattal vártam a bosszúálló férjet. Azonban nem jött, ehelyett 2 hét múlva Zelma írt. Férje távollétét használva fel: tudatta velem az eseményeket. A ravasz asszony először a védőoltás módszerét alkalmazta. Beszélt rólam, emlegette, hogy hírbe hozták velem, és megmutatta azt a névtelen levelet, amit a fürdőn kapott, s amely a „Doktor úr” c. kuplé vaskos módosítása volt. De férje nyugodt maradt. Egy nap azonban, amikor hazajött, *megkezdett levelet* talált az asztalon, amely nekem íródott. A könnyelmű Zelma kiment a WC-re, és úgy hagyta. A férj fogta a levelet, és elrohant. A feleség pedig ópiumot hozatott, és bevette az egészet. Közben békítési jelenetek, törés-zúzás, verés, férj öngyilkossági terv stb. estek. Végül is az asszony pár nap alatt ma-

gához tért a gyenge mérgezésből, a férj pedig bocsánatot kért, kezét csókolt és kibékült. — Zelma levele, melyben ez a kibonyolódás mint valami magától értetődő dolog van feltüntetve, s melyben végül nagy-szerű dicsekvés foglaltatik afelett, hogy a faluban sokat beszélnek az ő esetéről, és mint rossz asszonyt emlegetik: iskolai példája az imbecillis asszonyi gondolkodásnak. Erre a levélre nem feleltem. Csak később, mikor férje beleegyezésével írt nekem, hogy az IK receptjét elkérje. Elutazásakor ti. egy kis üveg IK-t adtam neki, megmagyarázva annak használatát, s ajánlva, hogy a férj köhögés ellen alkalmazza. Valóban hirtelen sikerült megjavítani a derék Ármin, Erzsébet szanatóriumot viselt ember kiújuló tbc-s panaszait, köhögését. Levelére akkor feleltem neki, és részletes utasításokat adtam. Érdekes, hogy ez a körülmény mennyire megnyugtatta, sőt öröme hangolta lelkiismeretemet. Elvégre való igaz, hogy *sokkal többet használtam a szegény beteg férjnek, mint amennyire élvezetben neje révén részem volt.* Az asszony leírásából, az előzőleg szereplő tünetek (köhögés, álmatlanság) és az IK-használat utáni javulás (a tussis teljes megszűnése, jobb közérzés stb.) képéből joggal következtettem, hogy egy rosszindulatú reodiviát sikerült ily módon kupirozni. Érdekes, hogy a scema óta, mint ezt az asszony későbbi leveleiből megtudtam, a férj ismét a mézes hetekbeli gyöngédség és kedvesség stylusához tért vissza. Nyilvánvaló volt, hogy a féltékenység fokozta szerelmét. Neje azonban mind jobban és jobban megszerezett engem, s mialatt emlékeim merengett, vonzalma folyton nőtt. Mikor férje elutazott — hallatlan könnyelműség —, meghívott, hogy látogassam meg. A faluban! Ahol rögtön megtudta volna mindenki. Ígérte, hogy nem fogom megbánni. Én azonban egy pillanatig se gondoltam rá, hogy elmenjek. Utazás! Idegen hely. Rossz, sőt végzetes esélyek. Ha szerettem volna: igen. De így. Néha visszagondoltam szép, széles csípőire, remek hátára, csinos arcocskájára, tiszta, fehér kötényeire és tótos-zsidós kiejtésére. Ilyenkor mindig jóízűt mosolyogtam magamban, egyebet azonban sohase éreztem.

A szobaasszony! Ez új fejezet. Rövid, de velős. Egy 36 éves, testes, nagy orrú nymphomániás nő volt ez, a szobalányok kerítőnője, óriási seggel, kissé lógó, de szép mellekkel, egészben mesteri megromálás és bársony sima, rózsaszín bőr. Brutális egészsége és rémes érzékisége, amely egy bacchánsnőére emlékeztetett, keltették fel figyelmemet. Egy alkalommal a fürdőben láttam. A nedves fürdőruha szorosan tapadt hozzá, és pompás idomokat mutatott. A csípők megalkotása, a hátba való áthajlása, az egész test egészében ritka szép volt. Ekkor határoztam el, hogy komolyan hozzálátok a megszerzéséhez, annál is inkább, minthogy házásletemben teljes hűséget óhajtottam majd Olgám iránt meghonosítani — és ez a típusú nő még sohase szerepelt menüömön. Júl. 19-én történt, hogy szobámban egy délben elfogtam. Az ajtót bezártam, és miután tudtam, hogy pénzsóvár, átadtam neki 10 koronát. Egy perc múlva már feküdt. Rémes élvezettel dolgozott. A lábait a plafonra

irányította, és óriás seggét, széles combjait övemnek támasztotta. Az orgazmus, amit nyújtott, jelentékeny volt, és a pénzt ugyancsak megérte. A következő nap még egyszer áldoztunk. Este jött fel, vékony ingben volt, és vad tűz csillogott a szemeiben. 10 évvel megfiatalodott ilyenkor ez a többszörös anya, jajgatva emlegette, hogy „milyen jó”, amit érez, és eszeveszetten ölelt. Élvezetében, mint ezt észrevettem, igen fontos momentum volt, hogy hosszú ideig negligáltam őt, azok után, hogy a saison legelején párszor megsimogattam és megölelgettem, másrészt pedig, hogy tudott a sikereimről, és irigyelte a kis szobalányt, akit már kitüntettem, míg az ő irányában semmi újabb akciót nem indítottam. Tőle tudtam meg, hogy a. Terézt inglopás miatt küldték el. Ing, ing! Ekkor jutott eszembe, hogy én egy alkalommal figyelmeztettem a lányt, hogy szebb inget húzzon, vagy jöjjön be batisztingben, s akkor majd levetköztetem, és ágyba fektetem. Később nem volt erre kedvem, bár mint látni, Terézünk az inget, ha nem is tisztességes úton, de megszerezte.

Kb. egy hét óta azonban egy harmadik új szobalány is megjelent a láthatáron. Karolin volt a neve. Kicsi, formás, fitos, fekete hajú, fehér bőrű, kedves, arrogáns hangú. Egy kis cirmos kurva, a lupaner-viseltség zamatával, de egészségesnek látszó, eleven, komisz kis állat. Irénkéhez való hasonlatossága miatt kezdettől fogva figyeltem. A közönséges cirógatásokat azonban visszautasította, és csak napok múlva lehetett rávenni, hogy vérpiros, kemény kis ajkaival csókot adjon. Tovább azonban nem jutottam. Nem akart. Kijelentette, hogy 20 koronát kap. Néhány nap múlva azt mondta, hogy 30-ért hajlandó. Örültem ennek is, mert annyi pénzem volt, hogy ez az összeg nálam akkor nemigen számított. A következő percekben tehát már ágyamon feküdt, és egy vidám duettben egyesültünk. A lány folyton nevetett, nézett engem, és ilyeneket mondott: „Jaj, de szemtelen, mit néz ottan, istenem, mint egy medve, jegesmedve, jegesmedve!” Eredetisége határozottan felűdített, és bár orgasmusa első alkalommal nem látszott nagyinak, mégis úgy éreztem, hogy megérte a pénzt, s az eddigi fürdői nők közül a legkülönb volt. Az élvezet nála egyébként később is csak igen rövid időre terjedt, mint egy kis menyétnél vagy házinyúlnál, de intenzitásában folyton nőtt. Az eleinte mutatkozó gátlásoknak az volt az oka, hogy vőlegényének, kinek gyűrűjét hordta is, hűséget ígért, és esküdött, s igyekezett az esküt legalább részben megtartani. Később erről is lemondott. Jól láttam, hogy a szemében a valódi élvezet lángja csillog, és finoman formált, fehér kis medencéjében nagy forrongások történnek. A saison hátralevő részében mindössze még talán 5—6-szor érintkeztem vele, igen vidám hangulatban. Legemlékezetesebb, azaz egyedül emlékezetes volt ezek közül, amikor a másik kis szobalánynak, az akkor beteg kis Margitnak füle hallatára szálltam meg Karolint. Margit esdve kért, hogy ne tegyem, azonban nem tudtam ellenállni a helyzet sajtóságos varázsának, és behatoltam. Karolint is izgatta a különös és kegyetlen

trió, és a legjobbat nyújtotta, amire csak képes volt. Karolin szokásos csúfolódásai között — „jegesmedve, szemérmetlen ember” stb. — és Margit halk zokogásától kísérvé hagytam el a szobát. Az azonban már egészen a saison végén történt, addig még sok minden várt reám.

(Folytatjuk)

A SZERKESZTŐ MEGJEGYZÉSE

Folyóiratunk néhány következő számában Csáth Géza 1912-ben és 1913-ban írott naplóját ismerhetik meg olvasóink. Olyan szövegről van szó, amelyet évek óta a pad alatt, titokban olvasott magyar író és irodalomtörténész — Illés Endrétől kezdve annyian. Kezünkbe több másolat került, és ezek kisebb-nagyobb szövegeltéréseket mutatnak. Közélettelkor a mellett a változat mellett döntöttünk, amely leginkább látszott filológiailag is az eredetihez közel állni. Közlésünk tehát ideiglenes jellegű: abban a reményben tesszük közkinccsé, hogy előbb-utóbb sor kerülhet majd a Csáth-naplók pontos, betűhív és teljes kiadására, amikor is e naplók köré szőtt legendák majd feleslegessé válnak. Nincs károsabb, mint amikor hallomások éltetik az író, a fordítók, félremagyarázások, találgatások termékeny táptalaja, ingoványa, a valóság megismerésének legfőbb akadálya. Szerkesztőségünk éppen ezért kész hatékonyan közreműködni a Csáth Géza-naplók integrális szövegének kiadásában is. A szövegen a legszükségesebb helyesírási korrekciókat végeztük el.

BORI Imre

• KÜZDELEM A SZECCESSZIÓVAL

Egy novellaforma rehabilitációjáért

B O R I I M R E

Csáth Géza első novelláskötetében több — szám szerint nyolc — olyan írás van, amelyet sem Illés Endre a Csáth-mű továbbélése szempontjából oly jelentős gyűjteményébe (*A varázsló halála*, Bp., 1964) nem vett fel, sem Dér Zoltán nem vette át az *Ismeretlen házban* című gyűjteményébe (Újvidék, 1977), a kérdéses novellák közül csupán egyre figyelt (*Tavaszi ouverture*). Kérdezhetjük tehát, hogy mi vezette a két, egymástól mind ízlésben, mind világfelfogásban és életkorban különböző kritikust ez írások nem vállalásában. Kell, hogy olyan ismérvei legyenek ezeknek, amelyek jogossá teszik a negatív ítéletet, hiszen 1964 után, ha valaki nem megy vissza az első kiadásokig, esetünkben *A varázsló kertje* című kötetig, nem is tudja, hogy vannak olyan Csáth-novellák is, amelyek feledésre ítéltettek, s nem kerülhetnek éppen ezért az utókor szeme elé sem. Legkönnyebb lenne azt mondani, hogy ezek az írások nem ütnek meg a Csáth-novellák átlagának a szintjét, s ezért maradtak ki az újabb kiadásokból. Gyanakodhatnánk Illés Endre szemléletének merevségére is, mondván, hogy elzárkózott a maga esztétikai normáinak ellentmondó írásoktól. S itt akár meg is állhatnánk, mert úgy gondoljuk, hogy Illés Endre a maga műfaji tisztaságigényével mondta ki ezek felett a novellák felett az elutasító ítéletet. Nagyjából valóban így is van, hiszen ezek a novellák tulajdonképpen nem-novellák, vagy ha azok, akkor lírai anekdoták elsősorban, mint amilyenek *A költő megtérése* címűt minősíthetjük. Nem-novellák, ha az elbeszélés hagyományos formájára (vagy formáira) gondolunk, de mégis azok, ha Csáth korának műfaji toleranciájára figyelünk, hiszen éppen annak a vívmánya a novellaforma szabad kezelésének írói joga, s nagyjából tagadása az apáktól örökölt elbeszélésnek, amelyet Jókai és Mikszáth nevével fémjelezhetünk. Szubjektívizálódás is ez, amely immár nem csupán a novellatantalmakra, hanem a novellaformára is kiterjed. Nos, a *Történet a három leányokról*; *A gyertyák*; az *Este*; a *Nyári bál*; a *Mesék*, amelyek rosszul végződnek; *A kék csónak*; a *Tavaszi ouverture* és *A*

költő megtérése lényegük szerint mind ilyen laza kötésűek és felépítésűek, a hagyományostól eltérő, másként szerkesztett írások. De úgy is mondhatnánk, hogy ne kerüljessük a terminust, ezek rendre szecessziós novellák (ha itt ismét csak nem ragaszkodunk valamiféle uniformizáltságához, egy szerkezetpushoz, egy lehetséges megoldásváltozathoz). Azt is leszögezhetjük, hogy ezek nyilván nem csupán Csáth Géza formai leleményei, hiszen például a „verstárgyak” műfaji megjelölést Kosztolányitól kell kölcsönvennünk, amikor a fentebb felsoroltak közül többet is minősíteni akarunk. Különbözik pedig arról sem kellene megfedkeznünk, hogy Csáth Géza mintegy Baudelaire irányából közeledett e műfajhoz *A kis költemények prózában* kalauzolásával már 1904-ben, amikor fordítja is az *Idegen* címűt e sorozatból.

Véleményünk szerint a fentebb említett novellák vagy nem-novellák közül hármat kell kiemelnünk, amikor Csáth szecessziós novellájának problémáját akarjuk felvetni, illetve leírni mind tartalmi, mind pedig formai szempontból. Ezek az *Este*, a *Nyári bál* és *A kék csónak*. Közülük a két utóbbi előbb csak a *Budapesti Naplóban* jelent meg 1907-ben, míg az *Este* csak *A varázsló kertjében* olvasható, Dér Zoltán bibliográfiájában más közlését nem találtam. Első ránézésre is a feltűnő tagoltságuk látszik. Az *Este* 14, a *Nyári bál* 18, a *Kék csónak* pedig 9 szeptemből, prózai „versszakból” áll. Ez az aprózó szerkesztési mód a vers prózává válásának a folyamatában is szemlélhető: az író lemond a történet egyenes vonalú, kifejtő, elemző modorú és módszerű lehetőségeiről, a rajz tágasságának oly kétségtelen előnyeiről, az elbeszélés klasszikus időigényének kielégítési követelményéről, hogy cserébe megszerezze a nagy lépésű történetmondás lehetőségét, a csak lényegre szorító tömörséget, az egyénítés helyett az általánosítást, a „helyi színek” elhagyásával a naturalisztikus kép helyett az üvegablak-technikát, amely a szecessziós történetmondó festészet alapvető műfaja a gödöllői festők kezén. Ha a szecessziós képzőművészet ez ágát balladás festészetnek is lehetne nevezni, most, e három Csáth-novella esetében Greguss Ágost balladadefiníciójára is gondolva azt mondhatjuk, hogy azokban a szecessziós piktúra van szavakban elbeszélve, azaz: e három novella nem más, mint *szecessziós ballada* — a balladákkal követelményként együtt járó homállyal egyetemben, amely homály itt szimbolista-szecessziós sejtelmekként is interpretálható lehetne. Nyilván ezért nem beszélhetünk e novellák részéről sem a hagyományos értelemben, hanem *tételeket* kell említenünk, hiszen a zenei inspirációkra legalább olyan mértékben kell gyanakodnunk, mint a képzőművészetiekre s az irodalmiakra. Az epikai kifejezés ellírázálódásának egyik utolsó stádiuma lehet ez a Csáth is kedvelte forma, amely mgögött még mindig ott látszik derengni Nietzsche költői-filozófiai ihletése is.

Csáthnál, ha nincs filozófia még egészen oldott alakjában sem, csak életérzés, ami párája lehet inkább a világ eseményei értésének és magyarázatának, mint az *Este*, amelyben az egyik fő motívum a „ki-

mondhatatlan érzés”, mi hatalmába keríti az embereket az esztendő egy egészen kivételes napján. Így:

„A fák lombjai már rég lehullottak. December volt, langyos tavasz léggel, de a tavasz illata, részegsége nélkül.

A földnek és az embernek az emlékezése volt ez a nap: a tavaszra, az elmúltra. Végig a nagy úton csend volt, ugyanaz a kimondhatatlan érzés ejtett rabul mindenkit...

Olyan csend volt a nagy úton, mint a templomban. Mintha az emberek érezték volna, hogy többé nem lesz soha ilyen nap, mint ez. Hogy egyszer életükben imádkozniok is kell: bár semmi hasznuk belőle, de meg kell tenni...

Novella-poéma ez az élet és az érzelmek, a szerelem egyetemességéről, ember és világ sóvárgott egységéről, amely mintha érzelmi burka lenne Péter doktor, a Szent András kórház főorvosa szerelmi történetének. Ez a kivételes nap hozza hozzá régi szerelmi kalandjának hősnőjét, s ennek emléke vezeti majd hónapokkal később egy ház kapujába, amely mögött ott a „két nedves hű leány-ajak”, miközben a Tavasz „künn valahol, a nagy csupasz fák között, a halálos csendben, hallgatózik”. Az érzésnek e típusa a kiemelt három novella mindegyikében kitapintható: mind a háromban az élet nagy sodrása sejlik fel, érzelmi viharokra kell gondolnunk, különösképpen pedig az élet már-már misztikus felfogására, hiszen az ember elementáris része a világnak, legyen szó a „lázás Budapestről” az *Este* címűben, a palicsi bálteremről a *Nyári bálban* és a Palicsi-tóról a *Kék csónak* címűben.

A novellák felaprózott formája kétségtelenül a költői előadás (nevezzük ezt jobb híján így!) segítője, mert annak mintegy a feltétele van biztosítva. Így van ez az *Este* címűben:

„De a sötétkék, őszinte könnyező estéből fekete, titokzatos, komor éj lett.

Elcsendesedtek a kávéházak.

Az utca néhány percre kiabálásoktól volt zajos; majd újra csend lett. Egyforma, hangtalan nyugalom következett. Valahonnan a mezőkről bekalandozott a hajnali szél és megzörgetett néhány nyitvahagyott ablaktáblát. Azután kocsizörgés hallatszott több utcából. Álmos, kóbor leányok csöngettek be a kapukon.

A lámpákat oltogatták.”

A *Nyári bál* soraiban:

„Beszédet alig hallani és a lányok tiszta, hideg csillogású szemein a gyertyalángocskák aprón tükröződnek. De ezt csak akkor látni, ha egészen közletről nézzük a szemüket, különben azt gondolja az ember, hogy valami fátyolos, vörös csillogás az egész, amely a mélyből jó. Talán egy apró cseppben vér ömlött ki a kristályos csillogású látólen csére. És attól volna!”

Nemkülönben *A kék csónak* futamaiban:

„A kék csónakba vittem Chloet. Lassan eveztem az ibolyaszínű ví-

zen, szalmakalapom a csónak fenekén hevert és sápadt, lesóványodott kis arcomba belógott a hajam. A víz locsogott és muzsikált nekünk, az erdő nagy körvonalait egy barna színfolt töltötte ki és a túlsó parton a fák között egy parasztház lámpása gyúlt ki.

Míg reszkető karokkal eveztem, Chloe vállai már meztelenül de-
rengtek felém.

Vékony nyári ruhája összegyűrve feküdt a csónak fenekén. Fömlállott, reám mosolygott, nem mertem ránézni, csak a víztükörben kerestem meg testének imbolygó fehér foltjait, azután lehunytam a szememet és megvártam, hogy Chloe az ölembe üljön. A kék csónak csendesen úszott velünk a túlsó partok felé. Az újhold sarlója lassanként teljesen kifényesedett, mintha több és több világosságot gyűjtöttak volna meg benne."

Mondanunk sem kell, hogy minden ilyen novellája megkomponált, lekerekített, *befejezett*, zárt, mint egy költemény, s mi több, zártabb, mint a hagyományos formák voltak a század első évtizedében. Vitathatatlanak tartom közben, hogy Csáth Géza, akinek oly jelentős képzőművészeti és zenei kultúrája volt, s aki képes volt korának esztétikai szintjén *látni és hallani*, ezekkel a novellákkal célja volt: a szecesszió tömény irodalmi megfogalmazásait adta mind elemeiben, mind pedig elgondolásában. Életérzésben rokonok ezek az írások azzal a misztikus esztétikai iránnyal, amelyet a gödöllői festők képviseltek, elsősorban pedig Nagy Sándor, s talán ott kell Juhász Árpádot is tudni köztük, aki Schmitt Jenő Henrik tanaival táplálkozott amazokkal együtt. Általánosságban itt találjuk elsősorban irodalmi nyomát a szecesszió szintetizáló igényének, annak a váagnak, hogy a részletek fölé, az egyes esetek fölé emelkedhessen valamilyen módon. A novellák egyes szelvényei (íme egy újabb terminológiai próbálkozás!) pedig *dekoratív kompozíciók* s mint ilyenek autonóm képek is, amit sejteni engednek az előbb hallott fragmentumok is! Végezetül pedig hadd emlékeztessünk arra, hogy ezekben a *lány és a virág* központi motívumok az élet- és a halálmotívumokkal egyetemben, amelyekben rendre ott bujkál az erotika láza. Figyeljük például a *Nyári bál* e részletét:

„— A rózsaszínruhás leány karcsú bokája megindul a padlón lassú lépésekkel. És sok fekete és színes boka csuszkal, lebeg már a padló felett. Minden mozdulat annyira fáj, mint egy hervadt emlék, mint egy hervadt tearózsa, mint egy tearózsaillatú emlék, amelyre valahol a letarolt ősz erdőben estefelé, reá akadt a férfi, aki fiatal feleségét elvesztette.”

Ebben az alakjában nem találjuk a későbbi évek termésében a novellát. De van egy másik, tárgyias változata az *Ismeretlen házban* és *A Kálvin téren* című novellákban, s ezek révén nyilván áttekinthetővé is válik az ilyen típusú novella általában is. Csáth azonban új utakra tért, s mintha nemcsak elhagyta volna e novellaformát és a vele járó hangulatokat és érzelmeket, hanem szembe is fordult velük, a más no-

vellákban fellelhető nyomait is irtani akarta. Ezt kell gondolnunk az *Egyiptomi József* című novellájának ama átdolgozásáról, amelyről Dér Zoltán számolt be, hiszen ott sem pusztán stílustisztításról van szó, s ezt látjuk abban a kísérletben is, amely *A vörös Eszti* átformálását célozta. Egy beszámolót természetesen ez az átdolgozás is megérne, ám itt és most megelégszünk annak közlésével, hogy terjedelmes szövegrészeket hagyott volna ki e novella esetleges újraközlésekor. Ezeket a korrekciókat *A varázsló kertje* Munk Artúr hagyatékában maradt, csónka példánya őrizte meg. Csupán *A vörös Eszti* szövege érdekelte, s abban lehántott az alapvető mondanivalóról mindent, amit feleslegesnek tartott, például a „költői” részeket, a gyerekkorára vonatkozó emlékek javát, így azt a részt, ahol elmondja, hogy Andersen bácsi meséit Pestre is magával vitte. Tehát ama szertelenség tűnt volna el, amelyet a szecessziós stílus jellemzőjeként tarthatunk számon. Röviden: azt akarta kiiktatni a novellaszövegből, ami szecesszió volt, vagy érzelmesség, amit 1909 után már nem kultivált. Mondjuk úgy tehát, hogy Csáth Géza végül is legyőzte a szecessziót, de amíg feltétlen híve volt, 1907 és 1909 között, egyik formájának mintadarabját alkotta meg az *Este*, a *Nyári bál*, és *A kék csónak* megírásával. Míg „verstárgyai” (*Mesék, amelyek rosszul végződnek*), vagy szecessziós meséje (*Történet a három leányokról*) is vizsgálatra érdemesek. Századunk első évtizedeinek formakultúrájához kínálnak értékes adalékokat.

CSÁTH-PÁRHUZAMOK

KONTRA FERENC

Aligha jellemezhetnénk szemléletesebben és tömörebben a századelőn végbement újjászületést, a magyar művelődési élet kitekintését, mint ahogyan azt maga Csáth Géza tette Richard Strauss *Salome* című operájáról írott recenziójában: „Láttunk Meunier-szobrokat, Beardsley-rajzokat, Gauguin-képeket, Wedekind-darabokat, Hauptmann, D’Annunzio, Wilde, Ibsen, Maeterlinck fokozott erővel vonultak föl a színpadokra. Hallottunk Debussy-muzsikát, D’Indy-szimfóniát, Puccini operái jobban hódítottak, mint valaha.”

Azok a művészeti törekvések (szimbolizmus, szecesszió, impresszionizmus, naturalizmus), melyek korábban szemben álltak egymással, később a maguk sokszínűségével egymást kiegészítő, egymásra reflektáló irányzatokat alkottak. A tematikai újdonságok mellett sajátos stílusötvetek jöttek létre. Az ábrázolt valóságsegmentumok rejtett összefüggéseinek feltérképezése és a személyiség lélektanilag determinált ábrázolása jellemezte leginkább a kor haladó irodalmi törekvéseit.

Nem véletlenül kapott újra szárnyra éppen a századelőn a fordítás-irodalom. Az elköszönő évszázad világirodalmának fontosabb művei szinte egyszerre kerültek az olvasók kezébe, tegyük mindjárt hozzá, hogy a legjelentősebb írók tolmácsolásában, akik ily módon egyszerűsmind szellemi elődeiket is felfedezték. Kibogozhatatlan hatásegységűt alkotott az újra felfedezett és egyszerűben nyelvközelbe hozott művek sora. Így lettek népszerűek a felnőttek számára íródott mesék és misztikus történetek; Anatole France, Oscar Wilde és Edgar Allan Poe mellett Ernst Theodor Amadeus Hoffmann sajátos atmoszférájú történeteit olvassák legtöbben. Csáth Géza *Naplójában* maga is említi, hogy „... egy könyvet vásároltam, E. T. A. Hoffmann zenei írásait”.

Hoffmann egymást követő irodalmi alkotásai, elbeszélései és meséi (mesének voltaképpen csak néhány írását nevezte, köztük az alábbiakban még szóba kerülő *Az arany virágcserep* címűt) abban különböztek az újra népszerűvé váló, romantikus átlágirodalomtól, hogy nála a fantasztikum, a transzcendens világ és a csoda szorosabb kapcsolatot teremtett a hétköznapok valóságával. Fordulatos meséinek cselekmény-

burkából igazi hús-vér emberek bukkantak elő, maguk mögött hagyva az irracionális világszemléletet. A korabeli Königsberg, Berlin vagy Drezda érdekesen egyénített, karakterisztikus alakjai keltek életre. Lindhorst levéltáros kertjét így mutatta be a szerző *Az arany virágcserepben*: „mindkét oldalon egész a mennyezetig mindenfajta ritka, különös virág volt látható, sőt nagy fák is, sajátos alakú levelekkel és virágokkal... Sűrű ciprusbozót homályos árnyékában márványmedencék csillogtak, csodálatos alakok emelkedtek ki belőlük, kristálysugarakat lövellve, amelyek csobogva hullottak fénylő liliomkelyhekbe; a csodálatos növények erdejéből különös hangok susogtak és zúgtak, és pompás illatok lengedeztek fel s alá. A látványtól, a tündérkert édes illatától megmámorosodva Anselmus elbűvölten állott.” A rejtelmeket sejtető tündérkert Csáth Gézá is rabul ejtette, szemléletes párhuzamot alkot a fenti idézettel *A varázsló kertjének* egyik leíró részlete: „Sajátos növényvilág tenyészett itt. Hosszú szárú, kürt alakú virágok, amelynek szirmjai mintha fekete bársonyból volnának. A sarokban liliombokor, óriás kelyhű fehér liliomokkal megrakodva. Mindenütt elszórva alacsony, vékony szárú, fehér virágok, amelyeknek egy szirma, csak egy szirma, gyenge piros színű volt. Úgy tetszett, hogy ezek bocsátják azt az ismeretlen, édes illatot, amelyet szagolva az ember azt hiszi, elakad a lélegzete.” Mindkét részlet egybehangzóan „sajátos” növényzetet ír le: arányaik megváltoztak, aszimmetrikusak, a liliombokrok bődfő illatot árasztanak.

Felmerül a kérdés, hogy mégis mennyiben tért el a varázsló kertje, mennyiben módosult a hoffmanni misztikus-jelképes tündérkert? Csáthnál a burjánzó liánok és rejtett ösvények a lélek belső tájait jelenítik meg, hajlamokat és tudatalatti vágyakat objektívnak, az elmúlt ifjúság bolondos, kalandos felfedezésekre vállalkozó ábrándjait. A kéjes, hideglelés borzongásokat kiváltó kert ugyanakkor csapda is, nemcsak a romantikus elvágyódás színhelye. Ez a menedék vészjósló, „húsos” és egzotikus virágtenyészet: a szegfű kék, a lámpás egy koponyában rejtőzik, a nőszirm lila és a varázsló kéjesen hempereg ebben a bódulatban a képzeletében lánnyá változó virágokkal.

Az írói kifejezőmód jellegzetes eszközére figyelhettünk fel a fentiekben: a metamorfózisra. A leírásokból kiderül, hogy a természet tárgyai valójában nem azok, aminek látszanak. Nem azonosak önmagukkal: megelevenednek és előreláthatatlan csapdákat állítanak a gyanútlan betolakodónak. Mindenki betolakodónak számít ugyanis, aki megzavarja a szecessziós vonalakkal megrajzolt, édeninek tűnő kert nyugalmát. A nyugalom is csak látszat, mert a növényekben és állatokban gonosz emberi tulajdonságok munkálnak. Mindez a kor számos más szépirodalmi alkotására is jellemző, gondoljunk csak Cholnoky László *A leándervirág illata* című novellájára; vagy Cholnoky Viktor *Az Alerion-madár vére* című novellájára, amely arról szól, hogy a keresztes háborúk idején egy lovag lelőtt egy madarat, a vére ráfreccsent az egyik

szemére, megvakult tőle, és rettenetes halált halt: „Maupertuis ott ült lent a kajút egyik vörös bársonyos oldalsópadján, a jobb könyökére dőlve... Már nem volt benne élet... a bal szemébe lőtt, vére felfecskendezett a homlokára, s onnan lassú cseppekben pörgött alá a revolvert még mindig szorító jobb keze fejére...” Utódjai is megvakultak, és hasonlóan kínos vég várt rájuk, mert az Alerion-madár átka nemzedékeken át hatott. Cholnoky Viktornak a történelmi kuriózumok felidézésével nem a sosem volt múlt feltámasztása a célja, nem is pusztán a divatossá vált, romantikus múlthangulat ébresztgetése, hanem egy sajátos, misztikus örökléshit álfilozófiájának a megteremtése. A feldolgozott téma Edgar Allan Poe világát idézi, a novella témája és szerkezete egyaránt párhuzamba állítható a *Metzengerstein* című Poe-novellával.

Annak ellenére, hogy már 1862-ben válogatás jelent meg magyar nyelven ismertebb műveiből Hang Ferenc fordításában *Poe Edgar érdekesebb novelláiból* címmel, igazi kultuszát csak a *Nyugat* első nemzedéke teremtette meg klasszikus értékű fordításaival. Aligha lehet véletlen, hogy a hasonló sorsú kortárs alkotók példaképükként emlegették Poe-t. Az emlék és álom határmezsgyéjén alkotó Papp Dániel a bácskai tündérvilág képét ötvözte Poe misztikájával. *Don Lorenzo sógoraszonya* című novellája a már említett, áttételesen történelmi tárgyú művek rokona. Thury Zoltán életéről is legalább annyi legenda szövődött, mint Csáth tragikus sorsáról. Thury Wagner zenéjéért lelkesedett, és Poe *A hollója* volt a kedvenc költeménye.

A múlt század vége felé mind több novellája jelent meg magyarul, Mikszáth Kálmán is fordított tőle, a *The Murders in the Rue Morgue* című novellát *Rejtélyes gyilkosság* címmel tette közzé. A századvégi termsékből figyelmet érdemel a Tolnai Vilmos fordította, 1898-ban megjelent *Rejtelmes történetek* című kötet, amely tartalmazza a *Bice-békát*, a *Metzengersteint*, az *Árnyt*, *A kút és az ingát*, *A fekete macskát* (ez utóbbi egyébként már korábban is megjelent Pásztor Árpád fordításában). Ezt követték a *Nyugat* íróinak tanulmányai és fordításai. Poe növekvő népszerűségét jelzi Elek Artúr két emlékezetes tanulmánya 1910-ből és Pásztor Árpád könyve (*Találkozásaim Poe A. Edgárral*) 1916-ban. Poe munkái nyilvánvalóan Csáth Gézára is hatottak, ennek nyomait kutatjuk az alábbiakban néhány novellájában.

A fekete kutya hőse fia halála után egy kutyában véli felfedezni szeretett gyermekét: „A kutya barnássárga szemében az a kifejezés villogott felé, mint amikor a Jóska utoljára ránézett. A kutya arca hasonlított a fia arcára. Lehajolt félve, és szeretettel megsimogatta a kutyát. Aztán leült a földre és játszani kezdett vele. Nagyobbfajta juhász kutya volt, egészen fekete, rendes szőrű. A kutya szemei csillogtak, s az öreg nézte ezeket a rejtelmes állati szemeket; a kutya tompán köhintett, éppúgy, mint a fia. Fájdalmasan nyöszörögött valamiért, s azután, amikor az öreg simogatni kezdte, elhallgatott.”

Edgar Allan Poe *Metzengerstein* című novellájában az ifjú báró ugyanilyen megkülönböztetett figyelemmel vonzódik egy lóhoz, amelyben apját véli felfedezni: „megtörtént, hogy az ifjú Metzengerstein is elsápadt és megtántorodott a ló emberi pillantású szeme előtt. A báró környezetében mégsem kételkedett senki, hogy a fiatal mágnás meleg szeretettel szereti tüzes természetű paripáját; legalább senki, egy jelentéktelen és idétlen apródot kivéve, aki torz külsejével mindenki útjába állt, s akinek véleménye semmit sem nyomott a latban. Ő (...) elég árcatlan volt azt állítani, hogy gazdája valami érthetetlen s alig észrevehető borzadállyal ugrik az új ló nyergébe; és hogy szokásos hosszú lovassétáiból hazatérve, mindannyiszor valami diadalmas gonoszság kifejezése torzítja el arcának minden vonását.” A részletet Babits Mihály fordításából vettük. A novella külön érdekessége, hogy cselekményének magyar vonatkozásai is vannak.

Az állatok szörnyű átváltozására számos példát találunk a kor világirodalmában is. Az első látásra szelídnek tetsző élőlények kivetkőznek emberi/állati mivoltukból, egy másik fajban öltenek testet, a fátum és a gonosz varázslat hatására megelevenednek, a rossz álom valós szinonimáivá lesznek. Emberi alakmásuk a személyiség másik énjét hozza felszínre. Jellegzetes példaként említhetjük Franz Kafka *Metamorfózisát*, amely már a címével is a jelzett kérdéskörre hívja fel a figyelmet.

Az átváltozás és megszemélyesítés mindig az elbeszéltek fordulópontján jön létre. Amint az a következő példákban is kiderül: a metamorfózisnak determináló ereje van. Csáth Géza *A béka* és Edgar Allan Poe *A fekete macska* című novellájának közös vonása, hogy a főhős ellenszenvet érez egy bizonyos állat iránt, nem tudja megfejteti az iszony okát, pedig valójában mindkét esetben ezek a furcsa ómenek előzik meg a fiatal feleség halálát. A férj hiába harcol az állat ellen, amely tulajdonképpen másik énjének a megtestesítője, a tragédia elkerülhetetlen. A szerzők arra is utalnak műveiken, hogy a vetélytársává váló állatokhoz babonás hiedelmek társulnak. A nem kívánatos élőlény bemutatásánál is közös vonásokat fedezhetünk fel: „Gyerekkorom óta simulékonynak és emberszeretőnek ismertek. Kis pajtásaim sokszor ki is gúnyoltak, hogy vajszívű vagyok. Különösen az állatokat szerettem”, majd később így folytatja Poe: „bennem rövideesen ellenszenv ébredt a macska iránt. Épp a fordítottja történt, mint amit vártam; inkább undorított és bosszantott”. Csáth novellájának kezdősorai így hangzanak: „A békát utálok. Szeretek minden állatot, tudom, hogy egyformán fölösleges alkotásai a természetnek, de a békától iszonyatosan undorodom.” Mindkét történetben éjszaka zajlanak le a szörnyűségek, a körülmények leírásánál ezen a helyen mindkét novellában egy hasonló mondatot találunk: „Egy áprilisi éjszakán fölriadok álmomból.” Ugyanott Edgar Allan Poe így fogalmaz: „Annak a napnak az éjszakáján, amelyen a kegyetlen gaztetet elkövettem, álmomból tűzlárma vert fel.”

További Csáth-párhuzamokat fedezhetünk fel a következő mondatokban: „Lássuk csak. Itt volt teszem azt »A Halott, Aki Él«. Ragyogó írásmű! — egy úriember följegyzései benyomásairól, midőn elhantolták, noha a lélek még nem távozott el a testéből —, csupa íz, félelem, metafizikus műveltség. Az ember megesküdült volna, hogy a cikk írója koporsóban született és ott is nevelkedett. Aztán meg ott volt »Egy ópiumszívó önvallomása« — finom, nagyon finom írás! — pompás képzelőerő — mély gondolatok — elmeél — csupa tűz és harag.” Mintha Poe *Hogyan írunk Blackwood-cikket?* című szatirikus írásában Csáth *Ópium* és *A varázsló halála* című novelláit parodizálta volna.

A következő példa legalább ennyire áttételes, távolabbi párhuzam ugyan, de mindenképpen a poe-i misztika reneszánszát bizonyítja a századelőn. Csáth egyik korai novellájának (*Találkoztam anyámmal*, 1906) alaphelyzete a következő: „Anyám meghalt, amikor én születtem.” Mészöly Miklós a következőket írja a mű kapcsán: „A születésbe behalt anya személye a gyerek számára éppen a határán van annak, hogy a saját élve eltemetetésének képzetét is hozzágondolja (meghalni az anyában) — mint reális lehetőséget, eshetőséget, ami bekövetkezhetett volna.” Poe műveiben visszatérő motívum az élve eltemetetés, *Az elsietett temetés*ben olvashatjuk a következőket: „Kétségtelen, hogy az élve eltemetetés az elhalálozás legiszonyúbb végleteinek egyike. A gondolkodó ember aligha tagadhatja, hogy ez gyakran, igen gyakran előfordul. Az életet a haláltól elválasztó határ homályos és bizonytalan. Ki mondhatja meg, hol végződik az egyik és hol kezdődik a másik?” Nemcsak Poe-t fedezte fel a századforduló, és sorolta elődei közé, hanem egy sajátosan újraértékelt műfajt is felfedezett: a meseszerű novellalírást, melyet a kor színvonalán álló lélektani kutatásokkal gazdagított.

Csáthot Illés Endre is világirodalmi párhuzamba állítja: Rimbaud-t élete, Baudelaire-t pedig életműve okán említi, de ugyanakkor látásmódbeli és műfaji rokonságot is felfedez: „A kegyetlen, szorongató valóságot, mely forrpontján törvényszerűen átcsap ellentétes halmazállapotba, a megfoghatatlanba, s látomásba, az anyagatlanba: a kettősség talán csak három írónak sikerült megvalósítania századunkban s a megelőző tizenkilencedikben: az időben és térben egymástól oly távol élő Barbey d' AuREVILLY-nak a *Les Diaboliques*-ban és Franz KAFKÁ-nak jóformán minden írásában. E két életmű összehasonlításával és elképzelt keresztezésével jellemezhetjük talán leghívebben Csáth Géza írásait. Ő az a harmadik, akinek sokszor a valószerűtlen is sikerült.” Ugyanakkor — elsősorban életrajzi párhuzamokat keresve — megemlíthetjük még a kortárs lengyel Stanislaw Serzowsky nevét, továbbá az életmű kapcsán Robert Musil-t, akinek műveiben az Osztrák—Magyar Monarchia fojtó, dekadens hangulata tükröződik, *Feketerigó* című novellája Csáth korai munkáinak miliőjét idézi: „Az ember ösztönösen ismeri

saját esélyeit, és ettől valahogy biztosnak érzi magát, ha nem is a legelőnyösebb feltételekkel. Azok ismerik azt a különös nyugalmat, akik huzamosabb időt töltöttek már tűzvonalban. Néha a természet arra kényszeríti az embert, hogy keresni kezdjen egy bizonyos jól ismert arcot, amellyel néhány napja találkozott még: de az már eltűnt. Egy ilyen arc aztán jobban megrázhhatja, mintsem értelme megengedné, és még sokáig lebeg, akár a gyertya viaszfénye a levegőben.”

Csáth novellái kapcsán további világirodalmi párhuzamok fedezhetőek fel. Vederna József *Ambrose Bierce* és *Csáth Géza* művészetének összehasonlító vizsgálatában írja: „Figyel és kommentál mindkét alkotó. Csáth Géza gyakran menekül álomba, Bierce a bizarrba, misztikumba” (*Üzenet*, 1987. január—március). Csáthot az álom lélektani mechanizmusa foglalkoztatja, orvosi tanulmányában írja: „Az álom nem az értelem munkája. A benne felbukkanó logikai összefüggések például nem mint ilyenek jelentkeznek, hanem csak mintegy véletlenül kerülnek egymás mellé. Az oki kapcsolatban levő tények csak egymásutániségükben tűnnek fel” (*Az álom*, 1909). A téma újra és újra felbukkan Csáth Géza műveiben. Jellegzetes példaként említhetjük az *Egyiptomi Józsefet*; az ábrázolás ezúttal nem egy köreset megjelenítésére irányul, hanem az álom sajátos távlatot kap: kiszélesedik a tér, amelyre vonatkoztatható, a szféra, amelyben a történet érvényes lehet. A kerettörténet énje a hétköznapok fásult, egyhangú világában él. Monoton ismétlődnek a tárgyak, melyek nem nyújtanak már élvezetet: a kávéházi légkör, a szivar, az ételek, az újságok, mind elveszítették intenzitásukat. Mellőlük vágyódik el a főhős, és járja be Egyiptom varázslatos tájait. Flaubert ugyanígy gyűlöli a megszürkült világot, és észreveszi, hogy sorra elfogytak a hősök, a mindennapok immár felemelő történetekkel sem kecsegtetnek, ezért hozza vissza a múltnak azt a felemelő, érzelmeket kiváltó szeletét amely éppen tanulságai okán kapcsolódik a mához. A színhely tehát Karthágó, de akár Egyiptom is lehetne. A *Szalambó* és az *Egyiptomi József* közös vonása, hogy bennük csak félig kel életre a múlt, csupán a monumentális szituációban és a dekoratív környezetben valósul meg, a hősök tudatában azonban nem reinkarnálódnak, hiszen az archaikus környezet nem hordozhatja a modern hősök fizionómiáját. A naturalizmuson nevelkedett írók tudhatták, hogy a kor figurái elűnnek a történelmi környezettől. A kor íróinak ebből a szempontból is tanulságos olvasmány volt a század elején újra kiadott *Szalambó*, amely a visszahozhatatlan múlt szecessziósan szép vonalvezetését erősítette.

Álom és metamorfózis kettősségére figyelhetünk fel a következő világirodalmi párhuzamban is: Csaung-ce egyik álmában lepkének látta magát, majd amikor felébredt, már nem tudta, hogy valójában ember-e, aki álmában lepkének vélte magát, vagy pedig könnyű pillangó, amely embernek álmodja magát: „Azt álmondtam, hogy lepke va-

gyok, amely a levegőben repked és semmit sem tud Csuang-céről” (Herbert Allen Giles: *Csuang-ce*, 1889). A pszichofizikai párhuzamosság elve alapján feltételezhető, hogy nemcsak a hasonló életérzés, hanem a hasonló idegrendszeri változás is az alapja lehet a *Szalambó* és az *Egyiptomi József* típusú művek létrejöttének. Berkeley álláspontja szerint abban a pillanatban se Csuang-ce teste nem létezett, de a sötét hálószoba, amelyben álmódott, az csak az isteni értelemben lejátszódó észlelésként létezhetett. Jorge Luis Borges *Az idő újabb cáfolatában* kifejti: „képzeljük el, hogy a szinte végtelenül sok olvasója közül valaki azt álmodja, hogy lepke, majd pedig hogy Csuang-ce. Képzeljük el — a véletlen nem zárja ki —, hogy ez az álom pontosan megismétli a mester álmát. Ha elfogadjuk az azonosságukat, felvetődik a kérdés: ez a két egybeeső pillanat vajon nem egy és ugyanaz a pillanat?” Borges az azonosulás kérdésköre felé tereli a figyelmet.

Az azonosulási minták köre a századelőn kiszélesedett minden műfajban. Így tovább élt a naturalizmus Gerhart Hauptmann népszerűvé váló drámáiban. De ott volt példaként a német irodalomban Arno Holz szociális kérdéseket felvető életműve, valamint a drámában Frank Wedekind merésznek számító kísérletei, melyekben a nemi élet is témaként szerepel. Franyó Zsuzsanna a *Dramaturgiai jegyzetekben* néhány további párhuzamra hívja fel a figyelmet: „Az életeren túli élet megidézésének motívumával találkozunk Krleža *Szent István-napi búcsú* című művében is; Cholnoky Viktor *Tammuzában* is vannak előképei a majdani Csáth-motívumoknak; és Szenteleky Kornél *Jakab álma* című operettjében is felfedezhetők az említett motívumok” (*Híd*, 1987. június).

A századelő irodalmi műfajaiban — egyrészt szintén a naturalizmus hatására — mind gyakrabban bukkannak fel brutális és szadista jelek leírásai. Csáth gyerekhősei azért ölnek, hogy előtte az áldozat kínlásában gyönyörködjenek: „Egyenként szedték ki a pihéket a melléből, és figyelték, amint a titokzatos madár szemében a fájdalom színes tüzei egymás után kigyúlnak. Azután drótokkal csavarták körül a szárnyának a tövét, a lábait, a csőrét, és úgy kipeckelve, sokáig szótlanul bámulták. Arról beszéltek, hogy a madár tulajdonképpen csak egy ház, ahová a Kín beköltözött, és ott lakik, míg csak a baglyot meg nem ölik. De hol lakik? Minden valószínűség szerint a fejében. Azután elhatározták, hogy éjjelre otthagyják, mert úgy izgalmas és szép lesz az ágybafekvés” (*Anyagyilkosság*, 1908). Az író tárgyilagosan, mondhatnánk klinikai pontossággal összpontosít az eseményekre, nem kommentál és nem moralizál, a diagnózist az olvasóra bízta. Ugyanezzel az írói eljárással találkozunk Kafka *Fegyencgyarmaton* című elbeszélésében: „hiszen nem az elítélt azonnali megölése a célja, hanem úgy általában a tizenkét órán belüli halál; a fordulópontot a hatodik órára időzítettük. A voltaképpeni írást tehát sok-sok cirádának kell körülfontnia; az igazi felirat csak keskeny övként húzódik körbe a testen; a test többi részét

az ékítményekre szántuk”. Csáth mindenekelött abban különbözik Kafkától, hogy amit ő lélektanilag determinált, patológikus esetként mutat be (pl. *Dénes Imre, Bauer házassága, Irén mama*), az Franz Kafkánál az ember fizikai végleteként jelenik meg (pl. *Az éhezőművész, A szomszéd*).

Csáth olvasmányélményei meglehetősen széles skálán mozognak. Amikor 1916-ban letelepedik a hajdúsági Földesen, Jókai Mór regényeit olvassa. Már néhány évvel korábban, 1913-ban ír egy esszét Jókairól. Egy másik írásában Flaubert, Zola, Maupassant, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Turgenyev, Ibsen, Nietzsche, Byron, Leopardi, Musset és Dickens nevét említi. De novelláiban „Thury Zoltán-indíttatásokat éppen úgy kereshetünk, mint Baudelaire-nyomokat, különösképpen, hogy Csáth Géza volt az, aki 1904-ben *A kis költemények prózában* egyik darabját, az *Idegen* címűt, a Bácskai Hírlapban közölte magyarul. S figyelhetünk a századvég orosz íróira is: Leonid Andrejev regénye, a *Köd*, ott van *Az új nemzedék* című regénytöredéke hősének poggyászában, az elnyűtt Andersen-mesekötettel egyetemben” — írja Bori Imre *Varázslók és mákevirágok* című tanulmánykötetében.

Csáth Géza *Naplójában* így számol be akkori olvasmányélményeiről: „Cagliostro életrajzát ekkor olvastam, de korántsem csinált olyan nagyszabású élvezetet, mint Casanova iránti, amelynek az M-mentes hónapok közül a márciust tették feledhetetlenné.” A *Napló* első részében, a *Feljegyzések az 1912. évi nyárról*ban felfedezhetünk néhány olyan cselekményfordulatot, melyek Casanova emlékirataira emlékeztetnek (gondoljunk csak a kiszemelt hölgy szobakulcsa körüli bonyodalmakra). A szövegnek ezt a — nyilván fiktív elemekkel is tarkított — részét szórakoztató olvasmánynak szánhatta a szerző. Felépítése inkább a visszaemlékezés benyomását kelti, mintsem naprakész naplót. Hogy egy éles cezúra után a *Napló* letér a casanovai, elbeszélő modorú szövegszerkesztéstől, annak nyilvánvaló életrajzi vonatkozásai vannak. Ilyen értelemben a második részt az első cáfolataként, illetve ellentettjeként is felfoghatjuk.

A *Napló* is hű tükörképe annak az írónak, akit leginkább szélsőséggel jellemezhetnénk. Aki az ecset és a kották bűvköréből indult, majd orvosként zuhant a szeptemberi földbe. A sors furcsa paradoxonaként éppen a gyógyítás során használt szerek okozták a vesztét. Nem volt rossz orvos, de a sebekhez nem értett. Íróként maradt meg a köztudatban. Saját sebért hagyta elvérezni. Ugyanakkor ez a szerencsétlen sorsú orvos vidéki elszigeteltségében is, mint egy érzékeny hangszer, mint egy színek között válogató ecset, mégis lerezonálta, megfestette azokat a műveket, melyek a kor színvonalán álltak. Úgy írt, mint a rab, aki fennhangon beszél a cellájában. Nem hagyta magát megváltoztatni, bizonyítva, hogy nem üres beszéd, amikor hajlíthatatlannak nevezi néhány novellahőst és önmagát is. Minthogy mindig egyedül dolgozott,

csak önmagától remélhette az írásai és a saját egészsége körül felvetődő problémák megoldását. Csak a saját sebeihez nem értett. Magától értetődik, hogy hibázott is. A csoda inkább az, hogy a legtöbb megoldása használható volt. Csoda az is, hogy elszigeteltségében ráértett a nagyvilág művészeti változásaira. Jó néhány párhuzam még felfedezésre vár.

A KIS EMMA

Csáth Géza novellája

PHILIP ROTH

1919-ben, mindössze egy hónapra rá, hogy megszökött egy elmegyógyintézetből, Csáth Géza mérget vett be, és kiszenvedett. Harmincegy éves volt. Az örület és az önmegsemmisítés elhatalmasodása előtt Csáth a budapesti orvosegyetem hallgatója volt, zenekritikus, aki Bartókról és Kodályról írt, neurológus egy tekintélyes, pesti ideggyógyászati klinikán, falusi orvos és katona az első világháborúban. Halála előtt ez évvel kezdte az ópiumszívást, egy év leforgásával pedig már súlyos függőségi viszonyban szenved: morfium, Pantopon, fecskendő. „Mérhetetlenül undok, megvetni való élet ez” — írja; önutálat: „... végképp gyenge, fátyolozott hangomtól, folytonos tükröbe való nézegetésemtől, cinikus és töpörödött penisemtől, ványadt pofámtól, szellemtelen beszédemtől, impotens, munka nélküli életemtől, gyanús egzisztenciámtól, szemérmertlenségemtől, mellyel mindennap elég hosszú időre a vécére vonulok, butaságomtól. Azt hiszem, büdös is vagyok, mert a szaglásom romlott lévén sem a rosszul kitörölt seggemnek, sem az odvas szájamnak a szagát nem érezhetem...”

Az *Opium and Other Stories* (Ópium és más történetek) huszonegy darabja — válogatta Marianna D. Birnbaum, a Los Angeles-i egyetem magyar irodalom professzora, fordította Jascha Kessler és Charlotte Rogers — a szerző rövid lélegzetű elbeszéléseinek mintegy negyedét képezi. Ezek többnyire a függőségi viszony korai éveiben kerültek ki Csáth tollából, a háború kitörése, Közép-Európa politikai átalakulása előtt. Az *Anyagiilkosságban* — a két vérengző fiút jellemezve, akik megölik özvegy anyjukat, majd elszedik ékszerét, és egy kurvának ajándékozzák — Csáth egy helyen oly töményen fogalmaz, hogy az az ópium-történetek legborzalmasabbjainak kivonata lehet: „Kifogyhatatlanul érdekelte őket a fájdalom misztériuma.” A büntetés csáth-i színházának egzekutorai — megsemmisítő élvezetükben, bestiális gyögyörükben, eszelős izgatottságukban az erőszak pillanatában — Musil *Törless iskolaévei* című kisregényének ifjú hőseire, Gombrowicz *Por-*

nográfiájának kivénhedt fajtalankodóira és Misima hullagyalázó képzetvilágára emlékeztetnek *Az álarc beismeréseiben*. „Elgyön az ember a nagy késsel!” — csicssergi a tizenöt éves, nyers paraszt szolgálynő a kocának az ólban *A tor* elején, aztán ugyanez az ember elmegy, de addigra már nem csak hogy kolbászt csinált a kocából, hanem a lányt is leteperre, és teherbe ejtette. Az izmos böllér a véres késsel, a vörös képtű, kemény öklű barom, az őrületében fetregő eszelős — csupán ízelítő figurái a Csáth ártatlan szenvedőire zúduló felfordulásnak, melyben kínok házává lesz rendezett életük.

Valószínűleg *A kis Emma* a leghajmeresztőbb történet, felhőborító célzásokkal teli: az újraálmodott siralomházzól például, ahogy a gyermekek előadják — gyermekek az erőszaknak való behódolás látványától lenyűgözöttek, és a büntetés letörte kárhozott lélek zokogása. Az új tanító nádpálcát használt... „Ilyenkor nagy izgalom támadt... Azután halálos csendben leste az osztály az ütések... lábujjhegyre álltam, nehogy elveszítsek valamit...” Adott az érzelmek kavargása, a gyermekek adrenalin-szintjének növekedése az elbeszélés folyamán, keserűségük és féltékenységük elpárolgó kirobbanása, valamint a hév és a hetykeség, mellyel szeretnek és hajbakapnak, adott az az egészséges borzongás, mellyel gyűlölnék, és amilyen sziporkázóan megjártsszák az Akasztót és a Bírát, végül nem az a meglepő, hogy bitófát állítanak, és felkötik a kislányt, hanem hogy nem tudnak szabadulni attól az örvöngéstől, mely tönkreteszi egész világukat.

BALAZS Attila fordítása

TALÁLKOZÁSOK SINKÓVAL

GÖMÖRI GYÖRGY

Nem tudom, honnan és hogyan került először kezembe az *Egy regény regénye*, ha jól emlékszem, valamilyen könyvlistáról rendeltem meg az oxfordi St. Antony's College számára, ahol akkoriban kutatódiákoskodtam. A St. Antony's, a legrégebbi oxfordi posztgraduális (aspiránsképző) kollégium jugoszláv kapcsolatai, azt hiszem, kezdettől fogva jók voltak, főleg W. F. D. Deakinnek, az *The Embattled Mountain* későbbi szerzőjének s a kollégium első igazgatójának köszönhetően. (Deakin kapitány volt annak az angol katonai delegációnak a vezetője, amit 1943 májusában ejtőernyővel ledobtak a felszabadított területek fölött — ezzel vette föl Anglia „hivatalosan” is a kapcsolatot Tito partizánjaival.) A kollégium főépületében, közvetlenül a bejárat felett Meštrović szép szobra állt Szent Antalról, és — különösen az első években a kollégiumot gyakran keresték föl jugoszláv látogatók, sőt az én egyetemi éveim idején egy darabig Dedijer is tagja volt a kollégiumnak. De hogy visszatérjek a témához: amikor megrendeltem az *Egy regény regényét*, mit sem sejtettem arról, hogy rendkívüli könyvet hoz majd a posta.

Jóllehet a hatvanas évek elején főleg a magyar és lengyel irodalom érdekelt, a St. Antony's kiváló könyvtárában igyekeztem pótolni egyéb mulasztásaimat is, így a nemzetközi kommunista mozgalom és a közelmúlt szovjet történelmét illetően. Vagyis 1961-ben már elég jól voltam tájékozva a „sztálinizmus” jelenségét illetően, amelyről a hrucsovi desztalinizálás illemszabályai szerint akkortájt szinte kizárólag csak „a személyi kultusz” fedőneve alatt lehetett beszélni. Mégis revelációként hatott az *Egy regény regénye* — annak, amit a szentanú Sinkó Ervin elmondott az 1935—36-os Moszkváról, nemcsak személyes hitele, de sajátos, bizarr atmoszférája is volt, a nyomasztó, szörnyű áltatásé, amely mintegy előrevetítette a 37-es nagy tisztogatás és a kirakatpekrek szellemét.

Úgy éreztem, felfedezésemről be kell számolnom gyorsan valahol, s erre a célra a washingtoni *Problems of Communism* című folyóirat látzott a legalkalmasabbnak. Nem csupán a nemzetközi nyilvánosság

miatt, amit ez a fórum nyújtott — ez ugyanis az amerikai State Department információs hivatalának (USIA) volt a folyóirata, s akkoriban, Kennedy elnöksége idején meglehetősen nyitott és érdekes lap volt, amelyben nem tengett túl a spekulatív „kremlológia”. Ismertetésem meg is jelent a lap 1962. március—áprilisi számában: *Egy magyar Don Quijote Moszkvában* volt a címe, és lelkesen méltatta a könyv írói és emberi teljesítményét. Ennek a cikknek, illetve (még az 1962. január végén Újvidékre Sinkónak írt) közeledő levelemnek a hatására kezdődött ismeretségem, később barátságom Sinkóval.

Az *Egy regény regénye* ugyanis egy olyan bogra kötött madzag volt, amelynek megrántásával kinyílt és teljes hosszúságában megjelent a sinkói életmű. Mivel a moszkvai odüsszea voltaképpen az *Optimisták* kiadása körül bonyolódott, kértem egy példányt a szerzőtől a Nyugaton akkor már (még) nem kapható *Optimisták*ból. Sinkó ezt már 1962 februárjában elküldte, s április 10-én kelt levelében ezt fűzte hozzá: „Mevallom, örömet szerezne vele, ha írna az Optimistákról. Oly rég írtam, hogy nem is tudom, miként tükröződik olyan szemekben, akik azt a világot csak hírből ismerik.” Ösztönzését hamarosan követte pozitív hangú recenzióm a párizsi *Irodalmi Újság*ban, amit különben Sinkó sokáig nem kapott meg, jöllehet abban az időben rendszeresen küldték neki a lapot; ezt több levelében nehezményezte és bosszúsán kommentálta.

De 1962-ben még egyéb problémák is voltak Jugoszláviában. Mivel meg szerettem volna látogatni Sinkót (és egyúttal Újvidéket, ahol időközben a *Híd*dal már fölvettem a kapcsolatot, és elkezdtem a lapba írni), jugoszláv beutazó vízumért folyamodtam. Ehhez Sinkó segítségével nélkül nem mertem volna hozzákezdeni. Ő küldetett nekem egy meghívólevelet, amit a Jugoszláv Írószövetség akkori titkára, Lalić állított ki, ugyanis sejtettük, hogy kék „menekült”- vagy hontalan-útlevelemre a jugoszláv hatóságok nem adnak egykönnyen vízumot. Amivel viszont nem számoltunk, az az akkori, rankovíci belügy vezetőinek kóros gyanakvása volt az angolokkal és különösen „Deakin kapitány pártfogoltjával” szemben. Én ugyan nem kértem a vízumhoz Bill Deakin ajánlólevelét, de elég volt a már említett oxfordi kollégium címként való feltüntetése ahhoz, hogy kérelmemet elsüllyesszék. Hiába támogattott tehát Sinkó és Lalić, még négy évet kellett várnom ahhoz, hogy első ízben ellátogathassak Jugoszláviába.

Sinkót módfelett bosszantotta az egész ügy (ami többek között a jugoszláv írószövetség hatásköri korlátozottságára is fényt vetett), de augusztus elejére belátta, hogy nem tud többet segíteni. Viszont az *Egy regény regénye* német kiadásával kapcsolatban meghívták az az évi frankfurti könyvvásárra, 1962. szeptember végére, s mivel éppen a „környéken” jártam (Hollandiában), megbeszéltük, hogy Frankfurtban találkozunk.

Ez a frankfurti kirándulás — a Sinkó társaságában töltött órák ki-

vételével — nem tartozik kellemes emlékeim közé. Mivelhogy elég kellemetlen, ha az ember zsebében nagyon kiszámított pénzzel látogat el egy olyan világvárosba, ahol a könyvvásár miatt minden számára megfizethető hotel vagy privát szoba foglalt. Megérkezésem napján éjjelkor még ott rébláboltam szállás nélkül a frankfurti főpályaudvaron, és a váróteremben való alvás viszontagságaitól csak akkor mentett meg egy erősen kifestett és bizonyára jobb napokat látott hölgy, aki Frankfurt egyik elővárosában, Offenbachban ajánlott hálólhelyet. Nem szobát az túlzás lett volna; a tükrös-pamlagos szobát meg kellett osztanom egy jó kedélyű félkarú könyvkiadói emberrel, aki borzalmas szász dialektusban szidta ezt a felfuvalkodott Frankfurtozt és általában a szövetségi köztársaságot; igaz, legalább nem horkolt. Mivel Sinkó kölni kiadójától tudtam, hogy ő is Offenbachban fog megszállni, beletörődtem a félkarú szászba, még örültem is kicsit, hogy közel lakom majd Sinkóhoz.

Igaz, a térbeni közelség nem jelentett időnyerést. Másnap délután négytől vártam Sinkót a hotelben (német kiadója akkorra mondta érkezését), de csak estefelé jött meg, két fiatal, bokacsattogtató német társaságában, akiket a vendég csakhamar tapintatosan elküldött. Leültünk borozni. Fiatalosabbnak találtam, mint amilyennek fényképe alapján vártam, bár panaszkodott, hogy a repülőút eléggé kifárasztotta. Rögtön az *Egy regény regénye* került szóba. Mivel már az *Optimisták*ból tudtam, hogy Lukács Györgyöt Sinkó még 1919-ből jól ismerte és tisztelte, megkérdeztem, találkoztak-e Moszkvában, s hogy egyáltalán mit gondol Lukácsról. Sinkó nem tartozott a hajdani népbiztos-filozófus apológétái közé, sőt az volt az érzésem, elég kritikusan szemléli Lukács pályáját. A húszas évek után, a már moszkvai emigrációban élő Lukácsot „elfejlődött” embernek mondta: „szerintem az igazi Lukács, az még a »heidelbergi« regényelmélet”. Volt Lukácsnak egy orosz, baloldali gondolkodású (eszter?) felesége, az volt a jó szelleme. Moszkvában pedig nem akart, vagy inkább nem mert találkozni a Nyugat-Európából jött, tehát „fertőzött” Sinkóval.

Következő kérdésem X. elvtársra vonatkozik, aki az *Egy regény regénye* egyik epizódjának kulcsfigurája, egy moszkvai magyar emigráns, aki még Sinkó felesége előtt sem mer kritikai megjegyzéseket tenni Sztálinra, de amikor négyszemközt marad Sinkóval, kifakad: csak nem képzeli, hogy én, aki az európai kultúrán nevelkedtem, örülök annak, hogy minden egyes előadásomban folyton ugyanazt a nevet kell ismételnem? X. elvtárs, mondja Sinkó, Fogarasi Béla, az ugyancsak Heidelbergben tanult filozófus, de 1954-ben, amikor a regényt kiadták szerbhorvátul, Fogarasi még élt, ezért nem akarta a nevét kiírni. Mindenesetre ez az epizód kitűnően jellemzi annak a bizantinus alakoskodásnak a légkörét, amelyben minden nem orosz, emigráns kommunistának bele kellett illeszkednie.

Már korábban kértem Sinkót, szerezzen nekem egy példányt az *Egy*

regény regényéből, de azt mondja, Újvidéken is nagyon gyorsan elfogyott, sehol sem kapni. Kárpótlásul dedikál egy példányt a német kiadásból, amelynek a címe *Roman eines Romans*, és ezt írja be a címlapra: „Gömörinek, akiről az az érzésem, hogy nagyon közeli emberem, barátom.” Az ajánlás megtisztelő; bizalmát később igyekszem kiérdemelni. Kérdezem, bejutott-e a könyv Magyarországra. Hivatalosan nem vették át, de pár példány azért bejutott, például azt hallotta, hogy Palotai Boris (szerintem inkább Erzsiről lehet szó) betanult részleteket a könyvből, s amikor Pesten meglátogatott egy beteg író a kórházban, és kérdezte, hallotta-e már híret Sinkónak, az író a párnája alól előhúzta az *Egy regény regénye* egy féltve őrzött példányát. (Ez, gondolom, Őrkény lehetett, akit akkoriban operáltak valamivel.)

Másnap délelőtt Sinkónak a könyvvásáron kell lennie, ahol ő a kiadó, a kölni Verlag Wissenschaft und Politik sztárja, de megbeszéljük, hogy együtt ebédelünk. Ez a vásárhoz tartozó, ormótlanul nagy és elég pocskék önkiszolgálóban történik — a környezet, no meg a délelőtti fáradalmak Sinkót kicsit elkedvetlentik. Kérésemre azért még mesél a bécsi emigránsévekről, amelyek engem családi okokból is érdekelnek (apai nagybátyám 1926-ig Bécsben volt emigráns, könyvkiadója is volt), jól-lehet mint ezt más forrásból tudom, a szociáldemokraták nemigen jártak ott össze a kommunistákkal. Sinkó egy barakkban lakott Révaival, Illés Bélával, Lengyel Józseffel — az utóbbira még most is neheztel és joggal. Valamikor barátok voltak, de később, mondja Sinkó kissé felindultan, a *Visegrádi utcára* hivatkozva: „A Lengyel Jóska engem a falhoz akart állítani!” (Később én hívtam fel figyelmét az *Elejétől végig* megrendítő vallomására, amit Sinkó elolvasott, és egyik levelében meg is köszönte nekem, de személyesen akkor sem akart vele találkozni.)

Nem emlékszem, Bécsből vagy későbbről ismerte-e Sinkó Illyést, mindenesetre most őt tartja a legnagyobb élő költőnek. Ez független a vele kapcsolatos politikai értéktélettől; mert viszont emlékszik arra, hogy 1938-ban Illyés neki Párizsban Imrédyt dicsérte. Sinkó ezen akkor nagyon megütődött, de Illyés sokat várt Imrédytől, akit személyesen is ismert, mivel „a kisujjában van a francia irodalom”. (Hát igen, az irodalom szeretete nem mindig garantálja az erkölcsi tisztaságot: köztudomású, hogy egyes náci tömeggyilkosok rajongtak Bachért és Beethovenért, s lehet, hogy Schillert és Hölderlint is nagyra tartották.)

Szóba kerül egy (túl optimistának bizonyult) terv egy olyan előadás-sorozatról, amit Újvidéken tartanának részben Magyarországról, részben Nyugatról meghívott magyar írók és kritikusok. Sinkó erről már levelezett az akkor még londoni lakos Aczél Tamással, s kérdi véleményemet az Aczél által ajánlott magyar emigráns előadók névsoráról. Megkérdejelek pár nevet, hozzáteszek még másokat, bár Sinkó előre int, ne vegyem biztosra az egészet, hiszen a terv sikere attól függ, hogyan alakulnak a lassan fejlődő jugoszláv—magyar kapcsolatok. Kérdem, kit tudna ajánlani egy, a mai jugoszláviai magyar irodalomról

szóló cikk megírására (a párizsi *Magyar Műhely*-t érdekelné, amellyel akkor én még szorosabb kapcsolatban vagyok); Szeli Istvánt ajánlja. A vajdaságiak közül emlékezetem szerint csak az egy B. Szabót dicséri.

1962 októbere és 1966 tavasza közt számos levelet váltottunk Sinkóval. 1962. december végén írt levelében még mindig bízik abban, hogy meg lehet majd tartani a tervezett előadásorozatot, amit „mérvadó személyiségek” elvben helyeselnek, de ez meglehetősen függ a pesti fejleményektől. (Nem akarják a magyarországiakat azzal „elriasztani”, hogy összekapcsolják a mi meghívásunkat az ő meghívásukkal.) Ugyanitt ír arról, hogy milyen kevés ideje volt ősszel, s hogy éppen befejezett egy tanulmányt Krležáról, akit „nemcsak jugoszláv, hanem világirodalmi méretekben is a legjelentősebb alkotók közül valónak tartok”, s mivel ezen a tanulmányon dolgozott, nemigen jutott hozzá, hogy más dolgokat (például a szerbhorvátra akkor már lefordított *Doktor Zsivágót*) elolvasson.

1963 februárjában írt levelében Sinkó kommentálja a *Hídnál* végbement változásokat (Major Nándor helyett Papp József vette át a szerkesztést), és ezzel kapcsolatban először ír arról, hogy Újvidéken kifejlődött „egy ifjú gárda”, amelynek „nem könnyű a dolga a meglehetősen tunya... bácskai disznótoros környezetben”. Ezekre a fiatalokra, a Kontrapunkt-csoportra, amely később az *Új Symposion* magvát alkotta, későbbi leveleiben is visszatér; Tolnai Ottóék törekvéseiben látta a vajdasági provincializmus fő ellensúlyát. Azt hiszem, az akkori fiatalok is nagyra tartották és kedvelték Sinkót.

Én 1963 nyarán átmentem az Egyesült Államokba, s ott két évig maradtam, először Berkeleyben, a kaliforniai egyetemen tanítottam, majd a Harvard Egyetemen kaptam egyéves kutatói ösztöndíjat. Közben egy-két Sinkóhoz írt levelem elveszhetett, mert egy 1964. február 18-án keltezett opatijai képeslapon biztosít változatlan barátságáról és szeretetéről. Sinkó 1964 tavaszán látogatott el először a háború utáni Magyarországra, és be is számolt róla a *Hídban* (amit én persze Kaliforniában is kaptam és szorgalmasan olvastam), s egyik levelében azt írja, az egész, lényegében kellemes látogatásból csak egyetlen kínos jelenetet tud felidézni: a *Kortársnál* tett udvariassági látogatást, ahol az akkori főszerkesztő „az illem legelemibb szabályait sértően hanyavetien és agresszíven viselkedett” Sinkó Ervinnel és feleségével. Viszont ebben és következő levelében is örömmel ír a tehetséges fiatalokról, akik körülverték szeretetükkel és figyelmükkel: „A fiatal írók egy este Sükösd Mihálynál gyűltek össze... s ez igazán kivételesen szép esténk, illetve éjszakánk volt.” Közben néha arról panaszkodik, a magyar hatóságok még mindig nem döntötték el, beengedjék-e könyveit az országba, s ezért egy újvidéki lapon (1965. november 15-én) érezhető meglepéssel közli, hogy az *Optimisták* új kiadását Magyarországon is fogják árusítani.

1966. február közepén Sinkóék ellátogattak Londonba, ahol a hampsteadi villanegyed egyik házában, Ludowykéknál, azaz Gyömrői Editéknél laktak, onnan kaptam Sinkótól pár sort, hogy keressem fel őket. Gyömrői Editet, József Attila hajdani pszichoanalitikusát és szerelmét (nemrégien halt meg Londonban) Sinkó még 1919-ből, Pestről ismerte baráti társaságból, nem tudom, hogyan és mikor vették fel újra a kapcsolatot. Most, hogy Sinkó nem egyedül, hanem Mici társaságában fogad, megváltozik témánk is: kevesebb szó esik irodalomról és több a mindennapi élet dolgairól. Be kell például részletesen számolnom munkámról (mióta Amerikából visszajöttem Birminghamben vagyok könyvtáros és kutató), családomról. Ezt Sinkóék is megteszik, elmondják, hogy jól érzik magukat Zágrábban, ahol kocsijuk is van, gyakran járnak le a tengerhez nyaralni, s a napsütés mindig nagyon hiányzik nekik külföldön, most is, ebben az esős-nyirkos Londonban. Ráadásul Ludowykéknál nemigen fűtenek, nagykabátban ülünk és vacogunk.

Sinkó mesél újabb budapesti látogatásáról. 56-tal kapcsolatban nekik is vannak bizonyos fönntartásaik, bár elmondják, hogy a legtöbben, akikkel Pesten beszéltek (köztük Lukács is), úgy vélték, a forradalom úrrá tudott volna lenni az ellenforradalmi veszélyen — ezért elítélték a szovjet beavatkozást. „Vannak persze, akik szerint ez nincs így”, mondja Sinkó, „de azokat a többiek leszáltalínistázzák”. A fiatalok közül discséri Csoórit, Sükösdöt, Eörsit. S erről kerül szóba az *Új Symposion* s annak népszerűsége a fiatal értelmiség köreiben Budapesten: érthető, mosolyodik el Sinkó, mivel Magyarországon sokan szeretnének úgy írni, ahogy az újvidéki fiatalok írnak, ezért olvassák a lapot. (Azóta már régen lehet is; de a fáziskésés valóban fönállt.)

Az akkoriban nagy port felvert Mihajlov-ügyről kérdezem. Igen, ismeri Mihajlovot, sőt a *Forum*-ban elsőnek ő hozta le egy tanulmányát. De túl ambiciózusnak és azt hiszem, opportunistának tartja Mihajlovot; a „Moszkvai nyarat” abban a formában, ahogy megjelent, ő nem hozta volna le. („Túl sok benne az indiszkréción az oroszokkal szemben.”) A *Delo* szerkesztője közlés előtt állítólag el sem olvasta Mihajlov írását. Sinkó most kér tőlem tanulmányt a *Forum*-nak, akár lengyel kultúrtörténeti témáról, akár angol—amerikai irodalmi ügyekről. (Határozatlan ígéretet teszek, de aztán nem lesz belőle semmi, kizárólag az én lustaságom miatt.)

Szeretném, ha Sinkó lejönne Oxfordba. Már találkozott ottani angol barátommal, Max Haywarddal (Paszternak és Szolzszenyicin fordítójával), és lehet, hogy tudnánk neki egy szűk körű előadást szervezni a St. Antony's-ban. Meg is beszélünk egy időpontot, de nem sokra rá Sinkó sürgönyileg lemondja — a tervezettnél hamarabb térnek vissza Jugoszláviába. Később azt írja, reméli, hogy a nyáron újra látjuk egymást.

1966 nyarán végre eljutottam Jugoszláviába. Első állomásom Zágráb volt, majd később, Újvidék után, pár napot nyaraltam a feleségemmel

a tengernél, s végül családi találkozóra újra visszatértem Zágrábra, oda jött le anyám Magyarországról. Az első zágrábi tartózkodás azzal kezdődött, hogy miután leraktam holmimat a hotelban, felhívtam Sinkókat, és megbeszéltünk valamit kora délutánra. Elmondják, hogyan jutok ki a Plemićevára. Hamarabb jön villamos, mint gondoltam, Sinkókék ebédje meg elég későre maradt, így aztán még ebédelnek, amikor beállítok. Míg a Sinkó házaspár levesét kanalazza, megkínálnak egy pohár borral.

Ebből a plemićevai lakásból alig maradt meg valami az emlékezetemben. Illetve mégis: tele van könyvekkel és egymásra rakott folyóiratokkal, s elég sötétnek tűnik — talán behúzták a függönyöket, mert erősen sütött a nap? Vendéglátóm étkezés közben Magyarországról beszél, ahol az az újság, hogy kiadják „Máli”, vagyis Lesznai Anna könyvét. Amikor Sinkókék legutóbb Pesten voltak, egyre jöttek a régi és új tisztelők, érdeklődők (főnt laktak a Rózsadombon, az Ifjúsági Szállóban), és a tavaly júniusi *Kritikában* egész szép recenzió jelent meg az *Epikuros hervadt kertjéről*. (Sinkó nem mond nevet, vagy ha mond, kiesik a fejemből, de ezt B. Nagy László írta; igaz, korábban már Sinkó régi barátja, Komlós Aladár írt róla az *Alföldben*.) Megint szóba kerülnek az írókollégák: Csoóri és Eörsi mellett Sinkó ezúttal Mészölyt és Hernádi Gyulát is emlegeti. A magyarországi légkör, megítélése szerint, jobb, mint bármikor azelőtt, de rossz rágondolni, hogy még mindig (21 évvel a háború után) idegen csapatok vannak az országban.

Később megint visszakanyarodik a beszélgetés a bécsi évekhez — érdeklődöm Sinkó hajdani folyóiratáról, a *Testvérről*. Mutatnak belőle egy példányt (ha jól emlékszem, kerestem a bécsi Nationalbibliothekben, és ott nem volt meg), és a hajdani szerkesztő elmondja, a bécsi baraktáborban szerkesztette, fillérekből, mert pénze ott senkinek sem volt. Honoráriumot sem fizettek, ezen Kassák egyszer nagyon felháborodott. Egyébként Komlós Aladánt (aki nekem önképzőkör-vezető tanárom volt a Berzsenyiben) szintén onnan, Bécsből ismerik.

Mivel innen Újvidékre készülök, Sinkókék még adnak néhány gyakorlati tanácsot, elmondják, hol kell fölvenni a *Híd*ban megjelent dolgoért járó honoráriumot, általában útbaigazítanak. Megint szóba kerül a Mihajlov-ügy, jóllehet engem ennél valamivel jobban érdekel a Praxis-csoport munkássága, de Sinkó nincs velük közelebbi kapcsolatban. Egyáltalán, az az érzésem, egyre inkább emlékeinek és emlékeiből él.

Az utolsó személyes híradás Sinkótól egy újvidéki képeslap ugyanazon év november 24-éről. Időközben megjelent az *Irodalmi Újságban* egy írásom jugoszláviai tapasztalataimról; a képeslapon Sinkó úgy véli, „igazságos beszámoló” írtam. Időközben közvetlenül igyekeztem Sinkó és a hollandiai Mikes Kelemen Kör között, s ezen az utolsó lapon Sinkó azt írja, „ha megfelelő időpontban volna, szívesen fogadnám el a meghívást Hollandiába”.

Sajnos ez az őszre tervezett meghívás már elkésett. 1967. március vé-

gén értesültem Sinkó haláláról, és nem sokra rá mellette jóban-rosszban kitartó és helytálló felesége, Mici öngyilkosságáról. Egy korábban írott versemet most az ő emlékének ajánlottam; nem sokra rá megjelent az *Irodalmi Újságban*. A vers rövid, ezért teljes egészében idézem:

SZÉLJEGYZET

*Valami, amit megtehettem
volna, de amit mégse tettem;
valami, amit elfeledtem.
Valami, amit várnak tőlem,
ami lehetne még belőlem,
amit másokért még tehetnék
és amit másoktól szeretnék;
valami mindig volt, van és lesz
teljesületlen és a lélek
békés halált is félve kérdez —
mennem kell már?*

Sokáig nem tudtam, miért éppen ezt a verset ajánlottam Sinkónak. De a napokban kinyitottam Komlós Aladár *Vereckétől Dévényig* című kötetét (Budapest, 1972), amiben a szerző közzétette Sinkónak egy hozzá írt 1966-os levelét. Ebben van egy mondat, ami szinte „rímeli” a versre: „az ember csak kisebb részét végezheti el az elvégzendőinek... mindig idő előtt és mindig félben kell hagynia életet és munkát”. Nem tudtam Sinkó további terveiről, de fájt és még sokáig sajgott bennem a hiány, amit váratlan távozása okozott.

MARTONOSI PANASZLEVÉL 1641-BŐL

RAJSLI ILONA

1. 1. Feltáratlan értékek rejtőznek még levéltáraink, magánkönyvtáraink és -gyűjteményeink polcain — ezt példázza egy, a közelmúltban végzett helytörténeti kutatás is. A Kanizsai Monográfia előmunkálatai során Dobos János magiszter eddig még publikálatlan martonosi panaszleveleket bocsátott rendelkezésemre.

Ezek a korai, XVII. századi szövegek a nyelvtörténet teljes értékű forrásai, de a helytörténet, a művelődéstörténet, a szociográfia is értékes dokumentumát kapja vidékünk 1600-as évekbeli történéseinek.

1600-as évekbeli írott emlékről lévén szó, talán nem is tűnik annyira korainak a levelek anyanyelvűsége, hiszen a magyar nyelvű írásbeliség tájainkon századokkal előbbre tehető; az eretnekmozgalmak nyomán kibontakozó kódexirodalom terjedelmében, valamint a vallásos ihletésű szövegek megformálásának igényében is túlszárnyalja ezeket a rövid lélegzetű, a falu nehéz sorsát megszólaltató írásokat.

Ami mégis fontossá, mondhatnánk ellenállhatatlanná teszi e kb. 350 éves levelek tanulmányozását, éppen az a közvetlen, keresetlen hang, a szövegből áramló életszerűség, amely a kristálytisztá magyarsággal megformált mondatok útján betekintést enged szűkebb környezetünk emberének életébe, küzdelmeibe.

Másrészt pedig fontos tekintetbe venni e levelek megírásának a körülményeit is. Olyan időszakból valók, amikor a török hódoltság és a földesúri kizsákmányolás kettős szorításában él e terület népe, amikor virágzó falvak néptelenednek el egy csapásra a várakból kirohanó „adószedő” katonaság vagy a gyakori hadátvonulás nyomán.

1. 2. Martonos község a XVII. század folyamán közvetlenül, illetve a szegedi tiszttartóság közreműködésével igen sokszor kényszerül a királyi kamarához fordulni kéréssel, panasszal.

E levelek jegyzéke még nem teljes, noha a múlt század végétől napjainkig több jeles történész érintette ezeket az írásokat valamilyen szempontból.

1. 3. Iványi István *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvének* XII. évfolyamában Martonosról szólva megemlíti ugyan

az 1670-es évekbeli, a pusztagyházi puszta ügyében történt levélváltást, s utal az eredeti levelek lelőhelyére is, de a panaszlevelek soráról nem szól.

Reizner János *Szeged történetében és az Oklevéltárban* már megjelenik néhány adat e területről, de amint Borovszky Samu Reizner-recenziójából kitűnik, Reizner korántsem merítette ki a Pozsonyi Kamarához írt levelek gyűjteményét; Martonos és Tápé község leveleit „nemcsak hogy nem nézte át, hanem úgyszólván teljesen mellőzte” — állapítja meg Borovszky, majd hozzáteszi: „Mind e levelek egytől-egyig megbecsülhetetlen adalékul szolgálnak arra a korra, midőn Magyarország déli részein Szeged volt a magyarságnak végső expositurája.” (*Századok*, 1900. 637. l.)

Borovszky — egyébként igen alapos, részletező és bíráló hangnemű írásában — közzéteszi azoknak a szegedi, tápéi és martonosi leveleknek a regesztával ellátott jegyzékét, amelyeket más irányú kutatásai során talált, s ezt a következő megokolással teszi: „... ezeket nemcsak azért tartom kötelességemnek itt közrebocsátani, hogy velők Szeged Oklevéltárát kiegészítsem, hanem azért is, mert annak a borzalmas küzdelemnek, melyet az Alföldnek ez a szívós magyar lakossága a török világban kifejtteni volt kénytelen, a legékesebben szóló bizonyítékai” (*Századok*, 1900. 637—638. l.).

E többlapnyi, itt-ott idézettel gazdagított adatsor 17 martonosi levelet rögzít.

1. 4. A későbbi helytörténeti, művelődéstörténeti és egyéb tanulmányokban és gyűjteményekben is felbukkannak a martonosi levelekre vonatkozó utalások. Bálint Sándor *A szegedi nemzetben* Borovszkytól vesz át egy levélrészletet; Muhi János *Mesélő múlt* című helytörténeti írásaiban Martonos 1617-i „földulás”-át a Reiznertől átvett szegedi levéllel mondatja el.

Gyertyai Péter *A tiszai korona-kerület újranevesedése a XVIII. században* című tanulmányában Martonosról szólva Reizner János megjelentetett levelét említi, és egy olyan új adatot közöl (1643. jún. 14-ei levél), amely még Borovszkynál sem szerepel.

A martonosi levelekre vonatkozó adatok, utalások ismertetésének teljességét mellőzve érdemes még azt kiemelni, hogy a korszerű felépítésű, igényes forrásgyűjtemény, a *Csongrád megye évszázadainak* történelmi olvasókönyve sem tartalmaz egyetlen itteni panaszlevelet sem.

1. 5. A most előkerült levelek (szám szerint 5: 1617, 1618, 1626?, 1640?, 1641) műfajuk szerint egyaránt panaszlevelek; nehézség, gond, sokszor a végső kétségbeesés íratta meg őket. Külön értékük, hogy ketőt közülük (1618 és 1626) Borovszky sem említ, egyet pedig nem tudunk megnyugtatóan azonosítani az általa 1640. május 20-ának tartott levéllel.

A levelek megírójának személye homályban marad, az aláírás mindig egyik esetben: martonosi bírák és polgárok. Az ő nevükben önti for-

mába a kérést, panaszt Bálint Sándor szerint egy szegedi deák vagy barát, noha adatok tanúskodnak arról, hogy martonosi diákok is megfordultak a középkori híresebb tanintézményekben.

A levelek kézírása mindenestre gyakorlott, a hivatalos levelezésben jártas emberre vall, a címzés, a megszólítás, az aláírás formulái gördülékenyek.

2. MARTONOSI PANASZLEVÉL 1641-BŐL

2. 1. A magyarországi Országos Levéltár „pecsétetes levelei” között található ez a panaszlevél. Egy kéz írása, íródeáké vagy baráté, aki a martonosi hatósági személyek kérését és panaszát tolmácsolja a Pozsonyi Kamarának. A levélben panasszal fordulnak a Kamarához a rájuk nehezedő török sanyargatás miatt, valamint halasztást kérnek az ősi, jelképes haladó elküldésében. A levél igazi célja azonban a Martonosra is kivetett új állami adó (portapénz) kivetése elleni tiltakozás. Érdemes megjegyezni, hogy Tápé is ugyanekkor (1641. máj. 4.) fordul a Kamarához, kérve, hogy védje meg őket a Heves megyei alispán portapénz-követelésétől. Egy későbbi (1647-i) taxajegyzékből tudjuk, hogy a Kamara nem védte meg őket.

A levél szövegében megtalálható az írás időpontja is. Eredetileg háromba volt hajtva, és a szöveg hátlapján van a latin nyelvű címzés.

Az Országos Levéltárba kerülésének körülményei ismeretlenek. Itteni lelőhelyének jelzete: E 213 fond: Városi és községi pecséttel ellátott iratok a XVI—XIX. századból 2. doboz Bács-Bodrog m. I.

2. 2. A LEVÉL OLVASATA

Mindön tisztessöges szolgálatunkat ajánljuk Nagyságtoknak, kívánonk Nagyságtoknak Istentül mindön kívánsága szörint való jókat, mind az Nagyságodhoz tartozókkal egyetemben nagy boldogul megadatni. etc.

Ez levelünknek rendiben köllték Nagyságtokat megtalálnonk, tudnia illik, most e(l)jőve esztendőre szokott ajándékot Királ urunk ó Felsége Kamarájára küdünk az mi falubeli embörünktül Nagyságtoknak, mely szokott ajándékot esztendőről esztendőre tartozonk Nagyságtoknak reprezentálni. Küdünk Nagyságtoknak 20 szívoit pozsárt, 2 söregét, Ismég 120 nádas halat. Annak felette 30 kecsigét, igaz ötven vónna, hidgye Nagyságtok, hogy a többit is felküdünk jövendő esztendőben, most nem találtuk, mert sem az vizek nincsennek olyanok, mint azelőtt; eleget töreköttünk mindönfelül, de semmiképpen nem tehattük szörít. Kérjük Nagyságtokat, mind kicsin(ytól) nagyig, azon minket ne háborgasson Nagyságtok, jövendő esztendőben felküdük többivel együtt: 5 bokor csizmát és deáknak egy papucsot kapcástul.

Annak felette alázatosan könyörüg Nagyságtoknak, mind kicsin(ytól) Nagyig egész falujúl, hogy minket erre porta pinzre ne erőltessenek,

mely pinz porta, nem tudjuk vagyonn(-e) Nagyságtoknak akarattjából, mert mi olyan nagy ínségben vagyunk az idegen nemzetség miatt, kit sohasem hallott Nagyságtok. Ha Római szentegyház minket, és községünk nem tartotta vónna, régen elfutottunk vónna erről a helyről. De ezön gondolván minthogy mindönfelül Kálvinista vallást tartanak, lelünkét örözvén sanyarúságot szenvedtünk. Mi is azon kérjük Nagyságtokat, kit eddig nem hallottuk, nem is attuk, ne erőltessétek Nagyságtok, mert avval fenyegetnek minket békek és Pasák, hogy fejünket mind egyig elszedik, most is három embörünk elfutott Tiszán által, mert tiszta partján lakink, onnét is által Török uru(n)knak egy pusztá telekje vagyon, mi egy általjában elmegyünk, jobban, hogysem mind magunkat levágassanak, és gyermekünkét rabba csináljanak, mert avval fenyegettek minket az idegen nemzetség. Ezeknek utánna Isten tartsa meg Nagyságtokat jó egészségben. Dátum Martonos die mai Anno 1641

MI, MARTONOSI BÍRÁK ÉS POLGÁROK, NAGYSÁGTOKNAK ALÁZATOS SZOLGÁI.

2. 3. A levél szövegében magyarázatra szorul néhány szó, kifejezés: *reprezentálni*: a latin *repraesento* szóból, 'készpénzben fizet' vagy 'terményt bead'

szívol *poszár*: a *szívol* *szívatol*, *szíjal* szó halászati mesterszó, azt a műveletet jelenti, amikor a nagyobb halakat fölhasították, hogy hamarabb kiszáradjon. Herman Ottó *A magyar halászat könyvében* tágabb értelemben használja ezt a szót: szerinte a szárított hal pörölyvel való megtörése is *szívolás*. A *szívol* szó értelme a *szíjal* 'szeletekre hasít' — németül *aufschneiden* — értelemez áll legközelebb. A *poszár* szó 'ponty' értelemben egészen az 1820-as évekig használatban volt. Ma már a legidősebb halászok sem ismerik ezt a halnevet.

sőreg: egyféle tokhal (Stör)

ismég: 'ismét, újra' (wiederunt) A levél kontextusában inkább 'és még' értelme van.

nádas hal: apróbb hal (a „derekas” hallal szemben)

bokor csizma: pár csizma

porta pénz: állami adófajta

sohul: sehol

3. 1. A levél megszólító része erősen formanyelvi szöveg, a falu népe alázatosan felajánlja szolgálatait a „Kamarás Uraknak”, s csak a kötelező udvariassági frázisok után mer rátérni mondanivalójára.

3. 2. A hódoltsági területek bonyolult adózási rendszerét ismerve szembevetendő a levél első részét képező „ajándék”-leírás. Martonos is azok közé a hódoltsági helységek közé tartozott, amelyeket a Magyar Kamara ebben az időben summa helyett bizonyos megszabott mennyiségű árucikk, hal felszállításával adóztatott.

Az értékesebb halaknak pontos számát is meghatározták, ezt nem volt könnyű mindig előteremteni. Levelünkben is találunk hivatkozást a vizekre; itt nyilvánvalóan a halászerületek elapadásáról van szó, amiért az előírt 50 kecsge helyett csak 30-at tudnak a Kamarára küldeni.

A történeti művek arról is szólnak, hogy a hódoltság területének védtelen népe a kötelező adófajtákon (egyházi tized, földesúri kilenced, földbér, megyei ún. házi adó, robot stb.), valamint a török félre törté- nő adózásán kívül időnként kénytelen volt ajándékokkal megnyerni mind a török, mind a magyar fél kegyeit. Hal, szőnyeg, lábbeli stb. formájában ajándékokat vittek a Pozsonyi Kamarára, illetve a végvárak kapitányaihoz, hogy megnyerjék a hatalmasok védelmét a felvidéki portyázó hajdúcsapatokkal szemben.

Az itteni falvak népét ugyanis nemcsak a török sarcolta, nyomorgatta, hanem a magyar katonaság is, amely gyakran „megbízatásból” váltalta magára az adószedő szerepét.

A természetbeni adót szekerre rakva a falu lakossága volt köteles eljuttatni a Kamarára, a fosztogató katonák esetenként az „ajándékot” szállító védtelen szekereket is megtámadták.

3. 3. A levél második részében a *portális adó* (levelünkben „porta pénz”) elleni tiltakozás foglal helyet. Az 1640-es években Szegednek és környékének is fizetnie kellett a vármegyék által adminisztrált állami, portális adót. A dikális összeírásban szereplő „porta” csupán adóegység, kiszámítása a lakosság vagyoni helyzete szerint történt, s nem a lakóházak számát jelentette. Egy portát tett ki ekkor 16 zsellér, vagy négy hatökrös gazda, illetve nyolc kétökrös gazda.

Martonos népe ebben a levélben a Magyar Kamarához fordul védelemért az újabb teher láttán. Szakály Ferenc említi, hogy a Kamara vagy nem tudta, vagy nem akarta megvédeni a martonosiakat, mert egy fennmaradt 1647-i jegyzék szerint Martonos 8 forinttal tartozott (Szakály: *Magyar adóztatás a török hódoltságban*, 228. l.).

A magyar részre való adózás tehát nagyban megnehezítette a török uralom alatt egyébként is súlyos körülmények között sýnylödő nép sorát. A végső elkeseredésből fakadó elszántság hangja tör át a levél formanyelvén, a szokásos udvariassági szólamokon, már-már fenyegetésként hangzó mondat a következő: „mi egy áttaljában elmegyünk, jobban, hogysem mind magunkat levágassanak és gyermekünket rabbá csináljanak...” S hogy ez nemcsak pusztá fenyegetés részükről, a három elemekült falubeli példájával bizonyítják elszántságukat.

A súlyos szavak után, a levél végén újra alázatukról és szolgálatszerzésükről biztosítják a „Nagyságos ur”-at.

3. 4. A meglepően egyenletes, szép kézírású levél híven tükrözi korának írásgyakorlatát. A kis és nagy kezdőbetű használatában, a külön- és egybeírás területén, a központosásban tapasztalható következetlenségek az akkor még csak eszmélkedő normaszerűség felé mutatnak; pl. nagybetűt csak a fontosnak tartott szavak kapnak, a sorvégi elvá-

lasztás is igen különös: vízszintesen húzott két vonal (=) jelöli a sorvégen, de néha a következő sor elején is.

Mind funkcionális, mind pedig formai szempontból érdemes megfigyelni a rövidítések változatos rendszerét is.

Egyes betűknek több paleográfiai változatát is megtaláljuk a levélben, pl. az s-nek 3 formája van.

A levél írója *enyhén ö-ző nyelvjárású* lehetett, pl. mindön, szörint, embör; de néhány *i-ző* alakra is van példánk: pinz, nemzetsíg, ínsíg.

3. 5. A szöveg alaposabb nyelvi vizsgálatát itt most mellőzve, egy dolog — ami e szövegek korszerű feldolgozását és közlését megköveteli — mégis felszínre kívánkozik: ez a *téves olvasatból eredő hibák hagyományozódása*.

A jelen levél szövegének néhány mondatát Borovszky a *Századok* említett számában több olvasati hibával közli, pl. *örözvén* helyett *érezvént* olvas, szavakat hagy ki, és szórendet változtat.

Borovszky téves olvasatának egy része még tovább „formálva” bekerül az 1983-i *Szeged története* I. kötetébe.

Amennyiben az ilyen és hasonló típusú írott szövegek közlését egy, a nyelvtörténeti ismereteken alapuló szövegfeltárás előzné meg, el lehetne kerülni az olyan tárgyi tévedéseket is, amire pl. Szakály Ferenc könyvében bukkanunk, amikor a *szivatolt hal* kifejezésnek a szerző a *rák* jelentést adja.

Talán nem tűnik túlzott szörszálhasogatásnak, ha a történeti hűség és pontosság mellett egy bizonyos fokú nyelvi pontosságot és következetességet is elvárunk.

4. E rövid panaszlevél-szöveg a feudális bácskai falu életét, küzdelmét villantja elénk. Érdekes adatokat kapunk elődeink foglalkozásáról, életviteléről; ma már jórészt ismeretlen kifejezéseket, halneveket (pl. *pozsár, söreg*) fedezünk fel benne.

A levelet művelődéstörténeti, helytörténeti és egyéb értéke mellett felbecsülhetetlen forrásanyaggá teszi anyanyelvűsége. Tájegységünk embeérének spontán tisztaságú anyanyelve szólal meg benne, egy több száz éves nyelvhasználati forma, amelyet csak írott anyanyelvi források segítségével tudunk rekonstruálni.

Ez a levél tehát nemcsak fontos *történelmi dokumentum*, hanem pótolhatatlan nyelvtörténeti forrás — n y e l v e m l é k.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÚTBAN AZ ELÉGIA FELÉ

Koncz István: *Ellen-máglya*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Az élet képtelenségeitől s önnön tudata lázaitól egyaránt szenvedő költő ma gyakran olyképpen szegül szembe a végső értelmetlenség veszélyével, hogy a „naivitásra” valló régi és újabb poétikai eszközöket mellőzve, halmozza, ömlesztzi a szavakat, nem kevesebbet remélve, mint hogy ily módon biztos szellemi támpontra lel a lét kihívásai ellenében. Efemer képzeleteinek salakhegyeiben, kiégett szóképeiben, botladozó ritmusú soraiban, ha eszmélni tudna, magára ismerhetne a világ, mely egy irracionális megszállottság jegyében, mind keményebb és ijesztőbb ellentmondások között vergődve a teljes értékű jövő csodaszarvasát űzi, üldözi szüntelenül.

A modern költői törekvéseknek azonban van egy más, az iméntitől alapvetően különböző változata is. Akadnak költők szép számban, kik a lehetetlenség, a széthullás, a távlatokat betemető kuszaság láttán nem a valóság antipoétikus „tükörképét” kívánják megalkotni, hanem a múltaknak, az idők teljességének vizébe merülve ma is a létezés lényegét fürkészik, anélkül, hogy a zsákutca újra meg újra fölrémlő képe elől illúziók vagy olcsó utópiák felé próbálnának menekülni.

Koncz István ilyen költő. „Homo moralis sum” — vallotta nemes pátozzsal csaknem három évtizeddel ezelőtt, bizakodón, huszonéves indulattal, s bár lírája időközben új színekkel és mondandókkal gazdagodott, legújabb kötetének tanúságaként etikai magatartása a régi. Akár indulásakor, ma is felelősség hatja át alkotásaival szemben, ma is a tudatosság vezérli, ma is tartalmi és formai időszerűsége törekszik. Versei zömmel mozaikszerűek. Képzelete meglódul valamely irányban, fontos információig jut el, de már a következő pillanatban elszakad a gondolat fonalra, újabb információk tolnak előtérbe, s a költemény végül czekeknek az egymást követő, kisebb közlésegségeknél interakciójában valósul meg, olyan mozzanatokkal ötvözve egybe, amelyeket eszmei következtetések levonása végett nem lenne szabad kimetszeni a versekből. Annál kevésbé, mert nála eszme és hangulat nem egyenes vonalúan bon-

takozik ki. A szöveg minden pontja archimedesi pont, azt a paradox benyomást keltve, mintha a költői üzenet nem is a verssorokban, hanem valahol „fölöttük”, egy más dimenzióban volna megragadható. Koncz István eljárása azonban, mondanom sem kell talán, nem technikai jellegű. Kezdetről fogva meghatározó élménye a „minden egész eltörött”, a diszharmonia, a végső cél hiánya, s épp ezért tudatának elárulása nélkül aligha vállalhatná a felszínborzoló, folytonos szép éneklést.

Kitetszik ez lírájának visszatérő motívumaiból is, amilyen a tudat, a lét, a világ, a történelem. Ezek a fogalmak hálózattá állnak össze a versekben, s csaknem kivétel nélkül vastag homály hull rájuk. Az „elrévedt történelem” bazárba szorul itt, a hol jópofa, hol rohadt világ a túl korán elért szerető módjára kelletti magát, az eszme „agymosott ripőkök, szörnyetegek között” vándorol, s létezésünk „aranyhomokkal hintett, szűzi porondján” „örök életűnek látszik” a cirkusz. A racionálisan tételezhető kiutak mindegyike lezárult tehát, a költői eszmélkedés elérkezett addig a pillanatra, amikor már-már az illúzió is távlatot kínál, a szeretet és a gyűlölet pedig egyaránt kilátástalan, mert az élet halálig tartó látványos ceremóniának tűnik csupán. Van ezekben a sötétben felizzó konstataciókban valami felszabadító, hiszen technikai fejlődéssel, devalválódott vagy dogmává zápult eszmékkal, önpusztító balgasággal, fogyasztói mentalitással megvert korunkban minden gondolkodó elme értelemadó, biztos pont után sóvárog, ám ennek ellenére Koncz István költészetében mégsem ezek a szentenciózus kitételek az igazán fontosak. Egyrészt, mint jeleztem már, nem lehet őket maguknak a verseknek a veszélyeztetése nélkül kiemelni, elkülöníteni, másrészt viszont, s ez sem mellőzhető körülmény, esetenként tiszta absztrakciók közegében bukkannak föl, s ilyenkor, erős fényük ellenére, maga a vers válik problematikusná. Koncz István lírájának emlékezetes, mellőzhetetlen darabjai épp ezért a „tájversei”, melyekben reflexivitás és képiség maradéktalanul kiegészíti egymást.

Mint ismeretes, költészetében régóta alapfontosságú a táj. Már első kötetében tökéletes, elragadó biztonság, amely mindig „befogadja a társtalan ütemet”. Nem poétikus elemekben gazdag, önfényében tündöklő díszlet tehát, hanem biztonságos azilum, ahol a lélek átmenetileg föl tudja oldani az ellentmondásokat, melyek a társadalmi életben rendszerint föloldhatatlanok.

Meggyőzően példázza e tényt egyebek között *A Tisza partján* című verse. „Háború lesz” — üti le az első hangot a költő, a következő pillanatban azonban változtat magatartásán, s mintha a balsejtelmű profécia egy csöppet sem érdekelné már, lassú ütemben végigpásztáz tekintetével a tájon. A fűz és a jegenye apró pelyheinek látványa még csendes nyári idillt ígér, de ha továbblépünk, gyorsan kiderül, hogy a versbe épülő természeti képek rendjét és hangulatát nem azoknak tárgyi valósága, hanem az eszmélkedő tudat határozza meg. A madár rajzolta

égi kör lezárul, hurok szorul a szemhatár köré, a nyárfasor szorongva menekül, idegen napsugár villan a vízen, s a lírai én kisvártatva rá-döbben, hogy a létezés már csak kép, makacs látvány, mely a múltból visszajár. Erős természeti-tudati párhuzamok növelik tehát a vers hír-értékét, ugyanakkor pedig egy sajátos „alászállásnak” is tanúi vagyunk. A költői tekintet előbb az eget, a fákat, a távlatot kémleli, később a part és a víz felé ereszkedik alá, majd a József Attilára emlékeztető „Nehéz a lég” elhangzása után szinte odalapul a „rabszolga humuszhoz” — a versnek tán legszebb pillanatát hozva létre, midőn már azt sem lehet eldönteni, „valóság-e a távoli harangzó, / vagy csak bent szól, / Petőfi verseiből”. Súlypontot alkotó pillanat ez. Az elme fogékonysága, nyíltsága itt már végső határt súrol, amely mögött nem más: az elmondhatatlan lényeg húzódik meg. E pillanat erőterében a tájversnek induló költemény létverssé súlyosodik, az elégikusságnak olyan felhangjait is megszólaltatva, amilyenek azelőtt Koncz István költészetében nemigen voltak hallhatók.

A klasszicizálódás, a teljes beérés jegyeit mutatják ilyen típusú versei, melyekig mindenekelőtt azért juthatott el Koncz István, mert sohasem hallgattatta el lényének belső szavát, és sohasem hunyta le szemét a világ előtt, ellenkezőleg, félelmek közt hánykódva is mindig higadt okossággal vette számba a tényeket. Költőnek pokolra szállni manapság, másként talán nem is érdemes.

UTASI Csaba

ELLEN-KÖSZÖNTŐ AZ ELLEN-MÁGLYÁHOZ

Tisztelt közönség, kedves barátok, s mindenekelőtt: kedves barátunk, a Szóban, Koncz István!*

Egyre fogynak — s egyre szaporodnak körülöttünk az irodalmi ünnepek. Igen, fogynak is, szaporodnak is egyidejűleg; fogynak emberarcú, bensőséges ünnepei az alkotó szónak, a megküzdött, megharcolt alkotói csatáknak, teremtő megvalósulásoknak, és sokasodnak, ijesztően sokasodnak az intézményvigyorú, formális és lélektelen álirodalmi álünnepek, az elgépiesedő tér és idő biztos és félreismerhetetlen kórtünetei. Avagy az *Ellen-máglya* költőjének szóhasználatával: az „egyre torzuló gesztusok Parnasszusának” tünetei...

Amikor jelen ünneplő szerénytelenségére esett az utólagos választás, hogy Koncz István életművének annyi más és annyi jóval-jóval avatottabb értője és szakértője helyett épp ő tartsa az egyik ünnepi mél-

* Elhangzott 1987. december 11-én Kanizsán, az ötvenéves költő jubileumi estjén

tatást, akkor, természetesen, annak a titkos magánreménynek az igézetében adta meg a gyors és boldog igent, hogy ez az ünnep, e mai, e mostani és itteni jubileum az alkotói szónak ama egyre ritkuló köszöntésmódját fogja példázni. A teremtés cikornyátlan, egyszerű, tehát alighanem egyedül igaz üdvözlésmódját. Amikor is az intézményes csinnadrattát, a protokollvendégek protokolljelenlétét és egyebeket az egy vagy néhány, a tíz vagy húsz vagy valahány értő és érző és együttérző kortárs, ember-társ, az ünnepeltünk több mint három évtizedes alkotóújtját szolidaritás azonosulással kísérő valódi ünneplő jelenléte fogja helyettesíteni. Mégpedig abból a közvetlen életközegből mindenekelőtt, amelyben ez az út fogant, s amelyhez ismételten vissza-visszatér.

Ennek a titkos — és lám, most nyílt színen bevallott — elvárásnak a jegyében kellett hát elgondolni e köszöntő szövegét is. Eleve kirekesztve, kizárva belőle mindent, ami pusztán szakmai, szakirodalmi, szakkritikai, s csakis és csupán arra hagyatkozni, ami intim és élményi.

Tizenhét évvel ezelőtt — kimondani is sok! — jelen méltató ünnepeltünk *Atértékeléséről* írt méltatást. Elmondta benne, milyen szellemi izgalmakat váltott ki s milyen értelmiségi magatartásképzeteket idézett föl számára az az első, s máris klasszikus szigorral kiérlelt verseskötet. Elmondta, például, hogy azok a versek az ő számára a dramatikus lét pátoszmentes vállalásáról tanúskodnak, s mentesek a szellem mindenkori nyárspolgárainak idillbe révülésétől, ugyanakkor pedig a szellemi akció — hah, a „szóakció”! — programatikus igényétől is. Egyidejűleg ellenhedonista és ellenheroikus szellemi magatartást revelálnak tehát egyetemes kételyükkel, azzal a mély, elemi szkepszissel, amelyet az *Atértékelésben* nem ellenpontoz sem a fatalizmus, sem a hívőség...

És épp ezzel: az értelmiségi hívőantitüddel kapcsolatban fogalmazta meg az akkori méltató azt a várakozó záradékot, azt a számára legfontosabbnak bizonyult „nyílt kérdést”, mely mai távlatból, tizenhét év múltán, inkább az akkori kérdezőre s az akkori korszellemre vet utólagos fényt, semmint az akkori verseskötetre.

Azt írta ugyanis a méltató, az *Atértékelés* szerzője „nem »megrögzött« szkeptikus, nem dogmatikus hitetlen. Ezzel magyarázható, hogy szkepszise stílári megnyilvánulási formája a viszonylag lágy irónia, nem pedig a nyelvöltögető szarkazmus. Költői útján így még minden lehetséges: életérzése nyíltságánál, lezáratlanságánál fogva nem lehetetlen az sem, hogy mai iróniája cinizmussá acélosodik, de az is elképzelhető, hogy életútjának egy esetleges »Dreyfus-pöre« átbillenti őt a racionális, a nem fanatikus hívők táborába.”

1970-et írtak, amikor e várakozó kérdés elhangzott. A kontinenseket megborzongató, az akkori világifjúságot s részben az akkori világproletariátust is tűzbe hozó *hatvannyolc* lázai nem ültek el még tehát, még pislogott — ha nem is lobogott már — a remény, hogy a hatvannyolcas impulzusok következményeként ez az utolsó századnegyed az évezredben talán meghozza majd mindazt, amit 1917, '18 és '19 oly

ígéretesen anticipált, s aztán oly durván cserbenhagyott. Ez a remény éltette akkor — s hol van már a tavalyi hó? — a nyilván még fiatal méltatónkban is ama „racionális, nem fanatikus” hívőséget, amelynek, mi tagadás, ő-„szóakciósa” akkortájt szerette volna „megnyerni” a tábornalanul és reménytelenül csatázó, költői magánharcait kanizsai elszigeteltségében vívó íróársat, is...

Csaknem két évtized múlt el azóta, s Koncz István 1978-ban napvilágot látott kétnyelvű kötete, s most e legújabb, az *Ellen-máglya* is a kiérlelt költői szó meggyőző erejével tanúsítja, hogy már akkor, az *Átértékelés* lapjain is őneki, s nem pedig a hitet sóvárgó és hitet kolduló méltatónak volt igazá.

Hisz mindaz, ami azóta a század- és ezredvég történő történelmében lezajlott, maga is az *Átértékelés* meg nem vesztegethető illúziótlanságának, a pillanatnyi, gyorsan tovatűnő „hatvannyolcakkal” sem kiengesztelhető hitetlenségnek utólagos igazolása. Kéteye komolyságának, megalapozottságának, kor-szerűségének ismételt megerősítése.

Márpedig Koncz István újabb költészetének is legfőbb tanítómestere — a történelem. Az újratörténő, önmagát ismétlő, a maga *előtörténelmi* természetrajzát újraprodukáló történelem. Avagy az *Ellen-máglya* egyik találó szókapcsolatával élve: az „eltévedt történelem”...

Innen van az, hogy e legújabb kötet történelemélménye az atavisztikus emberiségtragédia folyamatosságának, illetve az örök életű historiai Cirkusznak a végpontjai között hanyódik, ott nyer több változatban is illúziótlan lírikusi megfogalmazást, miközben e tragikus cirkusz jelen szakasza is kegyetlenül pontos minősítésben részesül: „a törpe huszadik század”...

Természetes mindezért, hogy a kötet alkotói hitvallását, ars poeticáját nem a *máglya*, hanem az *ellen-máglya* jelképezi; nem az önkéntes alkotói mártírium patetikus *vállalásának*, hanem ironikus-keserű *elutasításának* a programja.

E mély, elemi, lázadó tagadás szép megvalósulása például a *Koreográfia* *Don Quijote szerepére*, melyben az értelmiségi heroizmus lehetetlenségét, haszontalanságát és értelmetlenségét a korszerű poeta — Don Quijote képzete sugallja, a tragikus Kalandoré, akinek már *szélmalma* sem maradt... A *Fehér-fekete operettben* viszont ugyanennek az alkotói létélménynek a groteszk képek egész sora biztosít hiteles kifejezést; és explicitet, közvetlen jelentésűt is:

... hülye
kéjjel lehet csak
a húsnak örülni írni
a verset
tépni a szép erkölcs rongyait
üvöltöni
a fájdalmat gyanús

*ütemre libegni ítéletet
hirdetni politikát festeni
az égre és rácsok közé
mozaikból
kírakni egy célféle
jövőféle trükköt amiért
érdemes meghalni*

Ezzel a mély illúziótlansággal, súlyos reménytelenséggel vállalja tehát az újabb Koncz-líra is a több mint dramatikus lét folyamatos kihívásait, s ha az első kötet óta, avagy az ígéretes *hatvannyolc* óta továbbévelygett két évtized — e permanens kihívás, e tartós létprovokáció, ez az egyetlen ronda-nagy „Dreyfus-pörnek” is fölfogható majdnem-negyedszázad — nem is hozta, nem is hozhatta meg a *hites* „szó-akció” igényét, tovább hevítette, acélosította a nem kevésbé értékes *hitetlen* aktivizmusét. Amelyhez — mint a *Hosszú tél után* című, remek programversben olvassuk — „elég remény” a póre, „csupán hűségből” vállalt olyan-amilyen lét is, aminek *ellenében* kap egyféle paradox értelmet — értelem fölötti értelmet — az alkotás, a magvetés, a teremtés hűtlen hűsége:

*sietni kell hát
a maggal, rüggyel,
s ha maradt még, —
bár céltalan is, —
ez egész rohadt
világ ellen —
a lázadással — hűségesen*

Magától értetődik: nem csak önmagában ez az illúziótlan, s mégis komoly tartású, szívós helytállásra képesítő világlátás teszi egyedülállóvá Koncz István költészetét a jugoszláviai magyar lírában. Életszemléletben és életérzésben akadnak rokonai honi költészetünkben is, ám az a mód, ahogyan a szóban forgó korélményt és élménykört összetéveszthetetlenül egyéni műformába és félreismerhetetlenül sajátos szabadversritmusokba önti: ez biztosítja lírájának alighanem utánozhatatlan egyediségét.

Azt ígértük, itt és most nem bocsátkozunk e sajátos lírai laboratórium műhelytitkainak szakmai vizsgálatába. Állapítsuk meg csupán azt, hogy e legújabb kötet is meggyőzően tanúsítja: szerzője irodalmunk szó szoros értelmében vett *gondolati* költője, legteljesebb és legkiteljesedettebb *reflexív* lírikusa. Mégpedig nyilván annak hála, hogy alkotófollyamatából eleve kívülreked a természeti, a közéleti, a szerelmi és minden más valóságfelszín jelenségrétege, s az impresszionisztikus hangulattartalmak kifejezése helyett mindenkor a gondolati általánosítás,

jelképesítés, lényegszublimálás eszköze minden. A Tisza és Kanizsa éppúgy, mint a Balkán vagy a Mediterráneum, az ókor mitológiája vagy a Biblia hasonlóképp, mint évezredünk régi és új történelmi alakjai s az irodalom és művészet költőnk számára jelképes értékű személyiségei.

A hagyományosan érzelem- és hangulatközpontú, nemritkán pedig egyenesen afilozofikus (vagy „fűzfafilozofikus”) magyar líra újabb kori történetének egészében is sajátos hely illeti meg tehát Koncz István reflexív költészetét, amely úgy képes reflexió lenni — korszintű reflexió a korszerűtlenül atavisztikus korról és korról —, hogy eközben nem szűnik meg lírának maradni sem.

Köszöntsük hát a századvég költőjét, a költőt a századvégről, a költőt az anyanyelv déli végeiről, a költőt Kanizsáról, Kanizsa költőjét az ezredvégi — Európából . . .

BOSNYÁK István

TÁJ ÉS LÉT — KÉTELYEKKEL

„Én, Koncz István, ezerkilencszázharminchét
augusztus huszadikán születtem, és
azóta sem
törődtem
bele a világba”

— írja Koncz István *Én-vers*, vagy *líra* című versében, amelyben, az é után, szinte a bele nem törődéshez erőt gyűjtő lélegzervételt is halljuk, és megállapíthatjuk, hogy egy kicsit megint elkéstünk, itt, Kanizsán*, ezen a fagyos, kristályos, téli estén, mert a költőt és barátot nem a soraiban mindig máglyaként lángoló nyárban, rozsdálló agusztusban köszöntjük. A jövőben rejtező idők messzi horizontján, vagy ahogyan költőnk nevezi, „a rajtam túlnövő időben” (*Himnusz—Suicid*) azonban csak parány ez a késlekedés. Másrészt itt és most egy konstellációnak együtt ragyog több csillaga: velünk a költő, körülöttünk a szülőföld mint táj és létforma, a verseket egyszeri megismételhetetlenségé szövből élmények őstalaja, a kikericsé, a kiirtott erdő, a rét, a fűszálon araszoló, a versről is meztelen metaforaként árulkodó bogáré, a leeresztett redőnyű házé . . .

Jó alkalom, hogy Koncz István új kötetének, az *Ellen-máglyának* vérvörös betűi melengetően izzanak a Maurits Ferenc tervezte borítón, s rá kristályfehér derengéssel felel a pőrén remegő agy- és idegpályaszövevény. Ez pedig egy másik derengést idéz, a *Tél, kristály és Etelkát*:

* Elhangzott Koncz István *Ellen-máglya* című kötetének kanizsai bemutatóján

„A kristályban zene is szól,
csábító fehér-végtelenség szólít, —
emlékezés-e a világ csak, vagy utáztat,
bennem a képe mindig ugyanaz,
mint nyáron, s a kristályok meghalnak”.

Igen, a kristályzene mérhető a konczi vershez, annak belső állagában látszólag véletlenül, ám valójában rendhez igazodóan tördelődő rianások. A zene, amely — mint maga Koncz István mondta a drága barát, Dobó Tihamér ravatalánál — „némán és keserűség nélkül perme-tezi eléd valahonnan, egy értelmetlen múltból az időtlenséget”.

A zene nyelvén könnyű ezzel a lírával is feleselni. Parttalan zuhatagai talán onnan omlanak alá, ahová költőnk közelít: „teljes hidegvérrel közelítem meg az örültség határát, ezt a roppant kék teret (*Magda*). Tér és szín, látomás és gondolat mikrokozmoszának méltó társai a zenei ellenpontok, mert szintén tervszerűek, mégis indulatiak.

De mit tegyen a Koncz István-i verssel a tapasztalati fogantatású, értékelő szó? Pedig értelmi-logikai szerkezetű anyaga rokonnak látszik e versekkel, amelyekből kemény, fogalmi vererű motívumok csörgedeznek felénk, mint *mérnök, ügyész, bolsevik, alapítás*, vagy a klasszika-filológia bő apparátusa. Végül azonban — mondhatni, a vers születése előtti belső katalizmák izzásában (máglyáján) — olyan láthatatlan, de áthatolhatatlan üvegestté alvadnak össze, amelyről az értelmező szó tapogató ujjai karcolása nélkül siklanak alá. Közegváltásaiban e fogalmak észrevétlenül foszlanak szét roppant firmamentumokban, vagy szivárognak le a mikrovilágokba. (m.)

Mindazonáltal nem vitatható el ettől a lírától az indulat, még az áhítat sem, amely hideg küzdelmekből, a kiközösítő magányból árad felénk.

Ez a hideg izzás, a szorongás, a régvolt csalódások fémes szájíze alá-zatra inti a *trükkökhöz, szajkózáshoz* — mindkettő kulcsszó a kötetben — szokott befogadói magatartást. Az *Alapítás, A Tisza partján* és minden vers, amely köztük van, gyémántkeménységgel áll ellen a valójában rég holt automatizmusú versértelmezésnek, amely tájban, alföldben, szabadságban, szerelemben gondolkodik, s a műélvezet élményét a kicsomagolás, elraktározás műveleteivel keveri össze.

Ezek a versek nem törleszkednek ledér kedvesként hozzánk, ezeknek elébe kell mennünk. Ennek az élményautomatizmust elakasztó győzelemnek mély okai vannak az élménykezelésben, versépitkezésben, amelyek kibontására nem is futja időnkéből. Jó, ha az alkalom egyetlen kihívására válaszolhatunk, úgy, ahogy: van-e és milyen a kapcsolat a költő és Kanizsa, a táj és létélmény között? Előre kell bocsátanunk, ennek a kérdésnek minden dimenziója nagyon bonyolult, és talán a vajdasági költői létformával nyílik egybe. Hogy lehet együtt élni ezt a két lét-dimenziót, a kisvároshoz, a foglalkozáshoz kötődő egzisztenciálisat és a

vele együtt lélegző költői attitűdöt. Kiút-e még Berzsenyié: „Kanácom pislogó lángját szemlélem / A képzelet égi álmába merülök / S egy szebb lelki világ szent óráit élem”? Koncz Istvánnál nem, mert nincs két világ sem, csak egyetlen, és ebbe a verse gyémánttűhegyként, radikálisan hatol, s a világ verssé, a vers világgá válik. Ilyen látásmód felülnézetből megszűnik az urbánus—nem urbánus a tájhoz kötöttség kategóriája is, amellyel pedig költészetünk így vagy úgy sokat vívódott, talán vívódik ma is.

Innen sajátos és talányos Koncz tájverse is, ha annak nevezhetjük a totális létélményt hordozó közeget, amelyben a külvilág a művészi mágia hatására maga szerveződik eszméket, gondolatokat hordozó metaforává, tehát gondolattá, a versnek pedig saját belső tájai, térbeli összefüggései vannak, a gondolkozó szem és a látó agy metamorfózisává lényegül. És valóban: van-e határ a külvilág és a lélekvilág között? „Emlékezés-e a világ, vagy csak utánzat?” — idéztük fentebb. „A tények lelke a táj” — áll *A Tisza partján* című versben, máshol „az ólomszürke felhők és a gondolat dolguk után látnak” (*A füst dolga*).

Másrészt „a pamlag fényes simítású tájat rejteget” (*Fehér-fekete operett*); „Mesém ma fáradt, tájai kuszált vonalak” (*Orgonák*). Még intenzívebb ugyanez *Az elvarázsolt iránytűben*:

„Nagy fehér sirályok itt
a tájak, kép-testük
akár az óceán, vagy
égbolt összemossa a tárgyat, —
hunyorít a tárgy is, s már csak az
utas szemé a határ”

A Kanizsai tájképben „a kérész-lét, mint tükör, rögzíti a tájba a képet”.

Ehhez az átértékeléshez járul még egy sajátos tér- és időfilozófia. A téré olyképpen, hogy Koncz István tájra, világra szemlélődésében kiszűrődik a középdimenzió, a second plan, amellyel a szem a tájelemet elsődleges összefüggéseibe illesztené, csak nagyközeli és nagytávoli van, filmnyelven szólva, és nagy hiba lenne ezt csupán nézőpontként kezelniünk. *A szép Tisza és másban*, amely félelmetesen emlékeztet Dobó Tihamérnak csak a Tisza víztestét, síkját ábrázoló egyik képére, írja: „A part ellenségem.” *A Tisza partjánban* csak partközeli van és a jegenyék messzi „menetelő” sora.

Az ily módon szinte reflektorszerűen kiragadott világelemek alkalmassak új életükre, már egyikük sem kilesett véletlenség, szerveződésükben pedig beépül egy különös idődimenzió. Az azonos percepciós síkon fel-tűnő képi elemek különböző idősíkokban átélte, a versmértékű emlékezetben rég alámerült élményekből akkumulálódik, de csak abból, ami

egyszer már Noé bárkájába (a motívum a *Botanikában*, az *Elvarázsolt iránytűben* is felmerül) bekerült.

És amit e tér- és időelmozdulások játéka közben átélünk, az csak Vasarely mozgó kompozícióihoz hasonlítható. A variáció végtelen. Így „a halász (...) ezer éve figyeli már a magányt” (*Kanizsai tájkép*). A megölt táj helyén a gyermekkor titokzatos erdeje burjánzik (*Itt valaha erdő volt*), és *A Tisza partjánban* „a létezés csupán csak kép, egy macacs látvány (...) amely a múltból visszajár”. Innen már csakugyan „alig kivehető, hogy valóság-e a távoli harangszó, vagy csak bent szól, Petőfi verseiből”.

Mármost hogy benne van-e mindebben Kanizsa? Igen, élően, néha borzongatóan, saját élményeinket magához vonzóan — nekünk, éppúgy, mint Tolnai Ottónál is. Hogy benne marad-e a „rajtunk túlnövő időben”, azt majd megítélik azon idők versolvasói.

PAPP György

„HOGY NONSTOP LEGYEK”

Milorad Grujić: *U ponoć iz neke mračne kuće negde u svetu*. Matica srpska, Újvidék, 1986

Milorad Grujić első elbeszéléskötete (két verseskötet után) átgondolt, kialakult prózavilágról tanúskodik. Nyoma sincs keresgélésnek, mellébeszélésnek, elbeszéléseinek zöme a maga nemében telitalálat. Az *U ponoć iz neke mračne kuće negde u svetu* (*Éjfélkor, valahonnan a világ egy sötét házából*) című kötete tizenkilenc nagyon változatos tematikájú művet tartalmaz. Az ötletgazdagság és a rugalmasság azonban, mellyel Grujić a legkülönfélébb élethelyzetek művészi ábrázolásához hozzájár, végül is ugyanazon írói világkép feszítőerőit hozza mozgásba.

Elbeszélései a hagyományos, történetre épülő műfajfelfogás termékei. Hús-vér figuráit reális szituációkba helyezi; az események ok-okozati láncolata, időbeli kötődése logikus rendben tárul föl előttünk. Annál meggyőzőbb lesz az elbeszélésekbe beszívargó *fantasztikum*, amely a valószínűségből kinőve, általa behálózva a maga groteskségének realitásérvényt szerez.

A kötet legtöbb darabja én-novella, a főhős egyes szám első személyben tesz vallomást küszködéseiről. Az olvasó így mindig belülré kerül, azonosul az aktuális tudattal, s ez nem lényegtelen mozzanat a hatásvizsgálat esetében. Az elbeszélések magva általában valamiféle *nyomozás, próbálkozások sorozata, rejtélymegfejtés*. A főhős mindig valamilyen *játékba* keveredik, melynek során fizikai és szellemi *találékonysága* méretik le a tragikomikus abszurdot súrolva.

Az első két elbeszélés attraktív fantasztikumra hangsúlyozottan explicitálja az író fikatív elemeket beépítő törekvését. A leghétköznapibb, konkrét valóságba (Zrenjanin, 1971; Sremska Kamenica) ágyazott helyzetteremtés utcai kis szenzációkhoz kötődik: az egyik a cirkuszi akrobatanővel nyélbe ütött szerelmi légyott, a másik elbeszélésben pedig a strandról hazatérő fiatalemberek tusakodása. A közönségesnek induló történetek azonban poénszerűen fantasztikumra siklanak, s groteszk erotikummal színeződnek: az akrobatanő önnön méhébe visszatérve lenyeli önmagát; a birkózók közül pedig az egyik élve megnyúzza a másikat, aki viszont utolsó erőfeszítésként leharapja ellenfele nemi szervét. Az eseményleírások az izgalom fokozásán alapulnak, s a csúcsponton fordulatra torkollnak. Groteszk fantasztikus fordulat billenti át a történetelvű, hagyományos elbeszélést a modern próza tartományába.

Ennek a dinamikát igénylő, emberközeli írói látásmódnak van bátorsága ahhoz, hogy ne rugaszkodjon el messzire az egyszerűtől a mai modern prózában kötelező absztrakt konstrukciók és esztétizáló, könnyen kiüresedő, öncélúvá váló formamegoldások felé. Életszerű atmoszférát teremt még a kimondottan fikción alapuló fabula esetében is: a címadó novella eseményei 1828-ban „történnék”. Kézsmárkon Jovan Sterija Popovićtyal. Az életszerűség kulisszái teszik lehetővé az emberi *tettvágy*, *szenvedélyesség* és *lázáadás* forrásainak megjelenítését, ami ennek az írói világréképnek a leglényegesebb mondanivalójaként sugárzik az olvasó felé. Grujić hősei égnek a tennivágyástól, szenvedéllyel vetik magukat bele abba a „játékba”, amelybe éppen belekeveredtek: birkózásba, sakkjátszmába, lottózásba, jeladásos, néma szerelmi kalandba, tolvajkeresésbe, levelezésjátékba, önmegvalósítási harcba. Komolyra forduló játszmák ezek, melyeknek komikus, felszíni fordulataitól egy gúzsban vergődő személyiség teljes benső világa remeg meg. E kettős dimenziótól nyernek Milorad Grujić elbeszélései mélységet. Ezt a kettősséget végső soron egy enyhén groteszk, a lázáadás lehetőségében még bizó rezignációban összegezzhetjük: a kised avagy közönséges történet keltette mosoly végül keserű fintorrá változik: a játékból elszánt játszma lesz, mely kivívja megrendülésünket. A kisember-hősök sekélyessé torzuló létezésük útvesztőiben teljes mivoltukkal vannak jelen.

Az abszurd lét elleni robbanékony lázáadás kitűnő megfogalmazása a *Műlnak a napok mint a kutyák* című novella. A Grujić-próza nem csekély társadalombírálati éle ebben a társadalomban élő individuum túrheteretlen légszomja itt radikalizálódik legjobban. Az ember legnehezebb tulajdonságának, a teremtésvágynak a himnusza ez a mű, mely sikolyként visszhangozza e megnyomorított vágy torztüneteit: „... Muszáj valamihez fognom, különben szétrobbanok! Muszáj valamit kiüldözni magamból, muszáj, hogy felhívjam a figyelmet magamra, tennem kell valamit, hogy másképp érezzem magam... Muszáj valamit csinálnom, muszáj valamit csinálnom, ismétellem magamban, követ kell őrlöm, vasrudakat hajlítanom, egy órán át szakadatlanul köpködnöm,

botrányt keltenem, hogy megegyem a radiátort, hogy forró olajat igyak, hogy nyeljem és okádjam a tüzet, amit magamban érzek, hogy elaltassam, hogy meggyújtsam, hogy repüljek.”

CSÁNYI Erzsébet

A PUSZTULÁS KULISSZÁI

Spiró György: *Csirkefej*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987

Spiró György második drámakötetében az öt évvel ezelőtti *A békecsászár* világtörténelmi kulisszáit a mindennapi élet közege váltja fel. A történelem színpadán vagy a magyar végvárokon zajló öldöklések ebben a kötetben a köznapi emberi kapcsolatok kiürülésévé, erkölcsi pusztulássá válnak. A perspektíva megváltozása: az egyetemes létfilozófiai madártávlat felcserélése a hétköznapi naturalizmusát előtérbe helyező mikroszkopikus nézőponttal azonban nem csupán változásokat eredményezett, és nem is érvényes külön-külön a két kötet minden művére. A *Csirkefej* éppúgy megújulás, mint folytatás éppúgy állandóság, mint átalakulás.

A könyv egészét színpadi műveinek előző gyűjteményétől a kötet alcímével határolja el a szerző. *A békecsászár* könyvborítóra helyezett alcíme ez volt: *drámák*, a *Csirkefejé* viszont így határozza meg a kötet tartalmát: *darabok*. A különbség látszatra jelentéktelen, hiszen a két kifejezést szinonimának is tekinthetjük. Hogy itt mégis többről van szó, azt Spiró *A közép-kelet-európai dráma* című műve megállapításával igazolhatjuk. Ebben a munkában a szerző maga tesz különbséget dráma és darab között. A két fogalom elhatárolásában — mint írja — „nem műfaji megkülönböztetésről van szó, hanem az írott szöveg akтуális funkciójának rögzítéséről; esetenként tragédia, színmű, komédia, bohózat, melodráma, társadalmi darab, történelmi dráma éppúgy lehet *dráma*, mint *darab* (...); mindig a gyakorlat dönti el, vajon drámáról vagy darabról kell-e beszélnünk. Röviden: darab az, ami az adott színház lehetőségeire és igényeire szabva, előadás céljából íródik; dráma az, amit — az író szándékától esetleg függetlenül — az adott színházban nem lehet eljátszani, színpadi létezése nehézségekbe ütközik”.

Hogy Spiró elméleti megállapítása drámaírói tevékenységére is igaz, az abból is látható, hogy *A békecsászár* és a *Csirkefej* valóban nem műfaji megkülönböztetésként használja a dráma és darab kifejezést: mindkét kötetben találhatunk az író által drámának és tragédiának minősített műveket. A szerzőtől idézett *gyakorlati szempont* pedig tökéletesen érvényes a két drámakönyvre: *A békecsászár* öt drámája mindmáig, előadatlan, ellenben a *Csirkefej*ben található öt darab mindegyikét már legalább egy magyar színház bemutatta. A *Jeruzsálem pusztulását*, ezt a Katona József ifjúkori szomorújátékából írott darabot 1985-ben

Zalaegerszegen, *Az imposztor* 1983-ban a budapesti Katona József Színházban, *A kert* 1984-ben Kaposvárott, az *Esti műsort* 1983-ban a Nemzetiben és Békéscsabán, a címadó és kötetzáró *Csirkefejet* pedig 1986-ban ugyancsak a Katonában adták elő. A két kötetben egymást követő dráma- és darabciklust az alkotói módszerben bekövetkezett váltásként is értelmezhetnénk, s ebben kézenfekvő érvnek bizonyulhatna az az adat, hogy *A békecsászár* 1981-es keletkezésű drámával zárul, a *Csirkefej* darabjai pedig 1981–85 között keletkeztek. Spiró azonban nem az *Esti műsor* óta ír darabokat; a *Nyulak Margitját* 1978-ban mutatták be Pécsen (ez volt az író első bemutatott műve), a *Kalmár-bélat* pedig 1980-ban ő állította színpadra a Játékszínen. Ez a két mű ugyancsak megfelel a Spiró által darabnak nevezett színjátékfogalomnak.

Az új drámakötet nem a bemutatók és nem a megírás sorrendjében közli a darabokat, hanem az egyes művekben megjelenített (történelmi) idő egymásutánjában. Így az öt drámában a következő utat járjuk be a pusztulás kulisszái között: az ókori Jeruzsálem, a múlt század eleji Vilna omladozó színháza, az 1954-es Budapest egy budai villájának burjánzó kertje, egy magyar lakótelepi lakás napjainkban és egy külvárosi belsőudvar (ugyancsak manapság) a pusztulás közege. Kulisszája és perspektívája miatt a *Jeruzsálem pusztulása* szoros rokonságot mutat Spiró első drámakönyvével, itteni megjelenését azonban az indokolja, hogy érvényesül benne az előadhatóság gyakorlati szempontja is. Az a pusztulás, ami itt a jeruzsálemi világmetaforában jelenik meg, a további négy műben a történelemben ágyazott (*Az imposztor*, *A kert*) vagy attól teljes mértékben megfosztott (*Esti műsor*, *Csirkefej*), hétköznapi létben mutatkozik meg. Ez a pusztulás elsősorban az emberi kapcsolatok devalválódását jelenti: különböző szempontból és hangsúlyokkal, de ez jellemzi a nagyhatalmi elnyomás alatt élő vilnai társulatot, az ötvenes évek prostitválódott magyar értelmiségét, a panelkapcsolatban vegetáló házaspárokat, és a magány kalodájába zárt udvari szomszédokat, akik számára az egyéni élet belső irányíthatóságának reménye úgy szakad el a mindennapi lét folyamataitól, mint a történelmi hősöké a történelem dehumanizált menetétől. A pusztulás ebből a „testközeli” szempontból az egyénre nézve még tragikusabb: míg a történelem dimenziójában a tanulság általánosságban fogalmazódik meg, addig a mindennapi élet szemszögéből az egyéni lét elviselhetősége válik kétségessé. A *Jeruzsálem pusztulása* záróképeben mondhatja Titus, hogy „így járnak mindig körbe-körbe, élők és holtak, gyilkosok és legyilkoltak, így folyik ezen hosszú, egyhangú diadalmenet” — ez mégsem annyira megrendítő, mint amikor *A kert* Annája öngyilkosságot kísérel meg, vagy amikor a *Csirkefej* Vénasszonyát megölik.

A kötet drámáinak többségére jellemző szemléletváltás következtében a szereplők itt nem ideologikus szempontból megformált szócsövek, nem egy költői látomás jelképei, hanem életszerű, érző és egyedített alakok.

Az egyedítés mellett azonban Spiró megőrizte azt az alkotói módszert, hogy a szereplők legbelül lényegében azonosak. Ez különösen az *Esti műsor* és a *Csirkefej* esetében nyilvánvaló. A személtváltás dramaturgiai váltással párosul a kötet darabjaiban. Az előadhatóság szempontjának figyelembe vétele nemcsak a művek terjedelmén, a szereplők számán mutatkozik meg, hanem a dialógus- és jelenettechnikán, valamint a cselekménymozgatás módszereiben. Mindegyik dráma egy-egy dramaturgiai út kipróbálásaként is értelmezhető: a Katona-darab átdolgozása kísérlet a spirói történelmi dráma előadhatóvá tételére. Az *Esti műsor* „középfajú naturalista színmű”, melyben a szerző a mindennapi élet közvetlenségének látszatát teremti meg: a mű dramaturgiája arra a nézőpontra épül, mintha a mindennapi élet történéseinek célszerűsége egybeesne a megjelenítés célszerűségével, vagyis mintha a darab a közvetlen, megformálatlan életvalóság volna. E látszat megteremtésében játszik szerepet a tévé, melynek az író utasítása szerint a darabban mindvégig szólnia kell. Az *imposztor* a cselekménymozgatásának az intrikus konvenciójával megoldó dramaturgia megújítására mutat példát. A darabban a vendégként-idegenként Vilnába érkező Boguslawski fokozatosan válik az események mozgatójává, s ezzel a szerző a műben központi helyet elfoglaló legenda-képződés és -fenntartás hitelét is megalapozza. A *kert* egy történelmileg meghatározott napon lejátszódó cselekményének szereplőit a szerző egy reális és egy allegorikus szemponttal jellemzi. A társalgási színművekből vett dialógustechnikához a mű záróképében — a szörnyek megjelenésével — allegorikus értelemadás párosul, ami a konkrét dátumhoz kötődő játékot „elemeli” és egy általános érvényű látomásba fordítja. A *Csirkefej* című „tragédia” egy újabb utat próbál ki: itt a cselekményt a szereplők kontrollálatlan érzelmi folyamatai mozgatják, irracionális vágyak, késztetések, melyek kölcsönösen keresztezik és ellentételezik egymást. Ebből az irracionális erőteréből alakul ki azután a mű tragikus világa.

Spiró György második drámakönyve arról tanúskodik, hogy az író világképe nem változott. A szemléleti állandósághoz azonban új alkotói módszerek kipróbálása társult. Újabb drámáinak dramaturgiai kompromisszuma, a hősteremtésben az általánostól az egyedi felé való elmozdulás olyan műveket eredményezett, amelyek — s ilyen *Az imposztor* és a *Csirkefej* — nem csupán a nyolcvanas évek, hanem egy tágabb korszak reprezentatív magyar drámáinak tekinthetők.

P. MÜLLER Péter

REGÉNY MINT ALLEGÓRIA

Határ Győző: *Éjszaka minden megnő*. Magvető, Könyvkiadó, Budapest, 1986

Határ Győző *Archie Dumbarton* című könyve (magyarul *Éjszaka minden megnő*) francia fordításban jelent meg először 1977-ben. Az akkori kiadás meghatározásában „bűnügyi történet”. Az istenség bűnének, a teremtésnek a lenyomozása. A hagyományos detektívstoriától abban tér el ez a regény, hogy a nyomozás a *nyomok* eltüntetését szolgálja: nem-evangélium, nem-történet. Rejtőzködés tehát. A felsorakozott *bűn-jelek* mindig valami mást is jelentenek a büntetlen túl. Allegóriák. Allegória voltából következő a regény tömény bölcséleti tartalma szinte kifejezhetetlen anélkül, hogy közben ne válnánk a filozófia „majmocskájává”. Üdvtörténeti regénykorszakunk azonban mégis kötelez. Hogy ne váljék máris túlhaladottá benne a megváltás, mint amitől Archiebald, a regény főhőse titokban rettegett (gondoljunk csak Hamvas Bélára).

Az evangéliumi esztétikáról szólva Pilinszky a következőket mondta: „Számos előjele van annak, hogy rövidesen a szeretet lesz a művészet és az irodalom legfőbb tárgya és problémája, olyan értelmi és érzelmi gazdagsággal, amilyen centrális hangsúllyal egyedül és utóljára az Evangélium foglalkozott vele.” Nos, Határ Győző regényében a megváltás nem üdvtörténet, bárhogy állítsa is azt a kritika. Innen van rajta, mondhatnánk a szókratészi értelmében (*Phaidón*). Történet és üdv szétszakadva áll ebben a regényben, hogy majd csak egy virtuális pontban találkozhatunk. Túl van rajta, ha a regény üdvtörténeten *túli* értelmeire gondolunk. Egy ember távozik el a világból — erről szól a mű, vagy a kultúra merül el a semmiben egy metafizikai éjszakán — sötét vízió (a *Phaidónt* elfeledni egy pillanatra is!) „Lelkecske vagy mely hullát hordoz” — jegyezte le Epiktétosz mondatát egy hálás tanítványa. Az ókor alkonyán a kereszténység lehetősége csillan fel ebben a sorban. És a két hagyomány, az ókori (szokratészi) és az evangéliumi találkozásának a lehetősége csillan meg Archiebald Dumbarton lelkecskéjében. (*A halál nem nehéz* — szól Epiktétosz a leszáradók, a magbamenők filozófusa időszámításunk kezdetén —, *különben Szókratész is mondta volna*.) Határ Győző könyve azt a történelmi időt juttatja eszünkbe, a lélek azon tartományát, melyet az evangélium előtti és az evangéliumi kor találkozásának drámai pillanatával fejezhetnénk ki csupán, a kultúra nyelvén megfogalmazva.

A regény egyszemélyes hőse, Archiebald, a lexikkal házaló vigéc (szabadidejében ács — keresztfaépítő) fejében a jól ismert rendben peregnék le a stációk. Esmélkedése (öntudata a teremtés büntudata) azért nem fülk melodrámába, mert Archiebald Dumbarton fantasztikus története nem az Evangélium egyszerű megisméltése. Az evangélium lé-

nyegében „feleslegesnek bizonyul” itt, valójában „be sem következik”, ezt az elbeszélő a fantasztikum és a realitás szembeállításával nagyon is kihangsúlyozza (*Napsütés / Felhőszakadás / Napsütés / Felhőszakadás*). A regény az Evangéliumra való készülődés lelkiállapotát formálja meg. *Golgotakeresés* — nevezhetnénk meg azt a formát, mely a széteső világ részeit, az értékek széteső rendszerét lesz kész Határ regényében egésszé összefogni. Itt jelölhetnénk ki az allegória szerepét, annyiban pedig egy üdvtörténeti „klasszicizmus” mérföldköve is, amennyiben a teljességet az evangéliumhoz méri.

Határ Győző gyakran csatol szépírói művekhez utószó-tanulmányokat, megadva egyben a mű referenciáját. Kitágítva az értelmezhetőséget a végtelen felé. Leszűkítve a jelentést a feliratok értelmében: íme, itt e könyv a Rejtőzködőről. Ámde nem hagy nyugton a gyanú, hogy ezek a remek kis utószó-tanulmányok a Platón megpillantotta ideák édesestvérei. Az, hogy a szerzőt mostanában mind inkább elfogja a kétely pályatévészettességével kapcsolatban, hogy ő voltaképpen nem író, hanem filozófus, jogos aggodalom, korai művei, ars poeticája által megszabott irányból szervesen következnek. „ÍRNI ANNYI, MINT... a műfajproblémát nem a művészet felől, hanem a végveszélybe jutott emberiség gondja felől, a sorsprobléma — és végső fokon a bölcelet felől megközelíteni” — hangzik ez az ars poetica még a negyvenes évekből. Nos, hogy erre a feladatra az erősen intellektuális allegória alkalmas-e, az cseppet sem kétséges. A probléma csak akkor éleződik ki, amikor ennek az alakzatnak a művészi értékeire kérdezzük. Van egy területe azonban az írásművészetnek, ahol az imént felvetett kérdések minden aggodalom nélkül felfüggeszthetők, ez pedig az esszépróza. Hiszem, hogy nem tévedünk, ha Határ allegorikus prózastílusát ide, erre a területre utaljuk.

Huizinga hasonlította századunk válságtüneteit az antikvitás pusztulásához mérhető sorsfordulóhoz. Az *Éjszaka minden megdő* katasztrófavíziója, nemcsak erre a sorsfordulóra való „ráemlékezés”, nemcsak korrunk kultúrájának a fantasztikumba kivetített rajza, katasztrófizmusa nemcsak a piaci kultúra eluralkodását ostromozza (mellékesen szólva, ez túl egyoldalú is lenne Határtól). Lényegesebb itt a sorsfordulat, mely a közösség és egyén megváltozott, felcserélődött szerepében érvényesül, és telik meg új tartalommal. Az allegória önformájában is benne hordozza az egyéni és az általános egymáshoz való „fordított” viszonyát. A regényben az általános (az emberiség egyetemes elbűnösödése) és az egyéni (a szabadság) közötti választás (a megváltás) az *egy példányban szaladgáló emberiség* egyéni sorsán belül történik meg. Nem-történet tehát. Búcsú. Készülődés: „Az Kinek fő gondja Tulajdon Teljes Elsikadása volt volna, teológusai udvartartását is magával lopni sem kévéssé gyorsalkodott, s így a szubtilis kérdések feltevői ezen a Száraz Ágon születvén, elszáradtanak, még mindenekelőtte bimbójuk felfeslett

lett légyen: *Londinium locutus — tweedlede, tweedledum*. Ennyit az *Utolsó tea* metakarizmatikus jelentőségéről.”

Archiebald Dumbarton nem az emberiség bűnét veszi magára. Korántsem. Mint egy példányban szaladgáló emberiség „saját” névtelenül szerzett jóságát szegezi a keresztfára antik keresztényi együgyűségében. Rejtekező teremtés — ez az új történet lehetősége. Azt hiszem, Határ Győző is ezt akarta mondani, amikor utószavában szükségesnek látta a regényhez a következőket fűzni: „Ha úgy olvassuk tehát az ÉJ-SZAKA MINDEN MEGNŐ absztrakcióit, mint a hagymázos agyvelő fantazmagóriáit, mint az olyan elborult elme rémképeit, aki az ősi *hüszterion proteon* logikai bukfencével a szekeret fogja a ló elé, nem a »semmitől világot teremtő szeretetet« — hanem a »semmitől szeretetet teremtő világot« tárja elénk — akkor jól olvassuk, ez a helyes olvasat.”

PISZAR Agnes

SZAMÁRFÜL PINOCHETNEK

Gabriel García Márquez: *Titokban Chilében*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987

Miguel Littín filmrendező neve 1985 elején ott szerepelt az ötezer számúzott közt, akik nem térhettek vissza Chilébe. Littín a szigorú tilalom ellenére vállalta a kihívást: hogy még a rendőrség se foghasson gyanút, végül két pszichológusnak és egy filmgyári maszkmesternek sikerült véghezvinni az átváltozás csodáját; valójában a más személyiséggé válás folyamata volt a legnehezebb számára. Később kiderült, hogy még az édesanyja sem ismert rá, olyan tökéletesre sikeredett a metamorfózis.

A terv első lépése az volt, hogy bevitték az országba három filmes stábot: egy olaszt, egy franciát és egy hollandot. Valamennyien törvényes engedéllyel rendelkeztek, a biztonság érdekében egymásról nem is tudtak. Céljuk az volt, hogy filmre vegyék és a világ elé tárják Chile jelenét. Littín külön-külön koordinálta a stábokat, mindhármuk feladata az volt, hogy kérdezzék az embereket Allendéről, valahányszor megtehetik gyanúfeltétel nélkül. Krimibe illő, ahogyan rendre kijátsszák a rend őreit az operatőrök. A sodró cselekményű könyvben csak fokozza a feszültséget az a tudat, hogy a leírtak valóban megtörténtek, a szituációk hitelesek.

Madridban mesélte el a filmrendező Márqueznek kalandos vállalkozását, hogyan forgatott titokban filmet Chilében, hogyan ragasztott harminckétezer-kétszáz méteres számfüvet Augusto Pinochetre. Márquez ráérzett, hogy Littín filmje mögött van még egy másik, le nem forgatott film, amelyről félté volt, hogy megíratlan marad. A riport-

könyv bevezetőjéből kitűnik, hogy a magnószalagon teljes egészében kibontakozott az az emberi kaland, melyet a továbbiakban tíz fejezetre osztva, tett közzé az író. A kikérdezések egy hétig tartottak, a hanganyag tizennyolc órányi volt.

A forgatások alkalmat kínáltak arra, hogy a történelmi nevezetességek bemutatása mellett szó essék az ország jelenéről, tragikus emlékü félmúltjáról. Egy epizód erejéig arról is értesülhetünk, hogyan hiúsult meg egy fiatal pár Pinochet elleni merénylete. Az elbeszélés látszólagos szenvtelensége mögött könnyű észrevenni Littín (és Márquez) ellen-szenvét az elnyomó gépezet iránt. A főhős a könyv utolsó oldalán ráébred, hogy a mögötte levő hat hét életének nem a leghősbibb időszaka volt (ahogyan odaérkezésének pillanatában gondolta), hanem valami még fontosabb: a leginkább emberhez méltó. És éppen a zsarnokságellenessége miatt azonosulhat az olvasó leginkább az elbeszélővel, hiszen ami tőlünk teljesen idegen, az elbűvölhet bennünket, de azonosulni nem tudunk vele. Az azonosulás alapja tehát kívül esik magán az irodalmon, ugyanis elégséges művelődési-etikai hasonlóságnak kell lennie ahhoz, hogy létrejöhessen az együttérzés és a megértés. Ebbe a gondolatmenetbe illenek Márquez korábbi művei is: *A pátriárka alkonyában* és *Az ezredes úrnak nincs, aki írjon* című könyvében már megfogalmazta zsarnokellenességét. Más, elsősorban életrajzi vonatkozású közös pontokat is találunk az író és riportalánya között: szülőföldjüktől távol élnek, de műveik vissza-visszatérő motívuma az isten háta mögötti kis szülőfalu (pl. Márquez *Baljós óra* című regénye). Az író egyébként Mexikóban maga is a filmnél dolgozott, később az *Ebben a faluban nincsenek tolvajok* című novelláját meg is filmesítették.

Littín nevét korábban a legfanatikusabb filmszakértők is alig ismerték, Chilében forgatott filmje tette világhírűvé. Márquez riportkönyve visszavonhatatlanul az élvonalba emelte, egyrészt mert a könyv után nagyobb érdeklődéssel követték a nézők Miguel Littín munkásságát, másrészt miközben peregnék a megdöbbentő képsorok, a nézőnek az is eszébe jut, hogy készítőjük nem csupán egy az igényes dokumentarista a filmesek között, hanem békeharcos is egyúttal, aki az életét kockáztatta azért, hogy megmutathassa népe nyomorúságos jelenét. A riport elsősorban elhivatottságát domborítja ki. Márquez — a felkínált anyag természetéből adódóan — folyamatosan, kitérők nélkül gördíti előre a történetet, csak akkor vált idősíkot egy-egy bekezdés erejéig, ha a visszautalás a múltra elengedhetetlenül szükséges. Végig lebilincselő marad a könyv, annak ellenére, hogy már az első oldalon megtudjuk, mi lesz az elbeszéltek végkifejlete. A küldetés eredményességéről Littín útközben is többször biztosítja az olvasót: a kiszólásokban arról tájékoztat, hogy a felvett anyagot sikerült kijuttatni az országból, és a későbbiekben a vágóasztalon az ő keze nyomán nyerte el végleges formáját a dokumentumfilm.

A felvételek azt bizonyítják, hogy a múltat tulajdonképpen Salva-

dor Allende tartja még mindig elevenen, emlékének kultusza mitikus méreteket öltött a nyomornegyedekben. Bármi, amit valaha megérintett, ereklyeként őrződött meg. Kormányzása idején kis mellszobrait ártulták, ma a lakások titkos zugaiban örökmécsesek veszik körül. Neruda házát a katonai puccs után kifosztották az elnyomó hatalom járőrcsapatai; könyveiből máglyát gyújtottak a kertjében. A Mindig friss virágok a Sebastian Acevedo téren című rövid fejezet pedig arról szól, hogyan nemesül legendává napjaink egyik mártírjának története. Az epizódok önmagukért beszélnek, az események szereplői sohasem moralizálnak, az elmondottak éppen dísztelenségükkel döbrentik meg az olvasót.

KONTRA Ferenc

ADATOK A VÍZI VILÁGRÓL

Lábadi Károly: *Kopácsi vízi élet*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Lábadi Károly értékes dokumentumanyag és saját gyűjtésének felhasználásával írja meg a Duna és Dráva szögellésében állandó árterületen fekvő dél-baranyai falu, Kopács vízi életének gazdag hagyományát. A halászat évszázadokon át, eltekintve az utóbbi évtizedektől, fő megélhetési forrása volt a falunak. A középkortól követhetjük a falu múltját, melynek gazdái igen gyakran cserélődtek, hiszen halakban gazdag vizei nagy jövedelmet biztosítottak tulajdonosuknak. A birtok halászati joga ugyanis a vízjog részeként kizárólag földesúri tulajdon volt.

A Kopácsi-rét gazdag hagyománya több jeles néprajzkutatót, természetudóst vonzott a tájra. Herman Ottó *A magyar halászat könyve* című művéhez a Drávaszög ingoványaiiban is gyűjtött anyagot, és gyakran hivatkozik a magyar halászkultúra bemutatásakor kopácsi megfigyeléseire.

Könyvében Lábadi külön foglalkozik a halászok jogi, munkaszervezeti viszonyaival: régen megkülönböztették a magányosan halászó „kishalász”-t a „nagyhalászok”-tól, akik közös munkával próbáltak szerencsét, kompániába tömörültek. A könyv egy ritka dokumentumot idéz, mely a halászok jogi viszonyait határozta meg, a *Tó Bíró Esküvésének Formáját*,

melyet az 1798-as *Presbiteriális jegyzőkönyv* őrzött meg. Az ilyenfajta szövetkezetek 1959-ig léteztek Kopácson.

A halfajták változatossága jellemezte a falu vizeit. A századfordulón bekövetkezett lecsapolások, árendezési munkálatok és nem utolsósorban az utóbbi évtizedek vízszennyeződése megváltoztatta a halállomány összetételét. A múlt században a kopácsi vizekben még voltak tokfélék, víza, sőreg, süllő, csuka, harcsa, ponty kárász, márna, fehér keszeg, piros szárnyú bodorka stb. Ma már a nemes halak közül alig maradt néhány fajta, állapítja meg a gyűjtő.

A gyűjteményből megismerjük a halásztanyákat és halászházakat, valamint a vízen járás eszközeit is. Külön figyelmet érdemel a halászati technikáról írt fejezet, melyből megismeri az olvasó az alkalmi halfogási módok mellett (halfogás kézzel, ütőhalászat, hurkos halászat, robbantásos halfogás) a szigonyos halászatot, a rekesztő halászatot, a borító, a merítő és a jég alatti halászatot. Mindegyik eljárási módnál bemutatja a használati eszközöket is, melyeket általában a halászok készítettek maguknak.

A mindennapi szükségletek mellett a rét nyersanyagot biztosított egyéb használati kellékek készítésére is, mint

pl. az ivócsév (1,5—2 méter hosszú nádból készült ivócső), a parás (halászhálóok úszója, kötött, kagylókánál, nádvilla, csipetű nyárs, haltartó kas, vejszmeredő, halmerítő) stb.

A monográfia anyagából nem hiányzik a halból készült ételek elkészítési módjának leírása sem. A kopácsi halpaprikás, a csukapörkölt, a nyárson sült mundéros hal, a tepsiben sült csuka, a töltött hal, a rakott hal, a csukafasírt, a csukakolbász jól ismert és gyakori étel volt a kopácsiak asztalán. A rák azonban már ünnepi fogásnak számított.

Könyvének második részében Lábadi bemutatja a vízi világ tükröződését a népköltészetben. A balladákban, népdalokban, népmesékben leggyakrabban a halászlégeny a hős, a történeti mondák is a vízi életre utalnak, az anekdoták szerint pedig a kopácsi ember hallal mindent el tud intézni. De azon sem kell csodálkozni, hogy a kopácsiak a nagy fába vágta fejszéjét helyett azt mondják: *mély vízbe veti hálóját*. Hasonló közmondások, melyek a vízi élet köréből származnak: *aki fél a víztől, nem eszik halat; ki vízben jár, megnevedesedik; ne tanítsd a récét úszni!* stb.

A vízi világ a díszítőművészetben is tükröződik. Legszebben a női főkötőkön jut kifejezésre: rákos, piócs és halas minta a leggyakoribb. A ha-

lászházak homlokzatán is megtalálható a már cégernek is számító pontyábrázolás vagy egyéb használati tárgyakon a halas díszítés. Ez arra enged következtetni — írja Lábadi —, hogy a múlt századokban a díszítőművészetben nagy kultusza volt a vízi motívumok alkalmazásának.

A monográfia végén összefoglaló képet kapunk a vízparti játékokról, melyeknek nyersanyaga növényi eredetű, vagy halcsontot kagylót használtak a játékszer elkészítéséhez. Ez azt bizonyítja, hogy nemcsak a felnőttek, a gyerekek is kötődtek a vízhez.

A könyvet gazdag jegyzetanyag, szakirodalom és tájszójegyzék zárja. A vízi élet mindennapjait pedig fekete-fehér fényképek teszik látványosabbá. Az egykori rendkívül gazdag Kopácsi-rét ma természetvédelmi terület, 25 ezer hektáros vízterületén mintegy 50 féle halnak és 267 féle madárnak ad otthont. A már kihalt fajtaikat a falu madártani múzeuma őrzi.

Baranya népi hagyományának feltárásában Lábadi Károlynak a *Kopácsi vízi élet* a nyolcadik könyve. Hozzáértő, szorgalmas munka eredményeként a jugoszláviai magyar néprajznak is értékes dokumentuma.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

NEVEK NYOMÁBAN

Živko Mandić: *Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987

A kiadáspolitika és a szerző lelkes és lelkiismeretes gyűjtőmunkája eredményeként jelent meg az első bunyevác, magyarországi bunyevác, forrásértékű névtani munka, amely névtanosi, nyelvészeti, történeti és más rokon tudományok kutatói számára rendkívül fontos kiadás. Egy aránylag fiatal, csak a XX. században önállósuló, egyre több tudós érdeklődését felkeltő nyelvészeti jellegű tudományág, az onomasztikának, a névtanának antroponimiával, személynévvel, mégpedig a személynévnek is egyik

fajával, a családnevekkel foglalkozó részlegébe sorolható munka, modern szemléletű és módszerű névtár s elvi jelentőségű rendszerezést tartalmazó névtani monográfia.

A bőséges anyag (3574 vezetéknev) gazdag tanulságokban. A pontos, a biztos talajon nyugvó anyag megvallása általánosításokat is lehetővé tesz, feltárható belőle pl. a nevek belső összefüggésének rendszere, a névélet jellemzői, törvényszerűségei, a névadási szokások, a név és viselője közötti reális kapcsolat, a hagyományörzés, a

név megterheltsége, elterjedtsége stb. A szerző a nevek vizsgálatában a nyelvi oldalra helyez nagyobb súlyt, de a névadást befolyásoló külső tényezőket sem hanyagolja el. A nyelvi eredet szempontjából figyelembe veszi a magyar, illetve esetleges német nyelvi kölcsönhatást is, noha ez százalékarányban nem jelentős. Eredzeti is egyik-másik nevet, megpróbálja kideríteni az elnevezés eredetét, több lehetőséget is felvet. A névállomány szerkezetét is megfigyelteti a szerző. A nyelvi statisztika alkalmazásával kiderül, hogy a megterheltségi, funkcionális, nyelvi megformáltság szerinti névtípusok milyen számban, milyen arányban vannak jelen a rendszerben. A nevek társadalmi vonatkozásaira szintén fény derül. A köznévi, nem tulajdonnévi eredetű nevek pl. tájékoztatnak a nevek viselőinek szokásairól, életmódjáról, foglalkozásáról, települési viszonyairól, rokonsági kapcsolatairól, emberi tulajdonságáról, életkörülményeiről, tehát fontos, tekintetbe jöhető és vehető népismerteti-társadalmi tanulságokkal szolgálnak.

A legtöbb név már meglevő személynévből (63,340/0) mint többszöböl keletkezett, igen gazdag képzőrendszer alkalmazásával. Keletkezhetett, keletkezett is bőséggel, férfi és női szentek nevéből, közös főnevekből. Összetett szó is lehet alap, de összeforrott szókapcsolat meg többelémi szintagmatikus kapcsolat is. Ami a nevek alapjául szolgáló szófajok megterheltségét illeti, mint várható is, legtöbb a főnév (57,120/0) s melléknév (41,470/0), míg ige 1,240/0, számnév pedig mindössze 2 személynévnék alapja.

A névanyag két megye — Bács-Kis-

kun és Csongrád — 34 településének névhasználatában jelentkező adatokat tartalmazza. Időbeli határai: 1663 és 1985, melybe forrásként beletartoznak a kéziratok egyházi anyakönyvek, az állami és egyházi iratok, jegyzékek, valamint az élő adatszolgáltatók szóbeli közlései. Utánanéztem néhány név meglétének a mi vidékeinken is. Ilyenek a hirtelen előszámlált mintegy száz név közül: Budimčević, Čović, Dulić, Evetović, Išpanović, Ivandekić, Ivković, Jaramazović, Kaić, Karagić, Kopunović, Kulošević, Petrić, Piuković, Rudić, Šarcević, Perčić, Tumbas, Tunić (Vojnić), Vidaković, amelyek errefelé is jól ismertek.

A könyv bevezetéséből megtudjuk, hogy fogantatása, ötlete a bunyevácok utolsó beköltözése 300. évfordulójának megünneplése, és az a szándék, hogy a szerző megismertesse a mai fiatalokkal a bunyevácok múltját. Ez utóbbit szolgálja az óshazáról szóló fejezet. Itt a legújabb kutatások szerinti eredményekről beszámolva szerzőnk is magáévá teszi azt a közhiedelemmel ellentétben levő megállapítást, hogy az óhaza nem a Buna folyó körül keresendő, hanem attól nyugatabbra, a hercegovinai vilajetben. Mandić arról is szól, hogy a magyarországi bunyevácok betelepülésének éve nem 1686-ban, hanem egy évvel később történt, miután Bácska felszabadult a törökök alól.

Mandić nemcsak történeti anyagra, hanem szinkron anyagra támaszkodó monográfiája bizonyítja, hogy a nevek éppen olyan értékek, mint a népköltészet vagy egy-egy műemlék, sok és sokféle kutatásra adnak lehetőséget.

PENAVIN Olga

A SZÜLŐFÖLD NYELVE

Szabó József: *A nagykönyi nyelvújítás*. Szekszárd, 1986

A falujából más vidékre, városba elszármazott ember különös zsi bongást érez, amikor gyermekkoráról szólhat, vagy amikor szülőhelyére érkezik vissza. Feltűnnek előtte rég nem látott arcok, nyelve hegyére tolnak

olyan szavak, amelyeket már elfeledni vélte. Erzi és tudja, hogy ez egészen más világ, és a nyelv sem ugyanaz, mint amelyet nap mint nap használ.

A nyelv kérdéseivel foglalkozók

közül kevesen vállalkoznak arra, hogy megragadják szűkebb pátriájuk nyelvét, hogy módszeresen feldolgozzák anyanyelvjárásukat. A nyelvjárási monográfiák közül csak igen kevés a teljes, vagyis olyan, amely egy-egy helyi nyelvjárás teljes hangtani, alak-tani-szó-tani és mondattani leírását adja. Szabó József munkája ezzel a célkitűzéssel készült.

A dialektológiai szakirodalomban aránytalanul sok a hangtani tárgyú dolgozat az alaktaniakhoz, különösen pedig a mondattaniakhoz viszonyítva. A nagykovácsi nyelvjárásról szóló monográfia az alaktant és a mondattant sem hanyagolja el, sőt a szóképzéssel is elég kimerítően foglalkozik. Feltűnő a szóképzés tárgyalásának a részletessége és a ragozásról szóló rész viszonylagos rövidsége.

A szerző a szegedi JÁTE Bölcsészettudományi Karának a docense, a Tolna megyei Nagykönyiban született és nőtt fel. Az, hogy anyanyelvjárásáról írt monográfiát, megkönnyítette ugyan az anyaggyűjtést és a feldolgozást, egyúttal azonban növelte a felelősséget. Magnetofonfelvételek készítésén kívül bőven élt a passzív megfigyelés (és a lejegyzés) lehetőségével. A falu kétezer lakosának szinte mindegyike valamilyen formában adatközlőjévé vált.

A Könyiban beszélt tájnyelv rendszerének leírásában a szerző gondosan ügyel arra, hogy a megfigyelt nyelvi jelenségeket a köznyelv tényeihez viszonyítsa, hogy sajátosságukat, gyakoriságukat, szerepüket köznyelvi megvilágításban tárja elénk. A szóban forgó nyelvjárást nem ismerő vagy a nyelvészetben is kívülről álló számára a köznyelv az a biztos támpont, amely felől egy nyelvjárást szemlélhet, érthet és értékelhet.

Mivel az anyaggyűjtés egy hosszabb időszakban (1962-től 1982-ig) folyt, lehetőség mutatkozott bizonyos nyelvi mozgás megragadására is. A környező helységek tájszólásától a nagykovácsi nyelvjárás csak kis mértékben tér el, és ezek nincsenek is rá különösebb hatással. A köznyelv viszont erőteljesen befolyásolja ennek a nyelvjárásnak az életét, mind többen közelítenek beszédükben a köznyelvi normához.

A köznyelvi hatás mértéke a jelenségektől függően alakul. A szerző nyelv-szociológiai megközelítéssel tárja fel a vizsgált nyelvjárásnak azokat az elemeit, amelyek kevésbé ellenállóak a változással szemben.

A nyelvi mozgás főleg a szókinccsen figyelhető meg. A nagykovácsi nyelvjárásban előfordulnak olyan esetek, amikor párhuzamosan él újabban terjedő (rendszerint köznyelvi eredetű) szóalak, az általánosan használt és egy archaikus, visszaszoruló is (pl. ké-szülődik — cühöldök — kösztöldök; napraforgó — szotyola — tányérbél; fölfordulás — ordung — szilenciom). Az efféle szinonimasornak olykor hiányzik az egyik tagja (az archaikus vagy az újabban terjedő), arról tanúskodva, hogy egy-egy tájszó még nem avult el, vagy hogy a visszaszoruló szóalak helyett elterjedtet még nem veszélyezteteti valamely neologizmus.

A szerző a nyelvi formák előfordulásának gyakoriságát minden nyelvi szinten megfigyeli és regisztrálja. Bemutatja a fonémák megterheltségét, a képzők gyakoriságát és termékenységét, a beszédben használt mondatok hosszúságát stb. Megállapítja, hogy a nagykovácsi nyelvjárásban sok az ultrarövid mondat, és kevés a szerkezetes (vagyis a bonyolult, zsúfolt) megoldás. Egy nyelvi-nyelvjárástani tévhit eloszlatásához járul hozzá a szerző azzal, hogy az összetett mondatok gyakoriságát vizsgálja, sokan ugyanis úgy vélekednek, hogy a népnyelv gyakrabban él az egyszerűbb megoldásának vélt mellérendelő mondat szerkesztéssel. Kiderült, hogy a nagykovácsi nyelvjárásban az alárendelés éppoly gyakori, mint a mellérendelés.

A monográfia a vizsgált nyelvjárásnak több olyan sajátására hívja fel a figyelmet, amelyben eltér a magyar köznyelvtől. Például a j-tővű igékre (ezek a köznyelvben v-tővűek), egyes hangrendi átcapással létrejött szópárokra (kortany — kortent, lobog — löbög, nyomkod — gyömköd, bozszorog — bözsörög, csucska — csücske stb.), rendhagyó fokozású melléknemekre (pl. művelty, műveltyebb, bolond — bolygyabb, huncfut — hunc-

futtyabb, kék — kékyebb, vén — vénnyebb stb.), a v hang hasonító hatására (nyidva, kébvisel, ázsvány) stb.

A nyelvjárásoknak ma is fontos szerepük van nyelvünk életében, még mindig elég sokan használnak nyelvjárás kódót a köznyelvi helyett vagy mellett. A hagyományos életformák

átalakulásával azonban bizonyos nyelvjárás jelenségek mindinkább háttérbe szorulnak az emberek beszédéből. Ezek mentése érdekében van szükség ilyen tüzetes nyelvjárásleírásokra, mint amilyen Szabó József monográfiája.

MOLNÁR CSIKÓS László

SZÍNHÁZ

AZNAP, MIKOR A PÁPÁT ELRABOLTÁK

Mi történt azon a napon, amikor a pápát elrabolták?

Béke volt.

Kitört a világbéke. Huszonnégy óráig nem öltek meg sehol senkit sem, az egész világon béke volt. Megvalósult egy álom, még ha csak egyetlen napra is, de megtörtént.

Mert Samuel Lebowitz New York-i taxisofőr így akarta. És akarthatta, mert egy véletlennek köszönve hazavitte szerény, külvárosi család házába a pápát, s váltásdíjúl nem pénzt, hanem egynapi általános békét követelt. A foglyot előbb bezárta a spájzba, majd miután a család tudomást szerzett a nem mindennapi vendégről, a szentatya családtag lett Lebowitzéknál. Asztalhoz invitálták, később önszántából krumplit hámozott, pulóvert kötött, ebéd közben borozgatás után elbóbiskolt az asztalnál, sakkozott Meyer rabbival, sőt megfigyelői szerepet vállalt, amikor a New York-i rendőrség ostrom szándékával körülfogta a kertes házat, amelyet a háborúban aknász képeztést szerzett családfő megközelíthetetlenül körülaknázott. Egyszerűen Albert pápa, akit Lebowitzné csak Angelónak szólít, nagyszerűen érzi magát a fogságban. Pihen. Kikapcsolódik. Érthető, hogy szívesen marad vendégségben, nem akar visszatérni a protokollal merevített „normális” életbe.

Jófofa szituáció, amelyet szimpatikussá tesz a szép, humanus szándék, hogy legyen végre béke a földön. Helyre kis anekdota, de mivel nincs igazi tétje, nem dráma, s nem is vígjáték. Még ha olykor elhangzik egy-egy szellemes mondat, mosolyt kiváltó megjegyzés vagy látunk egy-egy ügyetlen gesztust. Bájos. De — megvallom — bármennyire is szeretném, hogy béke legyen, igazán nem érdekel, nem érint meg a darab kétségtelenül nemes szándéka. A jóságos pápa bácsi pihenője, kikapcsolódása sem érdekel. Érdekel viszont, hogy holnap mennyivel lesz drágább a kenyér, hogy kapunk-e tejet, hogy ismét közelharcot kell-e vívni a magyar tagozat megnyitásáért, és még millió hasonló dolog érdekel. S nem hiszem el ennek a semmi kis előadás ren-

dezdőjének, hogy a színházban a nézőnek kikapcsolódásra van szüksége, főleg nem, hogy efféle együgyűen megírt és eljátszott kikapcsolódás kell. Igaza van Vajda Tibornak, hogy a „színház szórakozás”, de nem ilyen. Lehet ugyan szórakoztatva is véresen komoly dolgokról beszélni, s akkor jól is, meg kellemetlenül is érzik magukat az emberek a színházban. És erre van szükség, ha a színház ad magára, ha nem esti mesét akar felnőtt nézőinek eljátszani.

Mert Bethencourt kétrészes micsodája semmiképpen sem több egy jópofa dajkamesénél, néhány balgatag poénkából nem is lehet előadást csinálni, kivált, ha a rendezésnek nincsenek hozzá ötletei, amelyekkel feldúsítja, felpörgeti a szelíd mesét. Hogy a rendezésnek nem volt kifejezetten határozott koncepciója, mi sem bizonyítja inkább annál, mint hogy színészei, ahányan vannak, mind másként, más stílusban játszanak, szinte mindenki magának s nem az előadásnak csinálja meg a figurát. Természetesen az történik, ami ilyenkor várható: az egyiknek sikerül, a másiknak nem. Nem sikerül Ferenczi Jenőnek, ki mintha megilletődött volna attól, hogy ő most a pápa, teljesen visszafogta komikus hajlamát, és ettől a figura sótlan, jellegtelen lett. Pontosan az ellenkezője történik Páthy Mátyás Meyer rabbijával. Túljátszott, komolytalan, lelői saját poénjait, mintha nem hinne benne, hogy ilyen figura létezik, holott az egész történet legkomplettebb alakja ez a rabbi, aki aránylag kis összegért majdnem elrontja Lebowitz komoly játékát. Hasonlóan élő szereplő O'Hara bíboros, akinek képmutatását Fejes György nem tudta érzékeltetni, túlságosan is egysíkúra formálta a hatalom képviselőjét, akivel az író is kissé mostohán bánik. A bíboros ugyanis, miután beszél a pápával, s visszatér a házat körülzáró rendőrfőnökhöz, szemrebbenés nélkül hazudik, hiszen azt állítja, hogy a pápa kéri, szabadítsák ki, pedig a pápa ilyesmit nem kért. Hálátlan színészi feladat, ha valakiről utólag derül ki, hogy hazudós, de ezt a színésznek azért a színen is jeleznie kellene. Fejes pedig elmulasztja. A főszereplő Fischer Károly. Néha, pillanatokra remekül komédiázik, máskor erőltetett, vagy éppen jellegtelen. Pontosan az hiányzik belőle, amit Lebowitz Sáraként F. Várady Hajnalka ügyesen és végtelenül következetesen végigcsinál: a figura. Fischer csak az egyes szituációkat igyekszik eljátszani, s nem törekszik arra, hogy Lebowitz Sámuelje körvonalozott, valamilyennek jellemzett személy legyen. Ezzel szemben F. Várady Hajnalka végig anyagi együgyűséggel megáldott asszonynak láttatja Sárát, aki még meglepődni sem tud, annyira korlátolt, s akinek saját kis ügyei fontosabbak mindennél. Talán elképzelhetetlen, hogy valaki ilyen, de a színésznő nagy-nagy tudatossággal és következetességgel a történeten végigviszi, töretlenül valósítja meg elképzelését. Neki világa és imázsa van. Kellemes, az előadás tempóját gyorsított színfoltot jelent Faragó Edit és Simon Mihály fh. a Lebowitz családbeli fiatalok szerepében.

Joao Bethencourt darabját a színház önmaga és a nézők felüdülésére, lazítására tűzte műsorára, közönségikert remélve. Félő, hogy a felüdülés elmarad, s elmarad a nagy szériát jelentő közönségiker is.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

„... SZÓVAL ANNYIT, HOGY ÉLEK ÉS DOLGOZOM...”

Balázs G. Árpád szabadkai kiállításáról

Egy hosszabb levél mondatának e kiemelt töredéke is elegendő, hogy egybesűrítve mindent elmondjon *Balázs G. Árpádról*, a grafikusról, karikatúristáról, illusztrátorról, aki az élet és a munka jelezte szimbolikus „pólusok” között élve teljesítette ki szociálisan elkötelezett művészetét. Egyéni, fanyar, olykor durva kifejezésmódjával mindvégig saját útját járta, magányosan és sokszor önfejlően; így egyszerre volt vonzó és taszító, dicsérték s ugyanakkor becsmérelték is. Sehová sem tartozott, a szabadkai szülőföld vonzása is csak kései művein észlelhető; „... fészekrakó módjára — bukdácsolva mentem tovább az anyagiak és a siker után” — írja ő maga is önéletrajzi jegyzeteiben.

Az „anyagiak” alatt — csaknem egy emberöltőn át — a létminimumot értette, míg a „siker” számára az önálló vagy közös tárlatokon bemutatott egy-egy kép eladása jelentette.

A tanítóképző befejezése után több vajdasági kisvárosban tanítóskodott és festett. Közben, 1912-ben és 1914-ben részt vett a nagybányai művésztelep munkájában. Az első világháborúban rövid ideig katonáskodott, majd teljesül vágya, eljut a prágai akadémiára, ahol August Bremse tanítványa. Ekkor már harmincéves, és kialakult festő. Előtte Baján tanult Éber Sándor (1878—1947) festőnél, akinek az útmutatásait rendkívül becsülte; Nagybánya pedig a kedvenc Réthy István (1872—1945) révén maradt meg az emlékezetében. Az 1918-ban rövid ideig tartó pesti tanulmányai idején kapcsolatba kerül a Kassák-körrel is, de az aktivizmusnak nem maradt nyoma korai művein. 1920-ban Prágába a plenerizmus hatása alá kerül. Igaz, „azokban az években, amikor Balázs Prágában él, az ottani képzőművészetre a szürrealizmus felé törekvő poetizmus és az absztrakcióba hajló konstruktivizmus jellemző” — hangsúlyozza Baranyi Anna a *Balázs G. Árpád születésének századik évfordulója alkalmából rendezett retrospektív kiállítás* katalógusában (Szabadkai Városi Múzeum, 1987. november 25.—1988. január 31.)

Balázs G. Árpád művészetével ennek a retrospektív kiállításnak a kapcsán foglalkozunk. Előbb azonban egy kis kitérő: a húszas évek konstruktív festészetét bemutató belgrádi kiállítás alkalmából 1967-ben megjelent nagy tanulmányában nem említik Balázs G. Árpádot, még a névmutatóban sem. Csak a két évvel később, 1969-ben megrendezett másik kiállításon (Szürrealizmus, szocialista művészet 1929—1950 között, Modern Művészetek Múzeuma, Belgrád) sorolják be az angazsáló művészek közé, grafikusként emelve ki. Az akkor megjelent tanulmánykötet egyik cikkében (Božica Čosić: Szociális művészet Szerbiában) Mirko Kujačić 1932-ben megrendezett kiállításáról olvasható, hogy „nyilvánvalóan e kiállítás Manifesztumában jelenik meg először a szerb képzőművészetben a szociális festészet programja”. A továbbiakban a szociális törekvések kezdeteiről, valamint a Život csoportról esik szó. A belgrádi művészek első grafikai kiállításának (1934) résztvevői között megemlíti Đorđe A. Kun, Mirko Kujačić, Mika Petrov, Anton Hunter és mások mellett Balázs G. Árpádot is.

A másik cikk (Josip Depolo: Zemlja 1929—1935) a Zemlja csoport történetével foglalkozva az „angazsált művészet” kezdeteinél Krsto Hegedušić (Miting Nova Vesán, 1926), Vilko Šeferov (Lenin beszél a néphez, 1920) és Ljubo Balić (Vörös zászlók, 1921) műveit említi, amelyekről szerzője ezt írja: „... annak a politikai és szociális művészetnek az előtörténetébe tartoznak, amely majd csak a Zemlja csoportnál bontakozik ki teljes mértékben... Azt mondhatnám, hogy inkább a harmincas évekre jellemző az angazsált művészet”.

Nem vitatkozni kívánok, sem az „elsőbbséget” kutatni, amikor az előbbi tanulmányokat említem. Csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a húszas évek vajdasági képzőművészeti történései még mindig nem eléggé ismertek, és így nem épültek bele kellőképpen a jugoszláv művészettörténetbe. E mostani retrospektív kiállítás kétnyelvű katalógusa jelentős kiegészítő és eligazító információkat tartalmaz a húszas évek vajdasági művészetéről, amelyek megszívlelendők, ha a jugoszláv képzőművészeti folyamatokról beszélünk.

A kiállítás, amely a Szabadkán eddig látott retrospektív tárlatok közül kétségtelenül a legalaposabban előkészített, egyebek között bemutatja:

1. a *Tirannus* című litográfiát, amely 1921-ben készült Prágában, s amely a szociális irányvétel eddig hiányzó láncszemét jelenti; ha mellette megemlítjük az 1921-ben Beccsén kiállított *Vasgyári részlet* című festett rézmetszetet, s a már jól ismert *Vak anya gyermekével* című, 1922-ben készült képet, akkor elegendő alapot kapunk Balázs angazsált művészetének „előtörténetéhez”;

2. az 1926-ban készült *Le Travail* grafikai album és az 1929-ben készült *A hét napjai* című sorozat lapjait, amelyek meggyőzően bizonyítják a vajdasági grafikusoknak a húszas években kifejtett tevékenységét; a mintegy bevezetőt jelentő *Megbánás* (1921, rézmetszet) és *A*

FELADÓ: Balázs E. Róbert
Szeged
Falcsanak u. 6/B

LEVÉLTÁJLAP

KÉRJÜK NE FELEDJÉTEK
 AZ IRÁNYÍTÓSZÁMOT!

6 2 2 5

APA TO FILLER

Duranci Béla
műtörténet
Subotica
Dom Kulture

2 4 0 0

Jugoszlavija

És hívték el, hogy ez az
 utolsó önműködő postai-
 korszak. A jacht műfajának
 nem-figyelemre méltó
 a művészet esztétikája
 azaz a művészettel meg-
 ismételt
 Balázs E.
 Szeged, apai háza

Üdvözlet Duranci Béla!

Bevegyo rászánva, hogy aulit értessem a mű-
 sias mag. P. K. d. u. 5 megvárta a mag. mi-
 tóra! Reméltem nem felejtette el és mag. mű-
 tudásunka és tudásában ott lesz és lesz híres
 mag. műt. — Jó lenne tudni ha betá-
 jonalva a szerkesztőségnek is, hogy a ve-
 felejtésé időben felejtve...

A híreket a városi újságban állí-
 tottam össze, mag. műt. és...
 A leírásokban küldtem mag. műt. és
 a híreket is kérték, hogy küldjék le
 a híreket, de nem ártana, ha maga is
 megkérné őket, hogy időben küldjék
 le. Reméltem, hogy minden rendben lesz

!!

prágai zsinagóga (1922, monotípiá), s befejezésként az *Ady-versek illusztrációi* (1930) meghatározzák Balázs G. Árpádnak, mint sajtósági grafikusnak a helyét Vajdaság és az ország művészetében.

3. *Dette János portróját* (1923, pasztell), amely a katalógust megtervező Maurits Ferenc jóvoltából maradandó emlékké válik (az eredeti ugyanis a szegedi Somogyi Könyvtár tulajdona), valamint a húszas évek kezdetéről származó képsorozat, amely betekintést nyújt az 1923. esztendő szabadkai képzőművészeti életébe, amikor is ebben a városban megalakult a Vajdasági Képzőművészek Egyesülete.

Balázs G. Árpádnál tehát már 1926—27-ben feltűnik a „szociális festészet programja” (amelyet némelyek csak Kujačić 1932-es kiállítása kapcsán említenek), s amelyről Bori Imre ezt írja: „Kapcsolata a Napló és Szervezett Munkás szerkesztőivel — elsősorban Haraszi Sándorral és Mikes Flórisssal, majd Cseh Károllyal — nyilvánvaló tehát. Ők azok, akik a szociális művészet eszményét képviselték mind az irodalomban, mind a képzőművészetben, s aligha véletlen, hogy éppen Balázs G. Árpád 1926-os tárlatáról szóló bírálatukban mutatják meg a Szervezett Munkás művészettelfogásának a jellegét is” (*Balázs G. Árpád*, monográfia, Forum, Újvidék, 1980).

Az 1923 táján keletkezett művek alapján rámutathatunk tehát a húszas évek „konstruktív festészetére” és Balázs jelenlétére! A jugoszláv festők családjában Balázs G. Árpád nem véletlenül van jelen: meggyőző bizonyíték erre a *Pieta* (1923), a *Férfiportré* (1923), a már említett *Dette-portré*, a kiváló *Pihenő* (1925) vagy *A kútnál* (1926) című kép. Még a *Le Travail* album *Szüret* és *Lófürdetés* című lapjai is a kifejezetten konstruktív expresszionizmushoz tartoznak.

A század harmadik évtizedében, „amely leginkább megérdemli, hogy korszaknak nevezzék” (Miodrag B. Protić), amikor a háború utáni Európa áramlatai közvetlenül lüktettek a jugoszláv képzőművészetben, Szabadkán Balázs G. Árpád volt ennek az „Európának” a képviselője, aki egyetemistaként mindig újra meg újra Prágában töltődik fel.

Az egyesület alapítóinak kiállításán egyedül az ő műve mutatott avantgárd villanást, az új tartalmakat hozva magával. Ehhez bátorság és rugalmasság is kellett, ami a többiekből hiányzott. Ebben a csoportban Balázs G. Árpád nyilvánvalóan fölülemelkedett a provinciálistumon, s komplexus nélkül ment egyenesen Belgrádba. A mostani kiállításon bemutatott művek meggyőzően bizonyítják, hogy ezt meg is tehette, hisz abba az alkotói áramlatba tartozott, amely a hagyományok kereteit feszegette.

Méltán vetődik fel tehát a kérdés: hogyan merülhetett feledésbe a *Dette-portré*, a *Pihenő*, a *Kubikos* (1927), vagy *A hét napjai sorozat* (1929), *Kedd* és *Péntek* című lapjának a szerzője? A látottak alapján a húszas évek magas szinten alkotó útkeresői közé tartozott, s a harmincas évek angazsált művészetének sajátosan alkotó személyisége volt: kezdeményező, nem pedig követő!

Az egyetlen elfogadható magyarázatot a festészethez való sajtóságot viszonyulásában, a képzőművészet nagy magányosának önfelajánlásában találhatjuk meg. Balázs G. Árpád nem lehetett más, nem tudott, de nem is akart más lenni, mint festő-grafikus! Saját alkotói ösztönét követte, tökéletes mesterségbeli tudásra tett szert, és könnyen alkalmazkodott, ha akart! Ám senkit sem követett, senki programját sem fogadta el, és senkinek sem „kötelezte el” magát! (Az Oblik csoportozathoz való tartozása is igen laza kapcsolat volt.)

Figyelmesen vizsgálva a kiállított műveket, észrevehetjük, hogy Balázs G. Árpád 1926-tól kezdve — a Szervezett Munkás körüliek hatására — fokozatosan elhagyja a konstrukciót. Észrevehető ez a *Le Travail* albumon is, de legszembetűnőbb a *Pibenő* című képen: a motívumot az angazsált művészet következményeinek megfelelően az „olvashatósághoz” idomítja. Az Ady-mappa lapjain 1930-ban ismét vizsaszatér a posztkubista ritmus és a konstruktivista forma, de a harmincas évek elejétől Balázs megállapodik felismerhető, de mélységet hozó fanyar kifejezőmódjánál, amelynek kétségtelenül legjobb példája *A proletárcsalád ebédje* (1932).

Balázs G. Árpád szüntelenül dolgozott, amit a rengeteg kiállítás is bizonyít. Önálló tárlatainak száma: az 1920-ban Bécshen megrendezett elsőttől a háborúig 31 (!), a háború alatt 3, utána, haláláig még 12+1, s ki tudja még hány maradt ki a följegyzésből. Közös tárlata összesen 74 volt, ebből a háború előtt 32 (!), méghozzá 16 Belgrádban!

Balázs G. kiállításainak sikerét csupán azzal mérte, hány képet vásároltak meg a látogatók. Éppen ezért ő mindig készült új és új kiállításra. Hosszú életútján festmények, grafikák, rajzok, karikatúrák és az általa annyira kedvelt monotípiák ezreit készítette el. Csodálatos energiája és kitartása volt. Az önálló kiállítások közül az a bizonyos „+1” a legutolsó volt.

„A kiállításra választékos anyagot állítottam össze...” — közli az időse mester 1980. április 22-én Szegeden keltezett levelezőlapján, amelyben (május 9-ére) műtermi kiállításra invitál. Meggyőződése viszont, hogy még akkor is ugyanolyan hévvel készült a tárlatra, mint 1920-ban a becsei, 1929-ben a belgrádi kiállítására. Számára a kiállítások jelentették az életet! 1981 áprilisában írta szegedi levelében: „... Most november 1-jén lépek életem 95. évébe, és ezzel a fontos és jelentős dátummal kapcsolatban szeretnék egy érdekes és jelentős kiállítást rendezni... ennek bemutatása kapcsán vennék búcsút a műbarát közönségtől. (Most megyek igazán nyugdíjba)...” Lelkesen készült 121. kiállítására: „Van 100 darab kiváló vázlatom, amit még eddig senki sem látott... szóval annyit, hogy még élek és dolgozom...”

1981. szeptember 9-én hunyt el.

A „választékos anyagot” most, hat évvel később gyűjtötte egybe Baranyi Anna kusztosz a művész születésének századik évfordulójára. A művek arról tanúskodnak, hogy a programok, izmusok, retrospektívák,

csoportok iránt érzéketlen művész heves, alkotó életet élt, csupán saját festői ösztönére támaszkodott, azzal a meggyőződéssel, hogy az nem hagyja cserben. Állandóan „dolgozva” nem volt ideje arra, hogy helyet biztosítson magának a vajdasági művészettörténetben, sőt tegyen afirmatív kritikákra, vagy hogy elfoglalja a szociális művészet úttörőjét megillető helyet.

A kiállítás, amelynek életét meghosszabbítja a kiváló reprodukciókban bővelkedő katalógus, ehhez nyújt most lehetőséget.

K. N. fordítása

Bela DURANCI

A HANGULAT BŰVÖLETÉBEN

Szajkó István kiállítása a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének képtárában

„A tárgy — melynek jelenléte és karakterisztikuma jobban determinált, mint a tartalma — jelhordozó, egyszerűen a maga tárgyi mivoltában, s ez fontosabb annál, amit ábrázol” (A. A. Moles). „A világ csak hangulat” — írta a költő a múlt század végén, holott már akkor is tudták, hogy nem csupán az. De ha megnézzük Szajkó István „biciklis” képeit, ismét csak a benyomásunk, hogy a világ csak hangulat. Még ha tudván tudjuk is, hogy nem csupán az.

Az idei kiállítási évad leglíraibb, legátgondoltabb és legegységesebb kiállítása ez ebben a kiállítóteremben. A nézőt kellemesen meglepi a tárlat kiegyensúlyozott nyugalma, a gondos válogatás, a rendezés, ami alighanem ugyancsak Szajkó érdeme.

Biciklik. Miért éppen azok? Voltaképpen mindegy. A bicikli Szajkó ábrázolásában egyszerre tárgy és elvont, furcsa alakzat, s egyben emberi mivoltunk egyik kifejezőeszköze. Ezek a létező vagy elképzelt kétkerekűek látványba rögzített emlékképei egyszerre lehetnek bájosak, elegánsak, riasztók, szeretetreméltók, riadtak és kiszolgáltatottak, s be kell vallanunk, mi is gyakran ilyennek látjuk magunkat és a világot. A lélek érzékeny rezdülése mindegyik kép. Finom líraiságuk azonban korántsem zavartalan, vívódásokat, konfliktusokat sejtetnek a bicikliket övező kusza, szabálytalan, rebbenékeny vonalak, firkák. Foltok, látszólag véletlenül odavetett, nemegyszer intenzív színű „maszatok” zavarják meg a békés nyugalmat, kavarrák fel a lélek nyugalmát, s szabadítanak fel hatalmas képi energiákat. Minden képe feszültséggel teli, néha a végletekig fokozza a rajzi feszültséget, ezért biciklijeinek pózai, „létpillanatai” mindig intenzíven hatnak a nézőre. Festményeinek egyik fontos tényezője a mozgás. Szajkó biciklijei mindig mozognak. A képzőművészetben a mozdulatlanság mindig súlyos tehertétel-

nek, fenyegető veszélynek számított. Éppen ezért a művészek mindig is sokat vesződtek azzal, hogy kifundálják, miként is lehetne csökkenteni az állóképsszerűség hátrányait. Szajkó e téren figyelemreméltó eredményeket ért el, vibráló érzékenységgel hozza mozgásba biciklijeit, mintegy megszüntetve így a véglegessé váló látszatát. Nem elégszik meg az „egyetlen lehetséges megoldással”, számára lényeges, hogy a mozgás képzetének megteremtésével többféle esélyt biztosítson a képteremtő fantáziának, s érzékeltesse a mozgás optikai jellemzőit, ugyanakkor felcillantsa a valóság változékonyságának tényét is.

Kerékpáros képeinek egyik jellegzetessége, hogy menekül minden befejezettől, lezárttól, véglegestől. Még a kerékpár közvetlen környezete többrétegű, úgymond „többértelmű”, élménygazdagságot ígér a szemnek, árnyalatokat, lendületes vonalakat, addig a mögötte lévő tér semleges, nemegyszer dermedtően üresnek tűnik, s e feloldhatatlan kettősség óriási feszültséget szül, szenvedélyt ébreszt. Az érzelmeket felerősítő, festőien megdolgozott, szenvedélyes, horzsolts felületeket, a semleges, üres háttér felfokozza. Egyszerre hideg és lapos ez a háttér, teret érzékeltető, vagy a biciklit elnyelő, de tőle mégis idegen közeg. Abból a racionalizmusból fakadó ellentét ez, amelyet a mindennapokhoz elengedhetetlen józan ész felügyelete alól kibújt művészet ural. Azonkívül, hogy ezzel a fogással hitelesíti két egymástól távoleső festésmód, a lázas, expresszív vonalvezetés és a racionális felületkiképzés egy alkotáson belüli alkalmazását, egyben emlékezetes alkotásokat hoz létre: tündökletesen szép, ugyanakkor drámai küzdelmeket feltáró, kavargó érzéseket megjelenítő képeket.

E képek révén Szajkó nem is annyira a látott valóságot jeleníti meg, mint inkább az önmaga számára teremtett jel, jelkép segítségével tárja elénk gondolatait. Képei nem kapcsolhatók semmilyen aktuális, vagy divatos irányzathoz, noha nincs bennünk semmi, ami a különködő kísérletezésre utalna. Talán egyszerűen csak szerencséje van művészetével és önmagával. Képi világában a változás a képzőművészet állandóan változó mozgásirányainak figyelembevétele nélkül, művei és önmaga belső logikáját követve megy végbe. Megtalálta és kialakította egyéni hangját és szívósan, divatoktól függetlenül igyekszik kiteljesíteni művészetét. Festészete érett, kiteljesedett és abszolút festői értékeket bemutató művekkel gazdagítja képzőművészetünket.

AGYAGLÍRA

Ha néhány szóval kellene jellemeznünk Németh Anna kerámiáit, valószínűleg elsők között említenénk a letisztult formát, hogy rögtön ezután az anyag szépségének, jellegének megőrzésére irányuló törekvését emeljük ki. Persze kerámiáiról szólva arról sem feledkezhetünk meg, hogy számára a használati tárgy éppoly érzelmi gazdagsággal, éppoly

teljesen kifejezheti az embert, a kort, mint egy szobor, egy festmény vagy egy vers.

Művészetét a vonalak tiszta, puritán egyszerűsége jellemzi. Egyike azon keveseknek, akik éveken keresztül hűek maradnak eredeti elképzeléseikhez, akik a világgal kapcsolatos egyetlen nagy alapélményüknek próbálnak változó formában is érvényt szerezni. Nem lép, pontosabban nem szívesen lép mindig újabb és újabb kísérleti mezőkre mindaddig, míg korábbi megoldását meg nem érte, míg nem mondott el róla minden lényegeset. Ez a megfontolás, alapos átgondolás logikus egymásra épülés jellemzi Németh Anna kerámiáit. Vázáin a harmónia válik tapinthatóvá, látványvá, s voltaképpen művészetének is ez az egyetlen témája. Mondottuk, lényegbevágó számára az anyag természetének tisztelete. Néha az embernek az az érzése, hogy csupán alkalmat ad az anyagnak, hogy igazi mivoltában megmutatkozzék. Tulajdonképpen egyfajta magasrendű játék ez az anyaggal, amely során a művész megteremtí annak a lehetőségét, hogy kibontakozzon mindaz a nem is sejtett szépség, ami benne lappang az agyagban és a korongolás ősi eljárásaiban.

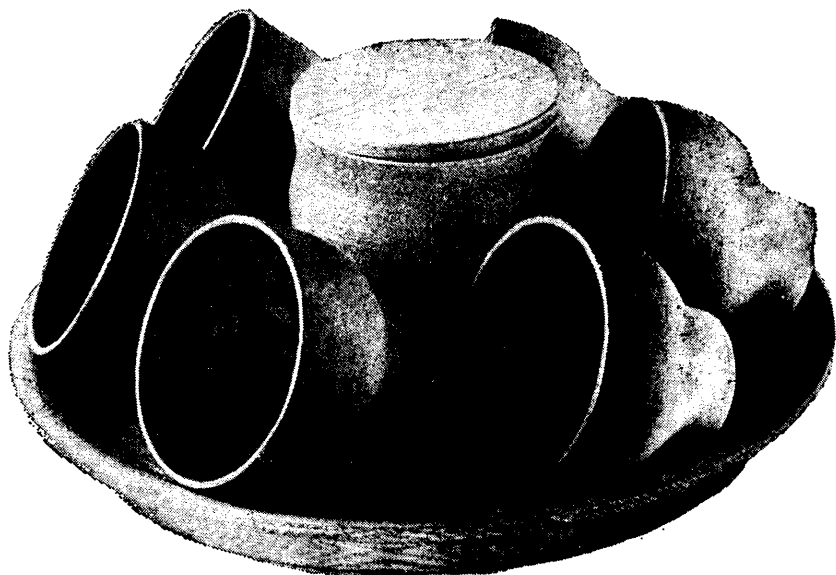
Kezdetben voltak a kis, tenyérbe simuló labdaformák, korongolt formáik zártan duzzadtak, és úgy tűnt, nyugalomuk nem nyugtalanságból született, hanem kezdettől fogva megvan. Egyszínűek voltak, alkotójuk az átértzett, szép színek egymáshoz közel álló értékeiben fogalmazott. Úgy tűnt, a drámaiság, a fokozás s bárminemű ellentét ábrázolása idegen tőle. A szűkre vett színskálához nem sokkal ezután csatlakoztak az alaphangulatot sugalló színhez gyöngéden társuló, rokon, halk szavú többiek, a barna különböző árnyalatai. A törékeny, fehér gömbök alja megsötétedett, ami által gömbölyűségük még kifejezettebb lett. Ezeknek minden lehetőségét, variánsát, színezését kikutatva tért át a kissé megnyújtott formára, amelynek gömbölyűségét az idővel egyre jobban elhatárolható él törte meg. Ez már olyan többlet volt, ami újabb, hosszabb érlelődési korszakot kívánt meg magának. Ezek a formák a természet, a termés emlékképeinek és a korong természetének ötvözetéből alakultak megkapó szépségüekké.

Elkészíti az első „vágott” vázákat, amelyeknél még égetés előtt metszi el a puha masszát. A jóvátehetetlen fölötti habozás szülőttei ezek a „vágott” formák. Mert a művész korlátlan ura teremtményeinek, a keramikus is vághatja, gyűrheti, nyomorgathatja az anyagot, de egyfajta felelősséget is érez iránta: visszaállítható-e az elvett teljesség? Javít-e ezzel valamit, hiszen a kettévágott forma, a két fél már úgysem illeszthető össze pontosan. Egymásnak ugyan hiányzó, de óhatatlanul önálló formák keletkeztek így, amelyeken a látvány és az építő akarat szigorú formái akként válnak mégis eggyé, hogy összeragasztásukkal külön életük megszűnik, s kerámiái erővonalakkal és a belőlük kibontakozó szépséggel telnek meg. E kettő: a szigorú szerkesztés és a gyöngéd szépség teszi megkülönböztetetten széppé Németh Anna ke-

rámiait. Alakjukon mindig világosan érződik, még a vágott formákon is, hogy vékony kérgük korongon növekedett. Magukba zárják a tér egy parányát, s formát adnak neki. A minimális díszítés, a visszafogott színhasználat egyszerűségével mindig az egészet tárja elénk: nem szabdalja részekre, nem kendőzi alakjukat, nem csalja a szemet, ezáltal lesznek ezek a vázák őszinték is.

Németh Anna kerámiái nem az anyaggal vívott küzdelem nyomait tárják a néző elé, inkább annak tanúbizonyságai, hogy szereti az anyagot, amelyet megformál, ez pedig az ő esetében azt jelenti, hogy uralja is, és segítőtársat is talál benne.

P. NARAY Éva

KRÓNIKA

AZ ALKOTÓK GYÜLÉSÉNEK PLENÁRIS ÜLÉSE — A Forum Könyvkiadó Alkotók Gyűlése december elején megtartott plenáris ülésén megvitatta a múlt évi kiadó terv megvalósításáról szóló jelentést és elfogadta az 1988. évi kerettervet. A Kiadó az elmúlt évben több mint ötven könyvet jelentetett meg, s az értékelés szerint a produkció műfaji szempontból változatos, tartalmában sokrétű, az olvasói igényeknek és elvárásoknak megfelelő volt. Az idei kiadói terv is tükrözi mind a társadalmi igényeket, mint a közösen, a Kiadó és Alkotók Gyűlése kialakította szerkesztéspolitikai mércéket és irodalmunk uralkodó törekvéseit éppúgy, mint a jugoszláviai magyar szellemi élet fontos sajátosságait — hangzott el az értekezleten. Az AGY plénuma támogatta azt a javaslatot is, hogy a kiadó folytassa immár hetedik éve folyó, állandó regénypályázatát, amelyre az idén Balázs Attilát, Fehér Ferencet, Gobby Fehér Gyulát, Juhász Erzsébetet és Majoros Sándort hívták meg.

A VTMA ÚJ TAGJAI — A Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia közgyűlése decemberben megválasztotta új tagjait. A VTMA rendes tagjává választották Živan Milišavac író és publicistát, a levelező tagok közül pedig dr. Dušan Čamparag, dr. Dušan Milović, dr. Miroslav Radovanović, dr. Novica Vučić, dr. Ján Kmeť, dr. Čedomir Popov és Pavle Ugrinov lett az Akadémia rendes tagja.

Levelező taggá választották dr. Dragutin Zelenovićot és dr. Vojislav Marićot, a Műszaki Tudományok Karának tanárait, dr. Ribár Bélát, a Természettudományok Karának tanárát és dr. Várady Tibort, a Jogi kar tanárát. Az Akadémia külső tagjává

Alojz Benacot, a Bosznia-hercegovinai Akadémia, Sima Ćirkovot, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia, Predrag Vranickit, a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia tagját választották meg, valamint két külföldi akadémikust, a hollandiai Tharlling Waterbolkot és a szovjet Vaszilij Szergejevics Vladimirovot vették fel soraikba.

A Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia ezzel harminchét tagot számlál.

SZELI ISTVÁN TANULMÁNYAI SZERBHORVÁTUL — A Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia és az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete közös kiadásában megjelent Szelei István akadémikus szerbhorvát nyelvű tanulmánykötete *Istorijske i književne paralele* (Történeti és irodalmi párhuzamok) címmel. A Pál Sándor fordította kötet irodalomtörténészünk két nagy tanulmányát tartalmazza: A Tragédia délszláv képe címűt, amely 1969-ben az *Utak egymás felé* kötetben jelent meg eredetiben és a *Hajnóczy és a délszlávok* című doktori értekezést, amelyet a Forum Könyvkiadó 1965-ben adott ki.

DIJAK, ELISMERÉSEK — Október másodikától november harmincadikáig tartották meg Tuzlán a 6. Jugoszláv Portrékiállítás, amelyen az ország képzőművészeti egyesületeinek mintegy háromszázhusz tagja kétszázhatvan festményt, rajzot, grafikát és szobrászati alkotást állított ki. A Rodoljub Anastasov (Szkopje) Nikola Kovač (Szarajevó), Judita Krivec (Ljubljana), Jovan Soldatović (Újvidék) és Milivoje Unković (Szarajevó) összetételű zsűri Penováč Endre to-

polyai képzőművész rajzát Aranydiplomával tüntette ki.

Ötven ország kétszáz filmjét mutatták be a nemrégiben megrendezett Rio de Janeiró-i film-, tévé- és videofesztiválon, amelynek nagydíját a Klaus Maria Brandauer előkötetével működő zsűri Döbrei Dénes szabadkai színművésznek ítélte oda Erdős Pál *Gondviselés* című, dokumentarista-zsónográfiai filmjében nyújtott alakításáért.

DRÁMAOLVASÓ KOLLOKVIUM ZALAEGERSZEGEN, VAJDASÁGI RÉSZEVŐKKEL — Harmadik éve rendezik meg Zalaegerszegen és a közeli egervári kastélyban a Nyílt fórum elnevezésű rendezvényt, amelyen eddig elő nem adott drámákat elemeznek, vitatnak meg a részvevő írók, dramaturgok, kritikusok, rendezők. A rendezvény gazdája a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház, amely lehetővé teszi, hogy a kiválasztott drámák közül kettőnek részletei a házi-színpadon néhány napi próba után a szakmai közönség előtt életre keljenek. Ilyen megtiszteltetés érte az idén Tolnai Ottó *Tűzálló esernyő* című művét, melyet 1974-ben az Új Symposium közölt, de mind ez ideig nem került bemutatásra, s így a Nyílt fórum műsorán szerepelhetett. Tolnai szövegét Tarján Tamás, a Népszabadság kritikusja elemezte, próbáit pedig a leginkább avantgárd rendezőként jegyzett Paál István vezette. Mind a vita, mind pedig a megjelenítés bizonyítja, Tolnai szövegét méltatlanul mellőzték színházaink. Ugyancsak részleteiben házi-színpadi bemutatót ért meg Forgách András dramaturg műve, a *Mandulák*, amelyet a szerző irányításával próbáltak a zalaegerszegi színház tagjai. E két mű mellett megvitásra került Sárosi István *A húszmilliomodik év* című, Csáth Gézáról szóló drámája — felvezető: Gerold László, folyóiratunk kritikusja —, Sipos András *Scharf Móric*, Sántha József *Kegyelmi rokokó* és Zalán Tibor *Azután megdöglünk* című műve, az előre szétküldött, sokszorosított anyagban helyet kapott még Sziveri János

Szelídítés című Kisherceg-átírata, amely azonban nem került megvitatásra. A részvevők egy délelőtti a hangjátékoknak szenteltek, meghallgatták Horváth Péter, Sults Sándor és Zalán Tibor egy-egy hangjátékát, s utána vitáztak a művekről és a műfajról. Videofelvételről mutatták be a Jeles András rendezte *A mosoly birodalma* című előadást, s élőben láthatták a veszprémi fiatal műkedvelők előadásában Esterházy Péter *Daisy* című művét Tömöry Péter rendezésében. Esténként viszont a helyi színház műsorán levő darabokat nézhették meg a résztvevők. Műsoron szerepelt többek között Goethe *Egmontja* Ruszt József rendezésében, s bemutatóként Kiss Irén *Meyerlingi fondorlatok* című műve.

KRLEŽA-ŐSBEMUTATÓ NYÍREGYHÁZÁN — A nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház együttese 1987. december 12-én tartotta meg Miroslav Krleža *Galícia* (U logoru) című drámájának magyarországi ősbemutatóját Léner Péter rendezésében. Munkatársai: Székely László díszlettervező, Vágó Nelly jelmeztervező, Melis László zeneszerző, a versszövegeket Váradi Szabolcs írta, dramaturg: Osztoivits Levente, zsinészek: Rékási Károly (Horvat kadét), Szafrnek Károly (Walter főhadnagy), továbbá: Mátrai Tamás, Schlanger András, Hetey László, Csíkos Sándor, Szabó Tünde, Simor Ottó, Földi László, Gados Béla, Kocsis Anál, Vajda János, Horváth László Attila, Szigeti András, Stettner Ottó, Petneházy Attila, Tóth Károly, Pankoray István, Matolcsi Marianna, Varjú Olga. Az első világháború idején játszódó háromfelvonásos drámát, amelyet a Szabadkai Népszínház — Virág Mihály rendezésében — 1977-ben színelőzt meg először magyar nyelven Csuka Zoltán fordításában, a nyíregyházi társulat Spiró György fordításában játssza. (G)

TOLNAI OTTÓ MONODRÁMAJA BUDAPESTI SZÍNHÁZBAN — December 9-én mutatta be a népliget-i Jurta Színház Tolnai Ottó *Izéke homokozója, avagy a mamuttemető*

című monodrámáját (megjelent a *Híd* 1983. 7—8. számában). Az előadást Jancsó Miklós rendezte, szereplője: Borbáth Ottília, díszlettervező: Banovich Tamás. A műről, amelyet Tolnai a kecskeméti színház felkérésére írt, amikor annak Jancsó Miklós volt a rendezője, a Jurta Színházbeli vállalkozás irányítója így nyilatkozott: „Egy történet. Egy sors. Egy mai nő vívódása a valóság és az örület határán.” A monodráma, ahogy Jancsó is nyilatkozta, elsősorban a színészi; „Ő kínlódik meg érte, ő adja szívét, lelkét, tehetségét”. Nem érdektelen tehát idézni, hogy készült Borbáth Ottília a rendkívüli feladatra: „Itt, körülöttem foglalnak majd helyet a nézők... Itt ülnek, tőlem karnyújtásnyira, félek is ettől egy kicsit, hiszen látom, ha megmozdulnak, halom, ha tüsszentenek, arcuk azonnal elárulja, hogy tetszik-e vagy unják-e a darabot. Izgalmas és pokolian nehéz.” (G.)

RUTTKAI ÉVA ÉS LATINOVITS ZOLTÁN ÚJVIDÉKI ESTJÉNEK LEMEZE — A Hungaroton kiadásában jelent meg Ruttkai Éva és Latinovits Zoltán 1969. március 19-én Újvidéken *Portrék* címmel tartott közös önálló estjének hangfelvétele. Az összeállítás középpontjában a két nagy magyar színész egykori sikere, Shakespeare *Rómeó és Júliája* áll. Ahogy a Magyar Nemzet lemezismertetőjében olvashatjuk: „Most a

Színészkirály és Színészkirálynő halála után az előadást e varázslatos fókuszú és a köréje csoportosított versek-szindarabrészek sajátos lemezoldalon hallunk, nem más, mint Rómeó és Júlia visszatérése a földi létbe, ha csak bő másfél óra időtartamra is.” Hallható a lemezen többek között József Attila *Odája*, Kosztolányi Dezső Hajnali részegsége s természetesen több Ady-vers. Az est összekötő szövegét Latinovits Zoltán írta. Ennek egyik mondata a két nagy művész emberi hitvallásának is felfogható: „A legnagyobb jó, ha az emberre szükség van.” Kettejükre, a szép és okos szó kimondóira, a művészi tolmácsolás legmagasabb szintű művelőire mindig, mint elemi emberi szükségletre gondolunk, emlékezünk. Rájuk szükség volt és szükség van. (G)

ELHUNYT PÁLINKÁS JÓZSEF — A múlt év decemberében, hetvenhárom éves korában elhunyt Pálinkás József, nyugalmazott tanár, e vidék iskoláinak történetírója. Négy évvel ezelőtt jelent meg a Forum Könyvkiadó gondozásában nagy jelentőségű munkája, a *Walter magisztertől a tudományegyetemig*, amely iskoláink majd ezer éves történetét dolgozza föl, külön fejezetekbe foglalva az egyházi iskolázás korát, a világi nevelés megalapozását és a modern iskolarendszer kibontakozását.

A FORUM KÖNYVKIADÓ
1987-BEN MEGJELENT KÖNYVEI

- Jcsip Broz Tito összegyűjtött művei XXI.*
Josip Broz Tito összegyűjtött művei XXIII.
Bozóki Antal: *Az elnemekötelezettség Belgrádtól Hararéig* (tanulmány)
Balogh István: *Mayer Ottmár* (tanulmány)
Tari István: *Tépőzár* (versek)
Utasi Mária: *Vízmosta jel* (versek)
Pap József: *Jegy* (összegyűjtött művek)
Koncz István: *Ellen-máglya* (versek)
Teleírt világ (fiatal költők versei)
Florika Štefan: *Fejfákon túl a földek* (versek)
Slavko Mihalić: *Atlantisz* (versek)
A juhász és a leány (versfordítások)
Vasko Popa: *A kis doboz* (versek)
Herceg János: *Iketánia* (regény)
Beder István: *Nagybőjt Abbáziában* (regény)
Major Nándor: *Dél* (regény)
Milorad Pavić: *Kazár szótár* (regény)
Vladimir Nabokov: *Lolita* (regény)
Holti Mária: *Ezer zizezés* (elbeszélések)
Varga Zoltán: *Leszámolás* (elbeszélések)
Burány Nándor: *Gyümölcsöskert bázzal eladó* (elbeszélések)
Tolnai Ottó: *Prózák könyve* (elbeszélések)
Hornyk György: *Bontás* (elbeszélések)
Bori Imre: *Tanulmányok a magyar-délszláv irodalmi kapcsolatokról*
Bosnyák István: *Mű és magatartás* (tanulmányok)
Herceg János: *Vuk és kora* (esszé)
Lábadai Károly: *Kopácsi vízi élet* (tanulmány)
Mirko Kovač: *Európai költésrothadás* (esszé)
Nagy Sándor: *Dombó* (tanulmány)
Sinkó Ervin: *Krleža* (tanulmányok)
Szombathy Bálint: *Művészek és művészetek* (tanulmányok)

- Juhász Géza: *A fordulat forгатagában* (visszaemlékezés)
Kalapis Zoltán: *Régi bácskai és bánáti utazók* (útirajzok)
Vajdaság (képes monográfia)
Böndör Pál: *Ebihalak* (ifjúsági regény)
Dudás Károly: *A gyalogtörök* (ifjúsági regény)
Burány Béla: *Nádsípot fújtam!*
Michal Babinka: *Madárcseresznye* (versek)
Michal Ramacs: *Rege a cigányról és a begedűjéről*
A sárkányölő királyfi (Vuk Karadžić mesegyűjteménye)
Szörcsik 1—6. (képeskönyvek)
Tom és Jerry 1—6. (képeskönyvek)
Milivoj Nikolajevič-monográfia
Boschán György-monográfia
Sava Stojkov-monográfia

- Bori Imre*: Küzdelem a szecesszióval (*tanulmány*) 76
Kontra Ferenc: Csáth-párhuzamok (*tanulmány*) 81
Philip Roth: A kis Emma (*jegyzet; Balázs Attila ford.*) 90

- Gömöri György* (Cambridge): Találkozások Sinkóval (*visszaemlékezés*) 92
Rajslí Ilona: Martonosi panaszlevél 1641-ből (*tanulmány*) 100

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Utasi Csaba*: Útban az elégia felé (Koncz István: *Ellen-máglya*) 107
Bosnyák István: Ellen-köszöntő az *Ellen-máglyához* (Koncz István: *Ellen-máglya*) 109
Papp György: Táj és lét — kételyekkel (Koncz István: *Ellen-máglya*) 113
Csányi Erzsébet: „Hogy nonstop legyenek” (Milorad Grujić: *U ponoć iz neke mračne kuće negde u svetu*) 116
P. Müller Péter (Pécs): A pusztulás kulisszái (Spiró György: *Csirkefej*) 118
Piszár Ágnes: Regény mint allegória (Határ Győző: *Éjszaka minden megnő*) 121
Kontra Ferenc: Szamárfül Pinochetnek (Gabriel García Márquez: *Titokban Chilében*) 123
Sárvári V. Zsuzsa: Adatok a vízi világról (Lábadí Károly: *Kopácsi vízi élet*) 125
Penavin Olga: Nevek nyomában (Živko Mandić: *Povijesna antropomimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*) 126
Molnár Csikós László: A szülőföld nyelve (Szabó József: *A nagykönyvi nyelvjárás*) 127

S z í n h á z

- Gerold László*: Aznap, mikor a pápát elrabolták 129

K é p z ő m ű v é s z e t

- Bela Duranci*: „... szóval annyit, hogy élek és dolgozom...” 131
P. Náray Éva: A hangulat bűvöletében (*Szajkó István kiállításáról*);
 Agyaglára (Németh Anna kerámiáiról) 136

KRÓNIKA

Az Alkotók Gyűlésének plenáris ülése; A VTMA új tagjai; Szeli István tanulmányai szerbhorvátul; Díjak, elismerések; Drámaolvasó kollokvium Zalaegerszegen — vajdasági részvevőkkel; Krleža-ösbe-
mutató Nyíregyházán; Tolnai Ottó monodrámája budapesti színház-
ban; Ruttkai Éva és Latinovits Zoltán újvidéki estjének lemeze;
Elhunyt Pálincás József 140

A 49. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza

Számunkat Németh Anna kerámiáinak reprodukcióival illusztráltuk

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1988. január. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 5000, fél évre 2500 dinár. Egyes szám ára 600, kettős szám ára 1200 dinár; külföldre egy évre 10 000, fél évre 5000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. — Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079